

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Danijel Osmanagić

Vojaško-politična strategija ZSSR 1945-1991 -
odnos do držav članic Varšavskega sporazuma in Jugoslavije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Danijel Osmanagić

Mentor: red. prof. dr. Božo Repe
Somentor: doc. dr. Uroš Svetec

Vojaško-politična strategija ZSSR 1945-1991 -
odnos do držav članic Varšavskega sporazuma in Jugoslavije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Diplomsko delo z naslovom
Vojaško-politična strategija ZSSR
1945-1991 – Odnos do držav članic
Varšavskega sporazuma in
Jugoslavije je izdelano s soglasjem
obeh fakultet in urejeno po
pravilniku matične fakultete.

Za pomoč pri izdelavi svojega diplomskega dela se iskreno zahvaljujem obema svojim mentorjema, dr. Božu Repetu na Filozofski fakulteti in doc. dr. Urošu Svetetu na Fakulteti za družbene vede. Oba mentorja sta me spremljala v času študija in me s svojimi zanimivimi predavanji še bolj navdušila za tematiko, s katero sem se ukvarjal zadnjih nekaj let.

Zahvalil bi se še ožjim članom moje družine, ki so me spremljali in podpirali med študijem in pisanjem diplome. To diplomsko delo bi posvetil njim in vsem svojim tovarišem in tovarišicam v bivših jugoslovanskih in sovjetskih republikah.

Vojaško–politična strategija ZSSR 1945-1991 – odnos do držav članic Varšavskega sporazuma in Jugoslavije

Z zmago nad nacistično Nemčijo v II. svetovni vojni je Sovjetska zveza postala ena od dveh svetovnih velesil in obenem dominantna sila v Vzhodni Evropi in na Balkanu. Z več pomembnimi ekonomskimi, političnimi in vojaškimi organizacijami je ta del Evrope obvladovala vse do poznih 80-ih. Ko so komunistične partije prišle na oblast v vzhodnoevropskih državah, so se tesno povezale s Kremljem. Čez čas so vse postale sovjetski sateliti, z izjemo ene – Jugoslavije. Po sporu med Titom in Stalinom se je Jugoslavija odločila, da bo izbrala neodvisno politično pot. Kasneje je skupaj z Indijo in Egiptom postala voditeljica gibanja neuvrščenih. Varšavska zveza je bila glavna institucija, ki jo je Sovjetska zveza izkoristila, da doseže svoje politične cilje v Vzhodni Evropi v času hladne vojne. Ustanovljena je bila leta 1955 in ukinjena leta 1991, po padcu komunističnih režimov v državah Vzhodne Evrope. Kmalu je razpadla tudi Sovjetska zveza in hladne vojne je bilo konec.

Ključne besede: Sovjetska zveza, Vzhodna Evropa, Jugoslavija, Varšavski sporazum.

Military–political strategy of the USSR 1945-1991 – Relations with Warsaw Pact members and Yugoslavia

With the victory over Nazi Germany in the WWII Soviet Union have become one of the two world superpowers and at the same time it became a dominant force in East Europe and the Balkans. With several important economical, political and military organizations it controlled this part of Europe all the way till the end of 1980's. When the communist parties came to power, in East european countries, they became closely allied with the Kremlin. Over the time they have all become soviet satellites, with the one exception – Yugoslavia. After the Tito – Stalin split, Yugoslavia decided to take an independent political path. Later, together with India and Egypt it became a leader of the Non-Aligned movement. Warsaw pact was the main institution, which Soviet Union used to achieve its political goals in East Europe during the cold war. It was established in 1955 and disbanded in 1991, when communist parties lost power in the East European countries. Soon after that Soviet Union also collapsed and the cold war ended.

Key words: Soviet Union, East Europe, Yugoslavia, Warsaw pact.

KAZALO VSEBINE

1	UVOD.....	10
2	METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR.....	11
2.1	CILJI NALOGE.....	11
2.2	METODE DELA.....	11
2.3	HIPOTEZE.....	11
3	STANJE V VZHODNI EVROPI PO KONCU II. SVETOVNE VOJNE	12
4	VZPOSTAVLJANJE KOMUNISTIČNIH REŽIMOV V VZHODNI EVROPI PO II. SVETOVNI VOJNI.....	14
4.1	ALBANIJA.....	14
4.2	ROMUNIJA.....	15
4.3	BOLGARIJA.....	17
4.4	POLJSKA.....	19
4.5	MADŽARSKA.....	20
4.6	NEMŠKA DEMOKRATIČNA REPUBLIKA.....	22
4.7	ČEŠKOSLOVAŠKA.....	24
4.8	JUGOSLAVIJA.....	26
5	SOVJETSKA STRATEGIJA V DRŽAVAH KJER SO BILI VZPOSTAVLJENI KOMUNISTIČNI REŽIMI.....	29
5.1	USTANOVITEV INFORMBIROJA.....	30
5.2	SVET ZA VZAJEMNO GOSPODARSKO POMOČ.....	31
6	SPOR MED SOVJETSKO ZVEZO IN JUGOSLAVIJO.....	33
6.1	ODNOSI JUGOSLAVIJE IN SOVJETSKE ZVEZE PO KONCU II. SVETOVNE VOJNE.....	33
6.2	RESOLUCIJA INFORMBIROJA O STANJU V KPJ.....	34
6.3	JUGOSLOVANSKO ČASOPISJE IZ ČASA SPORA Z INFORMBIROJEM	37
6.3.1	<i>Časopis Ljudska pravica (glasilo zveze komunistov Slovenije)</i>	37
6.3.2	<i>Časopis Borba (Organ Komunističke partije Jugoslavije)</i>	40
6.3.3	<i>Časopis Narodna Armija</i>	45
6.4	JUGOSLAVIJA SE OBRNE PO POMOČ NA ZAHOD.....	47
7	VOJAŠKO POLITIČNE ORGANIZACIJE IN STRATEGIJA V ČASU PRESEDOVANJA HRUŠČOVA	49
7.1	VARŠAVSKA ZVEZA.....	49
7.2	BEOGRAJSKA DEKLARACIJA.....	54
7.3	ODNOSI MED JUGOSLAVIJO IN SOVJETSKO ZVEZO V ČASU PRESEDOVANJA HRUŠČOVA.....	58
7.4	JUGOSLOVANSKO ČASOPISJE MED OBISKOM SOVJETSKIH POLITIKOV V JUGOSLAVIJI.....	60
7.5	POLJSKA KRIZA LETA 1956.....	67

7.6	MADŽARSKA REVOLUCIJA.....	69
7.7	IZGRADNJA BERLINSKEGA ZIDU	74
8	VOJAŠKO POLITIČNA STRATEGIJA V ČASU LEONIDA BREŽNJEVA	75
8.1	ODNOSI MED JUGOSLAVIJO IN SOVJETSKO ZVEZO V ČASU PRESEDOVANJA BREŽNJEVA	77
8.2	SOVJETSKA INTERVENCIJA NA ČEŠKOSLOVAŠKEM.....	78
8.3	JUGOSLOVANSKO ČASOPISJE IZ ČASA ČEŠKOSLOVAŠKE KRIZE ...	82
8.4	VOJNA V AFGANISTANU	90
9	VOJAŠKO POLITIČNA STRATEGIJA V ČASU PRESEDOVANJA MIHAILA GORBAČOVA.....	94
9.1	RAZPAD VARŠAVSKE IN SOVJETSKE ZVEZE	98
9.2	ODNOSI SOVJETSKE ZVEZE IN JUGOSLAVIJE V ČASU PRESEDOVANJA GORBAČOVA.....	101
9.3	JUGOSLOVANSKO ČASOPISJE MED OBISKOM MIHAILA GORBAČOVA V JUGOSLAVIJI.....	102
	9.3.1 Časopis Borba (Organ socijalističnog radnog naroda Jugoslavije).....	102
	9.3.2 Časopis Delo.....	105
10	VOJAŠKA STRATEGIJA RUSIJE PO RAZPADU ZSSR.....	108
10.1	IDEJE O SKUPNI VOJSKI SND.....	108
10.2	VOJAŠKO-POLITIČNA STRATEGIJA RUSIJE V ČASU PRESEDOVANJA BORISA JELCINA	109
10.3	VOJAŠKO POLITIČNA STRATEGIJA RUSIJE V ČASU PRESEDOVANJA PUTINA IN MEDVEDEVA	111
10.4	VOJNI RUSKE FEDERACIJE V ČEČENIJI.....	114
10.5	VOJNA V JUŽNI OSETIJI.....	116
11	ZAKLJUČEK.....	120
11.1	VERIFIKACIJA HIPOTEZ	120
11.2	SKLEP	122
12	LITERATURA.....	123
12.1	KNJIGE.....	123
12.2	INTERNETNI VIRI:.....	124
12.3	SPLETNI ČLANKI:	125
12.4	ČASOPISNI ČLANKI:.....	125

KAZALO SLIK

SLIKA 1: KONFERENCA KOMUNISTIČNIH DRŽAV O USTANOVITVI VARŠAVSKE ZVEZE.....	50
SLIKA 2: ČLANICE VARŠAVSKE ZVEZE IN ZVEZE NATO (PRED VSTOPOM ŠPANJE V NATO IN IZSTOPOM ALBANJE IZ VARŠAVSKE ZVEZE).....	53
SLIKA 3: TITO IN HRUŠČOV NA LETALIŠČU V BEOGRADU.	58
SLIKA 4: SOVJETSKE ENOTE SE UMIKAJO IZ AFGANISTANA.....	92
SLIKA 5: STANOVANJSKA HIŠA V TSINHVALIJU, PO GRUZIJSKEM BOMBARDIRANJU.	119

KAZALO TABEL:

TABELA 1: ŽRTVE SOVJETSKE ARMADE V AFGANISTANU.	93
TABELA 2: MATERIALNE IZGUBE SOVJETSKE ARMADE V AFGANISTANU.	93

SPREMNA BESEDA

Na začetku bi povedal, da sem že od malih nog impresioniran nad Sovjetsko zvezo kot državo. Njena zgodovina, kulturna dediščina, raznovrstnost narodov, ekonomski, vojaški in znanstveni napredek, borba proti fašizmu, pomoč gibanjem, ki so se borila proti kolonizatorjem, so le ene izmed stvari, ki so me motivirale, da svojo diplomsko nalogo posvetim Sovjetski zvezi. Glavni razlog zaradi katerega sem se odločil, da bo moje zaključno delo na Univerzi posvečeno prav Sovjetski zvezi, je moje politično prepričanje, saj je bila SZ prva država s socialistično državno ureditvijo, ki bi naj ponudila enake socialne pravice za vsakega državljana ZSSR, ne glede na njegovo nacionalnost, vero, spol, barvo kože in socialni položaj. Kljub razpadu Sovjetske zveze in neuspehu socialistične državne ureditve nasploh, sem globoko prepričan, da je ob nastanku socializma v Rusiji bila iskrena in verjetno tudi idealistična ideja, da se vzpostavi bolj pošten družbeni sistem in družbena ureditev po meri človeka. Potrebno je še poudariti, da danes v svetu ni več politične in vojaške bipolarnosti, ki je obstajala vse od leta 1945 pa do konca hladne vojne. Danes živimo v svetu, v katerem obstaja dominacija le ene svetovne velesile - ZDA in njenih marionetnih režimov, ki jih je vzpostavila na vseh celinah sveta.

1 UVOD

Zveza sovjetskih socialističnih republik je po II. svetovni vojni (ali kot bi Rusi rekli Veliki patriotski vojni) postala ena od dveh svetovnih velesil. Takoj, ko je na vzhodni fronti porazila nemški Wehrmacht in osvobodila vzhodnoevropske države od nacistične okupacije, si je odprla prostor za povečanje svojega vpliva (in kasneje tudi dominacije) v tem delu Evrope. Sovjetska zveza je imela do poznih osemdesetih let prejšnjega stoletja dominanten vpliv nad tem delom Evrope in je bila z državami na tem prostoru povezana z nizom ekonomskih in politično-ideoloških sporazumov, vzhodnoevropske države pa so bile tudi povezane v vojaški organizaciji, ki je bila protiutež severnoatlantskemu paktu, Varšavski zvezi.

V diplomskem delu bom obdelal vojaško-politično strategijo ZSSR od konca II. svetovne vojne pa vse do razpada države, leta 1991. Tu se bom osredotočil na različna obdobja hladne vojne in strategije, ki so se spreminjale, ko so se dogajale politične spremembe v Kremlju. Opisal bom tudi najpomembnejše zgodovinske dogodke, v katere je bila Sovjetska zveza vpletena med hladno vojno in opisal nekatere konfliktne situacije in načine, s katerimi jih je Moskva reševala, oz. poizkusila reševati. Nekaj pozornosti bom posvetil še vojaškim doktrinom vseh sovjetskih voditeljev od Stalina pa do Gorbačova (z izjemo Andropova in Černjenka, ki sta vladala zelo kratek čas). Pri vojaških doktrinah bom največ pozornosti posvetil času vladanja Gorbačova, saj se je tedaj sovjetska vojaška doktrina temeljito spremenila. Zaradi globalne vojaško-politične strategije, ki jo je imela ZSSR v času hladne vojne in čigar analiza bi povzročila prevelik obseg diplomskega dela, se bom v diplomskem delu omejil na odnos ZSSR do držav, ki so bile v njeni interesni sferi in odnos do Jugoslavije. V odnosu do Jugoslavije bom obdelal tudi naše časopise – v času spora z Informbirojem, obiska Hruščova iz leta 1955, v času Češkoslovaške krize in obiska Gorbačova Jugoslaviji leta 1988. Predstavil bom tudi vojaško organizacijo Varšavsko zvezo in dominanten položaj ZSSR v njej. Na koncu pa bom obdelal poglavje o vojaško-politični strategiji Ruske federacije in ga v zaključku primerjal z močjo Sovjetske zveze v času hladne vojne.

2 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 CILJI NALOGE

V diplomskem delu bom obdelal odnos ZSSR do držav, ki so po II. svetovni vojni prišle v njeno interesno sfero. Obdelal bom tudi odnos Kremlja do Jugoslavije. Nalogo sem razdelil po obdobjih predsedovanja sovjetskih voditeljev, vse od Stalina pa do Gorbačova. Eden od ciljev naloge pa je primerjava vojaško-političnega vpliva Sovjetske zveze v času hladne vojne in vojaško-političnega vpliva, ki ga ima Ruska federacija po razpadu Varšavske zveze in ZSSR.

2.2 METODE DELA

V nalogi sem uporabil deskriptivno metodo, s pomočjo katere sem pojasnil stanje v Vzhodni Evropi po koncu II. svetovne vojne, metodo analize vsebine pisnih in elektronskih virov za proučevanje vojno-politične strategije Sovjetske zveze po II. svetovni vojni ter metodo primerjalne analize pisnih virov za proučevanje konkretnih primerov, kako je reagirala sovjetska politika in armada v raznih konfliktnih situacijah.

2.3 HIPOTEZE

V diplomskem delu sem izhajal iz naslednjih temeljnih hipotez:

1. Sovjetska zveza je bila hegemon v vzhodnem bloku in med članicami Varšavskega sporazuma.
2. Jugoslavija je spor z Informbirojem želela rešiti na miren način.
3. Sovjetska zveza je obvladovala veliko širšo sfero geo-strateškega vpliva, tako s sredstvi političnega pritiska, kot z neposrednim vojaškim delovanjem, kakor jo danes Ruska federacija.

3 STANJE V VZHODNI EVROPI PO KONCU II. SVETOVNE VOJNE

Po zmagoslavno končani II. svetovni vojni in osvoboditvi vzhodnoevropskih in Balkanskih držav, se je vpliv Sovjetske zveze v evropski in svetovni politiki enormno povečal. Potrebno je povedati, da je SZ vse od svojega nastanka, leta 1922, pa do sredine 30-ih let 20.st. igrala precej pasivno vlogo v evropski in svetovni politiki. Eden od glavnih razlogov za to je nezaupanje zahodnoevropskih držav do prve države socializma, ki npr. niso dale povabila SZ za članstvo v Društvu narodov. SZ se začelja aktivno vključevati v evropsko politiko v 30-ih, predvsem zaradi strahu pred širjenjem fašizma v Evropi. SZ je bila sprejeta v Društvo narodov leta 1934 in bila nato izključena leta 1939¹. SZ je prvič prišla v ospredje svetovne politike leta 1939 s podpisom pakta Ribbentrop–Molotov, ko si je z Nemčijo razdelila Poljsko in si kasneje priključila še Baltiške države. Zmaga v II. svetovni vojni je omogočila SZ, da si pridobi ugled, vpliv in teritorij, ki ga je izgubila Rusija po I. svetovni vojni. Na medvojnih konferencah zaveznikov v Teheranu (1943) in Jalti (1945) se je določila usoda povojne Evrope. Že tedaj je bilo jasno, kateri del Evrope bo prišel pod interesno sfero zahodnih sil in kateri del v interesno sfero Sovjetske zveze. Posebno znan pa je neformalni dogovor med sovjetskim voditeljem Josifom Visarionovičem Stalinom in britanskim premierjem Churchillom, ko sta si po odstotkih razdelila stopnjo vpliva v državah na Balkanskem polotoku. Rdeča armada je na območju, ki ga je osvobodila, imela 6 milijonov vojakov in ta armada je kasneje bila eden izmed ključnih dejavnikov za vzpostavljanje komunističnih vlad v vzhodnoevropskih državah. Po II. svetovni vojni so bile kopenske meje spremenjene v korist SZ. Po kapitulaciji Nemčije je SZ dobila ostanek Prusije in Königsberg (danes Kaliningrajska oblast). Meja z Romunijo je bila, z vrnitvijo Besarbije in severne Bukovine Sovjetski zvezi, spremenjena na zahod in jug. S pogodbo med SZ in Češkoslovaško iz leta 1945, je SZ dobila Zakarpatsko Ukrajino in s tem prišla na Madžarsko mejo.

¹ League of Nations - Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/League_of_nations (01. december 2009).

Čeprav je SZ iz II. svetovne vojne odšla kot absolutna zmagovalka in kljub temu, da je imela Rdeča armada kontrolo nad Poljsko, Češkoslovaško, Madžarsko, Romunijo in Bolgarijo (vojaki Rdeče armade pa so bili nameščeni še v Avstriji in Nemčiji), je potrebno povedati, da je država med vojno doživela pravo katastrofo. V SZ je bilo napadenih 1.700 mest in 70.000 vasi, sovjetsko gospodarstvo pa je bilo uničeno. Najbolj pa je trpel sovjetski narod. Ruski predsednik Dmitri Medvedev je na Dan zmage nad fašizmom, 9. maja 2009, povedal, da je v vojni izgubilo življenje 26.6 milijona sovjetskih državljanov, od tega okoli 15 milijonov civilistov².

² On the Great Patriotic War, historical truth, and our memory.

4 VZPOSTAVLJANJE KOMUNISTIČNIH REŽIMOV V VZHODNI EVROPI PO II. SVETOVNI VOJNI

4.1 ALBANIJA

Podobno kot v Jugoslaviji, so komunisti tudi v Albaniji postali dominantna sila že med II. svetovno vojno. Med ljudstvom so bili zelo priljubljeni zaradi svojega boja proti nacističnemu okupatorju. Komunisti so prevzeli popolno oblast, ko so nemške enote zapustile Tirano, novembra 1944. Njihov vodja Enver Hoxha je hotel povečati vpliv svoje stranke in začel je uvajati sodišča, ki so njegove potencialne nasprotnike iz komunistične in ostalih strank obsojale za vojne zločince. Na volitvah decembra 1945 je bilo možno voliti le za Ljudsko fronto (komuniste), ki je dobila 93 % glasov, 92 % volivcev pa se je udeležilo volitev. Opozicija se je sicer lahko organizirala, ampak ni imela prave možnosti za uspeh in se volitev ni udeležila. Nova vlada se je prvič sestala januarja 1946 in začela reorganizirati državo. Monarhija je bila ukinjena in formirana je bila Ljudska republika Albanija. Ustava, ki je bila sprejeta je bila zelo podobna ustavam Jugoslavije in Sovjetske zveze. Kljub zmagi se je albanska vlada znašla v zelo težkem položaju, posebej v odnosu z ostalim svetom. Režim s strani zahodnih svetovnih sil ni bil priznan in albanska vlada je bila odvisna od jugoslovanske pomoči. Dodaten problem nove vlade so bile grške zahteve po ozemlju v južni Albaniji. Te grške zahteve pa so, kot zaveznice vlade v Atenah, podprle še ZDA in Velika Britanija³. Kosovo pa je bilo temelj spora med Albanijo in Jugoslavijo. Po odhodu Nemcev si je Jugoslavija spet pripojila ozemlje in začeli so se poboji Albancev s strani Srbov. Čeprav so jugoslovanski komunisti pred II. svetovno vojno trdili, da podpirajo, da del Kosova dobi Albanija, je bilo jasno, da bo Kosovo ostalo del Jugoslavije tudi po prihodu komunistov na oblast. Je pa Tito dal Albancem na Kosovu popolnoma enake pravice kot vsem ostalim narodom v Jugoslaviji. Avtonomna Kosovsko-Metohijska oblast je bila proglašena leta 1945, leta 1963 pa je bila povzdignjena na nivo pokrajine, z imenom avtonomna pokrajina Kosovo in Metohija. Leta 1968 je bilo ime pokrajine spremenjeno v Socijalistična avtonomna pokrajina Kosovo. Od leta 1974 do 1989 je Kosovo praktično imelo status federalne enote v Jugoslaviji, čeprav je bilo del SR Srbije.

³ Barbara Jelavich, History of the Balkans. Twentieth Century, Cambridge 1999, 1. izd., str. 298.

4.2 ROMUNIJA

Potem, ko je Rdeča armada zasedla Romunijo leta 1944, je le-ta zamenjala stran, izstopila iz Trojnega pakta in napovedala vojno Nemčiji avgusta 1944. Čeprav so v novi vladi v Romuniji bile tudi druge stranke, so komunisti bili v najboljšem položaju, saj je v Romuniji bila prisotna Rdeča armada. Komunisti tedaj niso bili močna stranka, saj je večino njihovih članov v zapor poslala bivša romunska vlada, veliko pa jih je prebegnilo v Sovjetsko zvezo. Eden izmed najpomembnejših komunistov, ki so ostali v Romuniji med II. svetovno vojno, je bil bivši železniški delavec George Gheorgiu Dej. Romunski komunisti so se povezali še z raznimi kmečkimi strankami, zvezo romunskih patriotov, Madžarsko ljudsko zvezo, ki je predstavljala interese Madžarov, ki so živeli v Transilvaniji in moč komunistov se je začela večati. Tako je oktobra leta 1944 nastala Nacionalna demokratska fronta, v kateri so glavno besedo imeli komunisti. Stranki so se priključili še socialdemokrati. Stranka se je zavzemala za redistribucijo zemlje, priključitev Transilvanije nazaj k Romuniji in povečanju pravic delavcev. Komunisti so v Romuniji zelo težko prišli na oblast, saj je večina predvojnih strank bila ali protikomunistična ali protisovjetska. Nacionalna demokratska fronta je sprva prevzela nadzor nad ministrstvom za notranje zadeve, ki je v svoji oblasti imelo policijo, pravico pa je imelo imenovati prefekte in župane. Prva romunska vlada je bila v težkem položaju, saj ni imela pod nadzorom celotnega ozemlja. Najbolj težavno je bilo vprašanje Transilvanije, ki je ob koncu leta 1944 še vedno bilo v rokah Madžarske. Potrebno pa je še poudariti, da je bila prva romunska vlada vse bolj kot enotna. Januarja 1945 je Gheorgiu Dej odpotoval v Moskvo iz zaprosil sovjetsko vodstvo za večjo podporo pri prevzemu oblasti v Romuniji. S pomočjo Sovjetov so komunisti organizirali velike protivladne demonstracije, ki so jih vodili delavci in kmetje. Komunisti so imeli v rokah večino medijev, preko katerih so poudarjali, da se zavzemajo za pravično redistribucijo zemlje, vrnitev severne Transilvanije Romuniji in prijateljstvo z Moskvo. Zaradi nadzora komunistov nad mediji ostale stranke niso imele veliko prostora, da predstavijo svoja stališča in politične programe⁴.

Premier Radescu, je demonstracije, ki so se končale s smrtjo več udeležencev, označil kot podli plan »tujcev, ki so brez domovine in boga« (komunistov), ki želijo uničiti

⁴ Jelavich, Histroy of Balkans..., str. 289.

Romunijo. Tri dni kasneje je v Bukarešto prišla sovjetska delegacija na čelu z Andrejem Višinskim. Višinski je dal kralju ultimatum, da v dveh urah zamenja vlado. Kralj je privolil v zahteve Sovjetov in bilo je jasno, da bodo v naslednji romunski vladi komunisti imeli dominanten položaj. Komunisti so v novi vladi dobili nadzor nad ministrstvom za pravosodje in ministrstvom notranje zadeve. Nova vlada je takoj sodila medvojnemu premieru in podpisniku trojnega pakta, Ionu Antonescuju. Generala Antonescuja so obsodili na smrt. Romunija si je priključila nazaj severno Transilvanijo in popularnost komunistov je postajala vse večja. Na kongresu oktobra 1945 se je število članov KP z 2.000 ob koncu vojne povečalo na 800.000. Gheorgiu Dej pa je postal generalni sekretar KP⁵.

Zahodne vlade so protestirale pri sovjetski, saj so menile, da je sovjetsko vmešavanje v Romunijo kršitev principov, ki so bili dogovorjeni na Jalti. Opozicija v Romuniji je pričakovala pomoč iz Zahoda, novembra leta 1945 pa je organizirala velike demonstracije v podporo kralju, ki se je umaknil iz politike. Ampak nobene pomoči z Zahoda ni bilo, razen dogovora med zahodnimi silami in Sovjeti, da bodo po eno ministrstvo v bodoči vladi dobili Kmečka stranka in Liberali. Volitve so bile izpeljane novembra 1946, mediji so bili pod nadzorom Nacionalne demokratske fronte in ostale stranke niso imele enakih možnosti za zmago. Nacionalna demokratska fronta je v parlamentu dobila 414 sedežev, Kmečka stranka 32, Liberali pa le 3. Vodji kmečke in liberalne stranke sta odstopili in Nacionalna demokratska fronta je imela popoln nadzor nad vlado. Po podpisu mirovne pogodbe med zavezniki in Romunijo, februarja 1947 so komunisti počistili s preostalo opozicijo. Dva najbolj vplivna predvojna politika, Maniu in Mihalache, sta bila zaradi domnevne kolaboracije z zahodnimi silami obsojena na dosmrtno ječo. Avgusta 1947 sta bili razpusčeni kmečka in liberalna stranka, komunistični partiji pa se je pridružila Socialdemokratska stranka in nastala je Združena Delavska partija. Decembra 1947 je bil kralj Mihael prisiljen abdicirati oz. se odreči svoji funkciji. Na naslednjih volitvah marca 1948 je vladna lista pod vodstvom Združene delavske partije dobila v parlamentu 405 od 414 sedežev. Petru Groza, ki je bil predsednik vlade od 1945, je ostal na položaju tudi po teh volitvah⁶. Nova ustava je bila

⁵ Jelavich, *Histry of Balkans...*, str. 290.

⁶ Jelavich, *Histry of Balkans...*, str. 291.

sprejeta aprila 1948, ženske so dobile volilno pravico, glasovali so lahko vsi državljani starejši od 18 let. Proglašena je bila Ljudska republika Romunija⁷.

4.3 BOLGARIJA

Bolgarska komunistična partija je bila od začetka v močnejšem položaju kot njihova bratska partija v Romuniji. Med vojno je bila pomembna v bolgarski politiki in imela je močne zaveznike. T.i. Domovinska fronta, v kateri so bili najmočnejši komunisti, je predstavljala skupino močnih strank, v kateri so še bili Socialdemokrati in Agrarna stranka. V II. svetovni vojni je bila Bolgarija na strani Nemčije, ampak ni bila neposredno v vojni s Sovjetsko zvezo kot njena soseda Romunija. Zato Bolgari, po tem ko so Sovjeti vkorakali v Romunijo, niso pričakovali, da ji bo SZ napovedala vojno. 30. avgusta 1944 je Stalin razglasil, da Sovjetska zveza Bolgariji ne bo več priznala nevtralnosti in ji s 5. septembrom 1944 napovedala vojno. Tri dni kasneje je Bolgarija napovedala vojno Nemčiji⁸. Za razliko od Romunije je bilo v Bolgariji zaradi slovanskega bratstva veliko proruskih simpatizerjev. Domovinska fronta je imela pod kontrolo ministrstvo za pravosodje in ministrstvo za notranje zadeve. Kljub vsemu je stranka septembra 1944 imela manj kot 15.000 članov. Po prihodu na oblast je vlada začela pometati z opozicijo in veliko število pomembnih pred in med vojnih politikov je bilo aretiranih in obsojenih⁹.

Najmočnejša stranka, ki je nasprotovala komunistom, je bila Agrarna stranka, ki je dejansko bila najpopularnejša stranka med ljudstvom. V septembru 1944 se je na pozicijo vodje Agrarne stranke vrnil Georgi Mihov Dimitrov, ki je želel preprečiti komunistom, da prevzamejo oblast v državi. Po pritiskih je moral odstopiti s položaja predsednika stranke in emigrirati v ZDA. Po njegovem odstopu je moč agrarne stranke močno upadla. Ker komunisti niso uspeli, da prepovejo delovanje Agrarne stranke, so poizkusili narediti spore med njenimi člani s ciljem, da se ta razcepi. Na naslednjem kongresu Agrarne stranke je zmagal Aleksander Obbov, ki ga je dejansko predlagala komunistična partija. Podobno taktiko so komunisti uporabili tudi s Socialdemokratsko stranko. Tako so leta

⁷ Richard F. Staar, *Communist regimes in Eastern Europe*, Hoover Institution Press, Stanford 1977, 3. izd., str. 154.

⁸ R.J.Crampton, *Eastern Europe in the twentieth century*, New York 2001, 1. izd., str. 209.

⁹ Jelavich, *Histry of Balkans...*, str. 292.

1945 imeli svoje može v vseh pomembnejših strankah, ki so bile članice Domovinske fronte. Nekatere manjše stranke pa so še vedno bile v opoziciji. Marca 1945 je na kongresu Domovinske fronte za predsednika centralnega komiteja bil izbran Georgi Dimitrov Mihajlov, zvesti mož Moskve in bivši generalni sekretar Kominterne. Dimitrov je tudi imel sovjetsko državljanstvo. Večino svojega življenja je preživel v tujini in v domovino se je vrnil novembra 1945, osem mesecev po izvolitvi za generalnega sekretarja KP. Poleti 1945 je vlada napovedala, da bo razpisala volitve. Takoj so se začeli spori med strankami, ki so bile članice Domovinske fronte, saj so komunisti želeli, da predstavijo enotno listo kandidatov za prihajajoče volitve. Ostale stranke se s tem niso strinjale in bivši predsednik agrarne stranke Petkov je zaprosil zahodne sile za pomoč, ki pa je ni dobil. Zaradi protestov je vlada preložila volitve za tri mesece, ampak to ni odločilno vplivalo na rezultat volitev¹⁰.

Volitve, ki so bile izpeljane novembra 1945, so bile zaznamovane s policijsko restrikcijo in verjetno s ponarejenimi rezultati volitev. Domovinska fronta je dobila celo 86 % glasov. Na konferenci v Moskvi se je razpravljalo o rezultatih volitev in o udeležbi opozicijskih strank v parlamentu. Opozicijske stranke niso bile uspešne in komunisti so po konferenci začeli utrjevati svojo oblast v državi. Poleti leta 1946 so prepovedali delovanje še eni opozicijski stranki Zveno. Tedaj je bilo jasno, da monarhija ne bo več obnovljena. Zaradi porazov v I. in II. svetovni vojni je sama ideja monarhije postala nepriljubljena pri bolgarskem narodu. Po plebiscitu, ki je bil izpeljan septembra leta 1946, je bil kralj Simeon skupaj s svojo materjo prisiljen abdicirati. Zaradi sprememb, ki so bile nujne v novi bolgarski ustavi, so razpisali nove volitve, ki so imele podobne lastnosti kot tiste iz novembra 1945. Opozicijske stranke so tudi kandidirale, ampak niso imele realnih možnosti za zmago na volitvah. Volitve so bile izpeljane oktobra 1946 in Domovinska fronta je zmagala z 78 % glasov, opozicija pa je dobila 22 %. V novi vladi je Dimitrov postal premier, Kimon Georgiev pa podpredsednik vlade in zunanji minister. Opozicijske stranke v parlamentu so protestirale in Dimitrova opisale kot sovjetsko marioneto. Po podpisu mirovne pogodbe z zavezniki, junija 1947, so komunisti obračunali z ostalimi opozicijskimi strankami. Sprva so obračunali z najmočnejšo opozicijsko stranko – Agrarno stranko, njen vodja Petkov pa je bil aretiran in kasneje

¹⁰ Jelavich, History of Balkans..., str. 293.

obsojen na smrt. Septembra 1947 so tudi zahodne sile priznale novo vlado v Bolgariji. Po obračunu z Agrarno stranko, so komunisti integrirali v svoje vrste še socialdemokrate, ki so želeli ostati neodvisna stranka. Do konca leta 1947 je bila Bolgarija popolnoma pod nadzorom komunistov, kmalu pa je bila sprejeta tudi nova ustava, ki je ukinila monarhijo¹¹.

4.4 POLJSKA

Po Jaltski konferenci februarja 1945 je bilo jasno, da bo tudi Poljska po koncu vojne prišla pod vplivov Sovjetske zveze. Nekomunističnim strankam ni bilo dovoljeno normalno delovanje, obljubljeni svobodni volitve pa so nenehno odlagali, državo pa je de facto vodil NKVD agent Boleslav Bierut (1892 – 1956), ki se je opredeljeval kot nestrankarsko opredeljen politik¹².

Komunisti na Poljskem so imeli podobno slabo pozicijo, kot so jo imeli njihovi tovariši v Bolgariji in Romuniji; razlika je bila v tem, da je bila Poljska Hitlerjeva žrtev, ne pa zaveznica. Več 100.000 poljskih vojakov se je namreč skupaj z zavezniško vojsko bojevalo na vzhodni in zahodni fronti. Na vzhodni fronti se je bojevala predvsem Armia Ludova (Ljudska armada), sestavljena iz komunistov in socialistov lojalnih Moskvi, na zahodni fronti pa Armia Kraiova (domovinska vojska), predvojna poljska armada. Kakor se je pokazalo kasneje, možnosti komunistov za prevzem oblasti niti niso bile tako slabe. Poljski komunisti v tako imenovanem »lubinskem komiteju«, ki so ga julija 1944 vzpostavile sovjetske oblasti, da bi imele pri roki vlado, ki jo bodo nastavile po prihodu v Varšavo, se sicer niso mogli ravno ponašati z množično podporo, vseeno pa so uživali precejšnjo domačo podporo, zlasti med mladimi, zadovoljni pa so bili tudi z nekaj resničnimi koristmi od »sovjetskega prijateljstva«: učinkovito jamstvo zoper nemški ozemeljski revanšizem in politiko narodnostnih izmenjav, s katerimi je bila Poljska »očiščena« preostale ukrajinske manjšine, etnični Poljaki z vzhoda pa so se preselili znotraj novih državnih meja. Ti dejavniki so poljskim komunistom (marsikdo od njih je

¹¹ Jelavich, History of Balkans..., str. 294.

¹² Norman Davies, Europe – A History, Oxford University Press 1996, 1. izd., str. 1062.

bil tudi judovskega rodu) omogočili, da si zagotovijo mesto v poljskih nacionalnih in celo nacionalističnih političnih tradicijah¹³.

Kljub temu pa so komunisti ostali nepomembna manjšina. Kmečka stranka Stanislaw Mikolajczyka je leta 1945 štela kakih 600.000 članov, to je desetkrat več, kot je bilo aktivistov v komunistični Poljski delavski stranki (Poljski združeni delavski stranki po združitvi s socialisti decembra 1948). Mikolajczyka, ministrskega predsednika medvojne begunske vlade, je usodno oviralo tipično poljsko vztrajanje njegove stranke pri tem, da je poskušala biti tako protinacistična kot protisovjetska. Kakor so pokazali poznejši dogodki, je bil Stalin sicer bolj ali manj brezbrizen do »uspeha socializma« na Poljskem. Pravzaprav mu je bila ta skupaj z izhodom iz slepe ulice v Nemčiji pomembnejša kot kar koli drugega, vsaj kar zadeva Evropo. Kmečko stranko so torej nenehno potiskali na obrobje, grozili njenim privržencem ter izpodbijali njeno kredibilnost. Na poljskih parlamentarnih volitvah januarja 1947, je Demokratični blok pod komunističnim vodstvom dobil 80 % glasov, Kmečka stranka pa le 10 %. Iz protesta je ameriški veleposlanik v Varšavi odstopil s položaja. Mikolajczyk je odstopil in devet mesecev kasneje pobegnil v Veliko Britanijo. Po volitvah je Poljska postala sovjetski satelit, dokler se ni uradno transformirala v Ljudsko republiko Poljsko, ko je bila leta 1952 sprejeta nova ustava. Ostanki medvojne armade so sicer še nekaj let na vzhodnem delu države bojevali gverilsko vojno s komunističnimi oblastmi, ampak brez uspeha¹⁴.

4.5 MADŽARSKA

Komunisti na Madžarskem so bili leta 1945 še v slabšem položaju kot njihovi tovariši na Poljskem. Po neuradnih podatkih je komunistična partija Matyasa Rakosija štela le kakih 4.000 članov. Čeprav je bila Madžarska dejansko druga komunistična država v zgodovini (na kratko po I. svetovni vojni pod vodstvom Bele Kuna), so komunisti, tako na podeželju kakor v Budimpešti, bili zelo neprijazni. Sprva je bila ustanovljena Madžarska ljudska fronta. Sestavljali so jo komunisti, levi socialdemokrati itd. Stranka pa je sprejela program CK KP Madžarske iz leta 1941. Madžarski komunisti pa so imeli pomoč Rdeče armade, ki je bila prisotna v državi vse od kapitulacije fašističnega režima,

¹³ Tony Judt, Povojna Evropa 1945 – 2005, Ljubljana 2007, 1 izd., str. 165.

¹⁴ Judt, Povojna Evropa..., str. 166.

leta 1944. Tako je že leta 1945 na ukaz sovjetskega maršala Klimenta Vorošilova, madžarska vlada predala nadzor nad ministrstvom za notranje zadeve, kandidatu komunistične partije Madžarske. To je sprva bil Imre Nagy, nato pa Laszlo Rajk¹⁵. Na teh volitvah novembra 1945 so Stranko malih posestnikov (madžarska varianta kmečke stranke) napadali kot nazadnjaško in celo kot fašistično. Kljub temu si je stranka na teh volitvah zagotovila absolutno večino, komunisti pa so dobili le 17 % glasov. To so bile prve volitve s splošno volilno pravico. S podporo socialistov (katerih voditeljica Ana Kethly ni hotela verjeti, da bi se komunisti lahko spustili tako nizko in ponaredili izide volitev) je komunistom vseeno uspelo izriniti iz parlamenta nekaj poslancev Stranke malih posestnikov, ki so jih februarja 1947 obtožili zarote, njihovega vodjo Bele Kovacs pa vohunstva zoper Rdečo armado (Kovacs je bil poslan v Sibirijo, od koder se je vrnil leta 1956). Treba je povedati, da je bil prvi šef države v komunistični Madžarski, imenovan 30. julija 1948, Arpad Szakasits, nekdanji član socialistične stranke¹⁶.

Na novih volitvah avgusta 1947, katerih izide je poneveril komunistični minister za notranje zadeve in ustanovitelj madžarske tajne policije Laszlo Rajk, je komunistom še vedno uspelo dobiti samo 22 % glasov, čeprav se je delež Stranke malih posestnikov po pričakovanjih znižal na 15 %. V takih okoliščinah se je madžarska pot v socializem naglo bližala poti vzhodnih sosed. Na prihodnjih volitvah maja 1949 je za »ljudsko fronto«, pod vodstvom komunistične partije glasovalo že 95,6 % volivcev¹⁷. Nato se je na Madžarskem začel boj za oblast med vodjo komunistične partije Matyasem Rakosijem in že omenjenim notranjim ministrom Laszlom Rajkom. Rakosi je v sporu zmagal in postal dejanski šef države, Rajk pa je bil obtožen Titoizma, Trockicizma in imperializma ter bil usmrčen 15. oktobra 1949. Istega leta je bila sprejeta nova ustava. Ustava je bila sestavljena po sovjetskem modelu in je poudarjala vlogo Sovjetske zveze pri izgradnji madžarskega socializma¹⁸. Razglašena je bila ljudska republika Madžarska, Matyas Rakosi pa je vzpostavil verjetno najbolj totalitaren režim v tistem času v vzhodnem bloku.

¹⁵ Staar, *Communist regimes...*, str. 107.

¹⁶ Judt, *Povojna Evropa...*, str. 162.

¹⁷ Judt, *Povojna Evropa...*, str. 167.

¹⁸ Staar, *Communist regimes...*, str. 108.

4.6 NEMŠKA DEMOKRATIČNA REPUBLIKA

Po koncu druge svetovne vojne so zavezniki razdelili Nemčijo na 5 okupacijskih sektorjev: sovjetskega, ameriškega, britanskega, francoskega in Berlin (ki je imel 4 cone) kot posebno enoto. Sovjeti in zavezniki so vsak v svojem delu postopoma uvajali svojo upravo. V sovjetskem delu je bila vodilna komunistična partija pod vodstvom Walterja Ulbrichta (1893-1973), ki je prispela iz Moskve v Berlin po koncu bojev v Evropi. Na prvih in praktično edinih svobodnih lokalnih volitvah decembra 1945 so v sovjetskem sektorju prepričljivo zmagali socialisti. Na sovjetsko iniciativo sta se stranki združili aprila 1946, z imenom Združena socialistična stranka, pod vodstvom komunističnega vodje Walterja Ulbrichta. Zaradi dogovora med zavezniki, da Nemčija na začetku ne bo imela skupne vlade, so se volitve izvajale v vsakem sektorju posebej. Na naslednjih volitvah v sovjetskem sektorju je leta 1946 že zmagala Združena socialistična stranka¹⁹. Nesporazumi med zavezniki so se že pojavljali takoj po koncu vojne, po tem, ko so končali s sojenjem nacističnim vojnim zločincem v Nürnbergu. Takrat dejansko niso več imeli skupnih točk v pogledu na ureditev povojne Evrope. Zunanji ministri zavezniških sil – Molotov, Bevin, Marshall in Bidault – so se sestali še zadnjikrat, tokrat v Londonu med 25. novembrom in 16. decembrom 1947. Šlo je za nenavadno srečanje, saj so bili odnosi praktično že prekinjeni. Zahodni zavezniki so peljali naprej neodvisne načrte za obnovo Zahodne Evrope, Stalin pa je dva meseca prej ustanovil Kominform ter trdo prijel države pod komunističnim nadzorom na območju, ki je tedaj že postalo sovjetski blok. Zunanji ministri so podobno kot v preteklosti razpravljali o možnostih za vsenemško vlado pod zavezniškim nadzorom in o drugih pogojih glede morebitne nemške mirovne pogodbe. A soglasja o skupnem upravljanju Nemčije oziroma načrtih za njeno prihodnost ni bilo in srečanje se je končalo, ne da bi se dogovorili za kakršen koli sestanek v prihodnje. Namesto tega so Britanija, Francija in ZDA začele tristranske pogovore o prihodnosti Nemčije na razširjeni konferenci, znova v Londonu, ki se je začela 23. februarja 1948²⁰.

Londonska konferenca je naglo sklenila, da se Marshallova pomoč razširi na zahodno polovico Nemčije ter oblikovala načrte za morebitno vlado zahodnonemške države. Ti

¹⁹ Davies, Europe..., str. 1061.

²⁰ Judt, Povojna Evropa..., str. 154.

načrti so pomenili nedvoumen odkik od duha potsdamskih sklepov in general Vasili Sokolovski, sovjetski predstavnik v zavezniškem nadzornem svetu v Berlinu, je po pričakovanjih protestiral. Skupne zavezniške zasedbe Nemčije je tako bilo konec. 1. aprila so sovjetske vojaške oblasti v Berlinu začele ovirati kopenski promet med zahodno polovico Nemčije in sektorji zahodnih zaveznikov v Berlinu²¹.

18. julija so zahodne sile razglasile novo valuto, Nemško marko, pet dni kasneje pa so sovjetske oblasti odgovorile z izdajo nove vzhodnonemške marke in s prekinitvijo železniških linij med Berlinom in zahodno polovico Nemčije. Začela se je prva kriza hladne vojne - Berlinska kriza. Ko so sovjetske enote poostrele nadzor nad kopenskimi potmi v mesto, sta se ameriška in britanska vlada odločili za preskrbo svojih con po zraku in 26. julija je prvo transportno letalo že pristalo na letališču Tempelhof v (Zahodnem) Berlinu. Berlinski zračni most je trajal do 12. maja 1949. V teh enajstih mesecih so zahodni zavezniki na 277.500 poletih prepeljali okoli 2,3 milijona ton hrane. Stalin je z blokado Berlina skušal prisiliti Zahod, da se bodisi odreče mestu, bodisi da opusti načrte o ločeni vzhodnonemški državi. Na koncu ni dosegel ničesar²². Po kasnejšem dogovoru so iz zahodnega Berlina do Zvezne republike Nemčije skozi nemško demokratično republiko vodile štiri poti proti Munchnu, Hannoverju, Hamburgu in Frankfurtu.

V zahodnem delu Nemčije se je prva vlada formirala septembra 1949 pod vodstvom Konrada Adenauerja, ustavo pa so sprejeli maja. Na vzhodu so v letih 1948-49 izvedli več ljudskih kongresov, ki naj bi utemeljili, kako bo izgledala bodoča vzhodnonemška država. Po vzoru sovjetske, je bila nova vzhodnonemška ustava sprejeta 7. decembra 1949, istega dne pa je bila proglašena Nemška demokratična republika. Čeprav je Ljudska fronta tudi v Vzhodni Nemčiji bila sestavljena iz petih strank, je dominirala le ena stranka - Združena socialistična stranka (SED) pod vodstvom Walterja Ulbrichta. Nemška demokratična republika je bila celoten čas svojega obstoja pod striktno kontrolo sovjetske vojske in je bila verjetno glavni sovjetski zaveznik v Varšavski zvezi.

Iz tega časovnega obdobja je potrebno omeniti še stavko delavcev v Vzhodnem Berlinu leta 1953. 16. junija je 300 konstrukcijskih delavcev začelo stavko, ko so jim njihovi nadrejeni naznanili, da jim bodo znižali plačo. Stavka se je do naslednjega dne

²¹ Judt, Povojna Evropa..., str. 155.

²² Judt, Povojna Evropa..., str. 177.

spremenila v pravi upor proti vzhodnonemški vladi in naslednji dan so izbruhnile demonstracije v 500 mestih in vaseh po celi državi, samo v Vzhodnem Berlinu se jih je zbralo več kot 40.000. Čeprav je bil cilj protesta na začetku le izboljšati položaj delavcev v državi, je na koncu imel popolnoma političen namen. Nemška policija ni mogla kontrolirati stanja in je zaprosila za pomoč nemško tajno policijo in sovjetsko armado. Skupaj je bilo mobiliziranih okoli 20.000 sovjetskih vojakov in 8.000 pripadnikov nemške policije. Spopadi med demonstranti in policijskimi enotami so se zgodili 17. junija in policijske enote so odprle ogenj na demonstrante. Upor je bil sicer zadušen, ampak nezadovoljstvo med vzhodnonemškimi delavci je ostalo. Uradno število žrtev je bilo 55, preko 1.000 jih je bilo poškodovanih, čeprav ostali podatki govorijo, da je bilo število žrtev vsaj 125, kasneje pa je bilo aretiranih še okoli 5.000 ljudi.

4.7 ČEŠKOSLOVAŠKA

Očitna izjema od ostalih vzhodnoevropskih držav je bila Češkoslovaška. Številni Čehi so sprejeli Ruse kot osvoboditelje. O zahodnih silah si zahvaljujoč Münchnu namreč niso delali veliko utvar, begunska vlada Edvarda Beneša v Londonu pa je bila edina, ki se je že dosti pred letom 1945 skušala zblížati z Moskvo. Praga je nameravala gojiti prijateljstvo z Moskvo iz istega razloga, kakor si je pred letom 1938 prizadevala za tesne stike s Parizom, ker je Češkoslovaška bila šibka država v srednji Evropi in je potrebovala nekoga, ki bi jo ščitil. Tako je Češkoslovaška kljub dejstvu, da je bila v marsičem najbolj »zahodna« od držav Vzhodne Evrope – z zgodovinsko pluralistično politično kulturo, urbanim in industrijskim sektorjem, cvetočim kapitalističnim gospodarstvom pred vojno in zahodno usmerjeno socialdemokratsko politiko – postala najtesnejša zaveznica Sovjetske zveze v regiji. Beneš je kot edini izmed vzhodnoevropskih medvojnih predsednikov vlad v izgnanstvu pripeljal svojo vlado domov – kjer jo je aprila 1945 spet sestavil, vanjo pa vključil sedem komunistov in enajst ministrov iz ostalih štirih strank²³. Češki komunisti pod vodstvom Klementa Gottwalda so iskreno verjeli, da imajo dobre možnosti za prihod na oblast preko volitev. Dobro so se izkazali na zadnjih volitvah pred vojno, kjer so leta 1935 pridobili 849.000 glasov (okoli 10 % vseh glasov). Niso bili

²³ Judt, Povojna Evropa..., str. 168.

odvisni od Rdeče armade, ki se je s Češkoslovaške umaknila novembra 1945. Na resnično svobodnih češkoslovaških volitvah maja 1946 je komunistična partija v čeških okrožjih Češke in Moravske dobila 40,2 % glasov, v ruralni in katoliški Slovaški pa 31 %. Češki komunisti so se nadejali trajnega uspeha, zato so sprva tudi sprejeli ponujeno Marshallovo pomoč in se lotili kampanj za pridobivanje novih članov, s čimer so si želeli izboljšati možnosti na prihodnjih volitvah – število članov partije, ki je bilo maja 1945 cca. 50.000, se je aprila 1946 povečalo na 1.220.000, januarja 1948 pa je doseglo 1.310.000 (v populaciji, ki je štela samo 12 milijonov). V pričakovanju volitev leta 1948 so se domači komunisti na Češkoslovaškem pripravljali na to, da do polne oblasti pridejo po »češki« poti, ki je bila še vedno videti čisto drugačna od poti, ki so jo ubirale države globlje proti Vzhodu. Ali je sovjetsko vodstvo verjelo Gottwaldovim zagotovitvam, da bo češka komunistična partija slavila zmago brez pomoči, ni povsem jasno. A vsaj do jeseni 1947 je Stalin pustil Češkoslovaško pri miru. Čehi so izgnali sudetske Nemce, Beneševe povojne vlade pa so velik poudarek dajale gospodarskemu planiranju, državnemu lastništvu in trdemu delu. Na praških oglasnih deskah so viseli Stalinovi portreti tik ob portretih predsednika Beneša, že dosti preden so komunisti sestavili svojo vlado, kaj šele, da bi si zagotovili monopol nad oblastjo. Zanimivo je še, da si zunanji minister Masaryk in njegovi sodelavci poleti 1947 po ukazu Moskve niso obotavljali zavrniti Marshallove pomoči. Stalinu se ni bilo potrebno pritoževati glede ničesar v češkoslovaškem obnašanju²⁴. Kljub temu so komunisti februarja 1948 v Pragi organizirali politični puč, pri katerem so izkoristili nepremišljen odstop nekomunističnih ministrov ter prevzeli nadzor nad državo. Praški puč je imel izjemen pomen in sicer zato, ker se je zgodil v bolj ali manj demokratični državi, ki je bila videti tako naklonjena Moskvi. Sindikati so se pridružili komunistom pri puču, armada ni reagirala in je ostala nameščena v vojašnicah. 9. maja 1948, na dan zmage nad fašizmom, je nova ustava na Češkoslovaškem razglasila ljudsko demokracijo. Ustava je bila podobna ostalim v Vzhodni Evropi, združevala pa je posebnosti marksizma in karakteristike starega »buržoaznega« sistema²⁵. Na volitvah 30. maja 1948 je Ljudska fronta dobila 89,2 % glasov. Tako so združeni komunisti in socialdemokrati v parlamentu imeli absolutno večino. 2. junija 1948 je Beneš odstopil s

²⁴ Judt, Povojna Evropa..., str. 169.

²⁵ Staar, Communist regimes..., str. 108.

položaja, Gottwald pa ga je nasledil 14. junija 1948. Praški puč je predramil Zahodne medvojne zaveznike, ki so po njem sklepali, da je komunizem na pohodu proti Zahodu. Na Zahodu je Praga socialistom odprla oči glede politične situacije v Vzhodni Evropi. Tako je 29. februarja 1948 ostareli Leon Blum v francoskem socialističnem časopisu *Le Populaire* objavil zelo vpliven članek, v katerem je kritiziral neuspeh Zahodnih socialistov, da bi spregovorili o usodi svojih tovarišev v Vzhodni Evropi. Zahvaljujoč Pragi se je dober del nekomunistične levice v Franciji, Italiji in drugod utrdil znotraj zahodnega tabora. Ni jasno, če je Stalin organiziral Praški puč, če pa ga je, zagotovo ni predvidel takih posledic, kot so bile. Dejstvo pa je, da je sovjetska politika v tem obdobju prihajala v vse večji konflikt z bivšimi zaveznicami in da Stalin ni bil zmožen, da bi evropske in nemške zadeve oblikoval, tako kakor je želel. V tem času pa je bila izražena predvsem njegova vse večja nejevolja do Jugoslavije²⁶.

4.8 JUGOSLAVIJA

Komunisti so sami, brez pomoči Sovjetske zveze, prišli na oblast le v Jugoslaviji. Komunistična partija, pod vodstvom Josipa Broza Tita, je od leta 1941 bila osvobodilno vojno proti silam osi, ki so po okupaciji razsekale Jugoslavijo. Kljub temu, da so se proti okupatorju borili že prej, so partizane »sprejeli« med zavezniške sile šele na konferenci v Teheranu, leta 1943. Že med vojno so partizani začeli s preobrazbo jugoslovanske države, temelji nove države pa so bili postavljeni na prvih dveh zasedanjih AVNOJA (antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije) v Bihaću (26. november 1942) in Jajcu (29. november 1943). 17. julija 1944 sta se na jugoslovanskem otoku Visu sestala Josip Broz Tito in predvojni jugoslovanski premier Ivan Šubašić. Dogovorili so se, da bo Tito postal novi premier, Šubašić pa zunanji minister. Novi parlament pa bo sestavljen iz članov AVNOJ-a in nekompromitiranih članov starega jugoslovanskega parlamenta, torej tistih, ki niso sodelovali z okupatorjem. V novi vladi je bilo 23 Titovih ministrov, od skupno 28²⁷. Do konca druge svetovne vojne pa so partizani s pomočjo Rdeče armade osvobodili celo območje predvojne Jugoslavije. Na tretjem zasedanju AVNOJ-a, ki je potekalo v Beogradu od 7. do 10. februarja 1945, je bila ukinjena monarhija in nastala je

²⁶ Judt, *Povojna Evropa...*, str. 170.

²⁷ Staar, *Communist regimes...*, str. 182.

Federativna ljudska republika Jugoslavija (FLRJ). Nova ustava je bila sprejeta po sovjetskem modelu, 31. januarja 1946. Z novo ustavo je bilo priznanih pet nacionalnosti (ob že od prej priznanih Slovincih, Hrvatih in Srbih, so bili priznani še Črnogorci in Makedonci; Muslimani pa z amandmajem na ustavo leta 1971). Jugoslavija je bila urejena kot federativna država s šestimi socialističnimi republikami: SR Bosno in Hercegovino, SR Slovenijo, SR Hrvaško, SR Črna Goro, SR Makedonijo in SR Srbijo z avtonomno pokrajino Vojvodino in avtonomno oblastjo Kosovom in Metohijo.

Po osvoboditvi so bile poleti in jeseni v nekaterih republikah obnovljene mnoge meščanske politične stranke: Demokratska, Radikalna, Republikanska, Socialistična, Socialdemokratska, Narodna ljudska... Zanimivo je, da v Sloveniji ni prišlo do obnovitve meščanskih strank. Pred prvimi povojnimi volitvami so se v Ljudsko fronto (ki jo je vodila Komunistična partija), vključile vse stranke razen Demokratske in Radikalne stranke. Vodje demokratske stranke Milan Grol je zaradi vzpostavitve večstrankarskega sistema in revizije tokov revolucije poskušal organizirati opozicijski blok meščanskih strank proti Ljudski fronti. Te stranke so se organizirale za prihajajoče volitve, vendar jim je nato komunistična partija udeležbo prepovedala, saj je bila prepričana, da bi delovanje teh strank (predvsem Radikalne stranke) vodilo v državljansko vojno²⁸.

Na volitvah, ki so bile izvedene 11. novembra 1945 je ljudska fronta dobila okoli 90 % glasov (v Sloveniji 83 %). Volitve so potekale s kroglicami in so bile bolj referendum, ampak so dejansko izražale voljo ljudstva in zaupanje v predstavnike Ljudske fronte. KPJ je po volitvah dopustila prisotnost nekaj buržoaznih ministrov v vladi Federativne ljudske republike Jugoslavije s ciljem, da bi se olajšala in pospešila stabilizacija politične situacije v državi. Vzpostavitev večstrankarskega sistema je bila od začetka obsojena na propad, saj je bila večina strank v Jugoslaviji v času vojne protikomunistično usmerjenih in predvsem zaradi tega, ker jih je večina sodelovala z okupatorjem. Šubašić je po volitvah odstopil, Tito je ostal premier, predsednik pa je postal Ivan Ribar. V istem času se je odvijala borba proti ostanku kontrarevolucionarnih in kolaboratorskih enot. Sojeno je bilo velikemu številu vodij kolaboratorstva (Draža Mihailović), pripadnikom cerkvene hierarhije, ki je sodelovala s kolaboratorjem (Alojzije Stepinac) ter tudi nekaterim članom opozicije (Dragoljub Jovanović). Mihailoviću je bilo sojeno v Beogradu, kjer je bil

²⁸ Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1990, 6. izd., str. 295.

obsojen na smrt. Sprva so se Mihailovičevi četniki spopadali s silami osi in obstajali so pozivi za sodelovanje med partizani in četniki, ki jih vodstvo četništva ni sprejelo. Četniki so želeli obnovitev monarhistične Jugoslavije in »nevarnost« komunistične revolucije jih je s časom privedla do popolne kolaboracije s silami osi. Četniki so izgubili kredibilnost med jugoslovanskim ljudstvom, saj jih je veliko podpiralo idejo nastanka Velike Srbije. Stepinac pa je bil obsojen na 16 let zaporne kazni zaradi kolaboracije z ustaškim režimom NDH, leta 1951 pa je bil premeščen v hišni pripor²⁹. V vseh organih politične oblasti in v vseh družbenih institucijah so komunisti prevzeli ključne pozicije. Politbiro CK KPJ, ki je vodil osvobodilno vojno in socialistično revolucijo, je prevzel vse ključne politične funkcije v najvišjih državnih organih. Ob koncu vojne in v prvih povojnih mesecih je KPJ v svojih rokah že imela vse predstavniške, izvršne in sodne organe, posebej pa jugoslovansko armado in organe notranjega ministrstva³⁰.

²⁹ Jugoslavija v hladni vojni, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2004, 1. izd., str. 116.

³⁰ Enciklopedija Jugoslavije..., str. 296.

5 SOVJETSKA STRATEGIJA V DRŽAVAH KJER SO BILI VZPOSTAVLJENI KOMUNISTIČNI REŽIMI

Glavna značilnost sovjetske politične strategije je bila v tem, da se v državah, ki so postale del njene interesne sfere vzpostavijo režimi, ki bodo naklonjeni sovjetski vladi. Pri vzpostavitvi teh režimov se je SZ poslužila pomoči Rdeče armade, ki je to območje Evrope osvobodila izpod nacizma. Kot smo že opisali, so bile enote Rdeče armade nameščene v skoraj vseh državah, kjer so se kasneje vzpostavili režimi ljudske demokracije. Stalinova politična strategija je bila bazirana na ohranitvi pridobljene strateške pozicije, s ciljem čimbolj okrepiti sovjetsko državo – teritorialno, gospodarsko in vojaško. SZ je na Češkoslovaškem, Poljskem, Vzhodni Nemčiji, Romuniji, Bolgariji in na Madžarskem na oblast postavila ljudi, ki so ji bili zvesti in te države so dejansko postale sovjetski sateliti. Na čelo armad teh držav so Sovjeti postavili ljudi, ki so jim najbolj verjeli. Avgusta 1948 je postal M. Farkas obrambni minister Madžarske, na Češkoslovaškem pa je aprila 1950 obrambni minister postal Gottwaldov svak, A. Cepika. Najboljši primer sovjetskega nadzora nad oboroženimi silami vzhodnoevropskih držav je bilo imenovanje maršala Konstantina Rokosovskega na mesto obrambnega ministra Poljske, novembra 1949³¹. Zaradi slabih izkušenj iz preteklosti je Stalin Vzhodno Evropo želel spremeniti v nekakšno tampon cono med Sovjetsko Zvezo in kapitalističnim Zahodom³². Na območjih kjer so bili vzpostavljeni režimi Ljudske demokracije, so bile na pobudo Sovjetske zveze ustanovljene gospodarska organizacija Svet za vzajemno gospodarsko pomoč, Kominform - Informacijski biro komunističnih in delavskih strank ter vojaška organizacija vzhodnoevropskih držav (Varšavska zveza), ki pa je bila ustanovljena po smrti Stalina, leta 1955. V Albaniji so komunisti prišli na oblast med vojno s pomočjo Jugoslavije, vendar je bil tudi Enver Hoxha zvest zaveznik Sovjetske zveze, kar se je pokazalo po sporu Jugoslavije z Moskvo.

Vojaška strategija Sovjetske zveze po II. svetovni vojni je temeljila na moči njenih konvencionalnih sil. V tem času je opazen velik vpliv Stalina na vojaško strategijo, kot tudi izkušnje iz boja z Nemčijo v II. svetovni vojni. Stalinova vojaška strategija je

³¹ Zbigniew Brzezinski, *The Soviet Bloc – Unity and Conflict*, Harvard University Press 1967, 2. izd., str. 122.

³² Vukadinović Radovan, *Hladni rat i Evropa*, Zagreb 1983, 1. izd., str. 148.

temeljila predvsem na delih maršala Mihaila Tuhačevskega, ki se je bojeval v ruski državljanski vojni in Borisa Šapošnikova, ki je bil načelnik vrhovnega štaba Rdeče armade ob napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo. Stalin je bil obseden z velikostjo svoje armade in ni preveč zaupal v sposobnosti oboroženih sil »držav ljudskih demokracij«. Več pozornosti je posvetil kvantiteti kot pa kvaliteti sovjetskih oboroženih sil³³. Kot smo že povedali, so enote Rdeče armade bile nameščene v skoraj vseh državah Vzhodne Evrope in te sile so bile v bistvu glavno sredstvo odvratanja nasprotnika (ZDA) in obenem varovanja svojih vzhodnoevropskih zaveznikov. S tem, ko je SZ imela v stanju pripravljenosti veliko število konvencionalnih sil na meji z Zahodno Evropo, si je v bistvu zagotavljala čas, potreben za razvoj lastnega jedrskega orožja in izničenje ameriškega jedrskega monopola. Stalin je bolj zaupal moči konvencionalnega orožja, ampak kljub vsemu je SZ takoj po koncu II. svetovne vojne začela razvijati jedrsko orožje, ki ga je tudi dokončno razvila leta 1949. V obdobju po II. svetovni vojni je sledil program razvoja vojaške mornarice z izdelavo večjega števila križark in rušilcev, težišče pa je bilo na razvoju podmornic. V modernizacijo vojaškega letalstva in protizračne obrambe so tudi bili vloženi veliki napor. Sovjetska zveza je v tem času, kot prva na svetu, razvila letala na reaktivni pogon, vojna v Koreji pa je bila odlična priložnost, da se ta letala preizkusijo. V Sovjetski zvezi so ugotovili, da nimajo sposobnosti, da zgradijo veliko število letalonosilk, s katerimi bi lahko parirali močnim ameriškim in britanskim pomorskim enotam. Zato so začeli z množično proizvodnjo podmornic in rušilcev. Sovjetska zveza je leta 1952 že imela na voljo okoli 300 podmornic³⁴.

5.1 USTANOVITEV INFORMBIROJA

Kot odgovor na politiko obkoljevanja, ki so jo ZDA po koncu II. svetovne vojne začele prakticirati, je Sovjetska zveza odgovorila z ustanovitvijo Informacijskega biroja komunističnih in delavskih strank (Kominform). Ustanovna konferenca je bila med 22. in 27. septembrom 1947 v Sklarski Porembi na Poljskem. Sekretar CK KPSZ Andrej A. Ždanov je poleg poročil o položaju posameznih strank predstavil referat o mednarodnem položaju. Teze slednjega so postale sestavni del »Deklaracije Komunistične

³³ Vukadinović, Hladni rat i Evropa..., str. 241.

³⁴ Vukadinović, Hladni rat i Evropa..., str. 237.

informatijske konference o mednarodnem položaju«. Na konferenci je bilo sklenjeno, da se ustanovi informacijski biro. Zveze med komunističnimi strankami so bile prekinjene leta 1943 z razpadom Kominterne³⁵. Resolucija o izmenjavi izkušenj in usklajevanju dejavnosti na konferenci zastopanih komunističnih strank: Udeleženci konference ugotavljajo, da je nepovezanost na konferenci sodelujočih komunističnih strank ob sedanjih razmerah velika pomanjkljivost. Izkušnje so pokazale, da je to napačna in škodljiva politika. Izmenjava izkušenj in prostovoljno usklajevanje dejavnosti različnih strank sta nujna v sedanjem hudem povojnem mednarodnem položaju. Odsotnost povezovanja med komunističnimi strankami lahko povzroči škodo delavskemu razredu.

Na podlagi povedanega so se udeleženci konference dogovorili naslednje:

1. Ustanovili bodo informacijski biro, ki bo sestavljen iz predstavnikov naslednjih komunističnih strank: Komunistične stranke Jugoslavije, Bolgarske delavske stranke (komunisti), Komunistične stranke Romunije, Madžarske komunistične stranke, Poljske delavske stranke, Komunistične stranke Sovjetske zveze (boljševiki), Komunistične stranke Francije, Komunistične stranke Čehoslovaške in Komunistične stranke Italije.
2. Informacijski biro bo zadolžen za organizacijo izmenjave izkušenj in – če bo potrebno – usklajevanje dejavnosti komunističnih strank na podlagi obojestranskega soglasja.
3. Informacijski biro naj bo sestavljen iz po dveh predstavnikov centralnih komitejev. Delegacije centralnih komitejev naj imenujejo in zamenjujejo centralni komiteji.
4. Informacijski komite naj ima tiskano glasilo, ki naj izhaja vsakih štirinajst dni, pozneje vsak teden v francoskem in ruskem jeziku, po možnosti tudi v drugih jezikih.
5. Sedež informacijskega biroja naj bo v Beogradu³⁶.

5.2 SVET ZA VZAJEMNO GOSPODARSKO POMOČ

Svet za vzajemno gospodarsko pomoč je bila gospodarska organizacija komunističnih držav in nekakšen ekvivalent Evropski gospodarski skupnosti. SEV je bil ustanovljen na konferenci v Moskvi 25. januarja 1949. Organizacija je delovala vse do leta 1991. Tedaj je v Moskvi potekala konferenca, ki so se je udeležili predstavniki Bolgarije, Češkoslovaške, Madžarske, Poljske, Romunije in Sovjetske zveze. Na konferenci so

³⁵ Dušan Nečak, Hladna vojna, Ljubljana 1999, 1. izd., str. 22.

³⁶ Nečak, Hladna vojna..., str. 22.

ugotovili, da so doseženi vidni uspehi v gospodarskih odnosih med omenjenimi državami, zlasti v povečani blagovni menjavi. Zaradi vzpostavitve takšnih gospodarskih odnosov in uresničitve skupne politike gospodarskega sodelovanja so se lahko države ljudske demokracije in Sovjetske zveze posvetile obnovi in razvoju svojih narodnih gospodarstev. Ugotovili so še, da so vlade ZDA in Velike Britanije ter drugih zahodnoevropskih držav uvedle gospodarski bojkot proti državam ljudske demokracije in SZ, ker te države nočejo sprejeti diktata Marshallovega načrta, saj slednji krši suverene pravice držav in interese njihovega narodnega gospodarstva³⁷.

Upoštevač takšno stanje, so na konferenci obravnavali možnosti za nadaljnje gospodarske stike med državami ljudske demokracije in Sovjetsko zvezo. Za boljše gospodarsko sodelovanje med državami ljudske demokracije in Sovjetsko zveze, je bilo po mnenju udeležencev konference potrebno ustanoviti Svet za medsebojno gospodarsko pomoč. Ta svet bo sestavljen iz enakopravnih zastopnikov vseh na konferenci navzočih držav. Njegove naloge bodo izmenjava gospodarskih izkušenj, medsebojna tehnična pomoč in medsebojna izmenjava surovin, živil, strojev ter opreme. Na konferenci so Svet za medsebojno gospodarsko pomoč razglasili za odprto organizacijo, h kateri lahko pristopijo tudi druge evropske države, ki soglašajo z načeli Sveta in si želijo poglobljenega gospodarskega sodelovanja z imenovanimi državami. Svet za medsebojno gospodarsko pomoč bo sprejemal sklepe le s soglasjem zainteresiranih držav³⁸.

Po januarju 1949 so se organizaciji pridružile še nekatere druge države. Prva se je februarja 1949 pridružila Ljudska republika Albanija. Albanija je ostala v organizaciji uradno do leta 1987, čeprav dejansko ni več sodelovala v dejavnostih organizacije od leta 1961, po sporu med Sovjetsko zvezo in Kitajsko. Istega leta je zapustila tudi Varšavsko zvezo. Leta 1959 se je organizaciji pridružila še Nemška Demokratična republika. Ostale države, ki so se kasneje pridružile organizaciji, niso z evropskega kontinenta. Leta 1962 se je pridružila Mongolija, 1972 Kuba in leta 1978 se je pridružila Socialistična republika Vietnam. Status opazovalca so v organizaciji imele Angola, Etiopija, Afganistan, Mozambik, Laos, Južni Jemen in Nikaragva. Jugoslavija je imela status pridružene članice in je imela enake pravice kot ostale članice, čeprav ni bila članica organizacije.

³⁷ Nečak, Hladna vojna..., str. 25.

³⁸ Nečak, Hladna vojna..., str. 26.

6 SPOR MED SOVJETSKO ZVEZO IN JUGOSLAVIJO

6.1 ODNOSI JUGOSLAVIJE IN SOVJETSKE ZVEZE PO KONCU II. SVETOVNE VOJNE

Na Zahodu so Jugoslavijo imenovali »Soviet satellite number one«, torej kot najbližjo sovjetsko zaveznico. Čeprav je bil Tito zvest Sovjetski zvezi, se ni želel postaviti v isti položaj kot ostali voditelji v Vzhodni Evropi, ki so med vojno bili v Moskvi in jih je po koncu vojne na oblast postavil Stalin in Rdeča armada. Tito je Jugoslavijo osvobodil sam, skorajda brez pomoči Rdeče armade. Razlogov za konflikt med državama je bilo več. Takoj po vojni je Sovjetska zveza protestirala pri Titu, zaradi njegove politike reševanja tržaškega vprašanja. Sovjetska zveza v tem času ni želela vstopiti v konflikt z zahodnimi silami, ki so takrat že posedovale jedrsko orožje. Arogantno obnašanje sovjetskih vojaških in gospodarskih svetovalcev, ki jih je Stalin poslal v Jugoslavijo, je prav tako pripomoglo k sporu med bratskima partijama. Obenem so rasle tudi jugoslovanske zunanje politične ambicije. Tito je imel med II. svetovno vojno dobre odnose z albanskimi komunisti in po koncu vojne je želel Albanijo združiti z Jugoslavijo. Obenem pa se je dogovarjal z Bolgarijo, s ciljem, da ustvari nekakšno balkansko konfederacijo. Stalin je sprva podpiral idejo priključitve Albanije, ideja nastanka balkanske konfederacije pa mu ni bila prav nič všeč. Tito je bil popularen na balkanskem polotoku in Stalin ni želel, da Jugoslavija prevzame vodilno vlogo na področju, ki je bila v sovjetski interesni sferi³⁹.

Verjetno pa je bil glavni razlog za konflikt med državama jugoslovanska podpora grškim komunistom v grški državljanski vojni (1946-1949). Stalin je zaradi dogovora z britansko vlado, 10. februarja 1948, predlagal, da se preneha s podporo grškim komunistom. Kljub Stalinovemu predlogu so se jugoslovanski voditelji 21. februarja 1948 sestali z vodjami KP Grčije. Po nagovoru grških komunistov je bilo dogovorjeno, da se bo pomoč Jugoslavije grškim partizanom nadaljevala⁴⁰. S tem je Jugoslavija direktno prekršila hierarhijo v sovjetskem bloku in začela je delovati proti direktivam iz Kremlja. Moskva je sicer reagirala s telegramom protesta, vendar se ni zdelo, da bo nastal spor med državama. V telegramu je še pisalo, da bi se morali nadaljevati pogovori o vprašanjih

³⁹ Dr. Božo Repe, *Slovene History 20th Century – Selected Atricles*, Ljubljana 2005, str. 69.

⁴⁰ Jugoslavija v hladni vojni..., str. 42.

pomembnih za Jugoslavijo in o nadaljevanju podpore Sovjetske zveze v razvoju jugoslovanske armade in gospodarstva. Kljub vsemu je še nekaj tednov pred sporom Moskva menila, da Jugoslavija stroji trdno ob Sovjetski zvezi in da podpira njeno mednarodno politiko (kljub sporu delegatov obeh držav v ZN pri reševanju palestinskega vprašanja). Od vseh držav ljudske demokracije je po oceni Moskve Jugoslavija bila v izgradnji socializma najuspešnejša. Torej še leta 1948 je sovjetski odnos do jugoslovanskega vodstva v osnovi bil zelo pozitiven⁴¹.

6.2 RESOLUCIJA INFORMBIROJA O STANJU V KPJ

Poleti 1948, ko je bila nacionalizacija dokončana in vzpostavljen enopartijski sistem, ko je bil spor z Italijo okoli meja na vrhuncu in ko je Jugoslavija preko bilateralnih pogodb utrdila svoje prijateljske povezave z državami narodne demokracije, je sledil zgodovinski dogodek, ki je tedaj zmedel ves svet. Vodstvo KPSZ je napadlo KPJ, čeprav je ta do tedaj vodila politiko vse tesnega zavezništva s SZ in ostalimi državami Vzhodne Evrope. Pred resolucijo informbiroja je Molotov 18. marca 1948 Titu poslal telegram, v katerem ga je obtožil sovražnega odnosa do Sovjetske zveze, sovjetska vlada pa je odpoklicala vojaške strokovnjake iz Jugoslavije. Tito se ni opravičil in zavrnil je vse obtožbe Molotova⁴². 27. marca 1948 pa je KPSZ poslala KPJ tajno pismo, v katerem jo obtožuje, da se v Jugoslaviji vodi prikrita protisovjetska politika, da se spodbija znotraj partijska demokracija ter da je KPJ izdala marksistično-leninistično teorijo in prakso⁴³.

Na zasedanju CK KPJ 12. aprila 1948 je KPJ zavrnila vse obtožbe s strani SZ ter menila, da gre za ideološko zastraševanje. Kot odgovor je Stalin v Bukarešti sklical zasedanje Informbiroja in 28. junija 1948 objavil, da KPJ ni več članica te organizacije ter pozval k odstavljanju vodilnih članov KPJ. Zaradi napada Informbiroja je bil sklican 5. kongres KPJ, na katerem so bile obtožbe zavrnjene ter izraženo upanje v mirno zgladitev spora. Vendar se je zgodilo ravno nasprotno, SZ in ostale komunistične partije so stopnjevale politično propagando proti Jugoslaviji. Celotna svetovna javnost je pričakovala hitro

⁴¹ Jugoslavija v hladni vojni..., str. 34.

⁴² Jugoslavija v hladni vojni..., str. 44.

⁴³ Doc. Dr. Mitja Ferenc, Zgodovina Jugovzhodne Evrope 20.st. (gradivo za interno uporabo), str 297.

kapitulacijo KPJ in razen KP Maroka in Islandije se v bran KPJ ni postavila nobena komunistična, socialistična ali delavska partija⁴⁴.

Resolucija Informbiroja z dne 28. junija 1948 o razmerah v KPJ:

a) Kot posledica nastanka blokov se začneja ostra polemika proti jugoslovanski poti v socializem. Resolucija Informbiroja o razmerah v komunistični partiji Jugoslavije iz junija 1948 vsebuje formulacije kot so »nezdružljivo z marksizmom in leninizmom«, »oportunisti tipa Buharin«, »nastajanje stranke kulakov«, ponavljajo napake ruskih menjševikov«, »sramoten, čisto »turški« teroristični režim«, in se konča takole:

Po mnenju Informbiroja vse te napake v vodstvu KPJ temeljijo na nespornem dejstvu, da so v zadnjih 5-ih do 6-ih mesecih v vodstvu KPJ jasno prevladali prikriti nacionalistični elementi in da je vodstvo KPJ prelomilo s tradicijo jugoslovanske komunistične partije ter zašlo v nacionalistične vode.

Jugoslovanski voditelji močno precenjujejo notranje nacionalne sile in možnosti Jugoslavije, ko menijo da lahko neodvisnost Jugoslavije ohranijo tudi brez podpore komunističnih strank drugih držav, brez podpore držav ljudske demokracije, brez podpore Sovjetske zveze in gradijo socializem. Zastopajo stališče, da lahko nova Jugoslavija živi tudi brez pomoči teh revolucionarnih sil. Ob nezadostnem poznavanju mednarodnega položaja in soočeni z izsiljevalskimi grožnjami imperialistov, so jugoslovanski voditelji prepričani, da si lahko z vrsto koncesij pridobijo naklonjenost imperialističnih držav, se z njimi dogovorijo o neodvisnosti Jugoslavije in jugoslovanske narode počasi preusmerijo na te države, torej v kapitalizem. Pri tem molče izhajajo iz znane meščansko-nacionalistične teze, da »pomenijo kapitalistične države manjšo nevarnost za neodvisnost Jugoslavije kakor Sovjetska zveza«. Jugoslovanski voditelji očitno ne dojemajo ali morda nočejo dojeti, da lahko takšna nacionalistična usmeritev vodi le k preobrazbi Jugoslavije v navadno meščansko republiko, k izgubi neodvisnosti Jugoslavije in njeni preobrazbi v kolonijo imperialističnih držav.

Informbiro ne dvomi o tem, da je v Komunistični partiji Jugoslavije dovolj zdravih elementov, ki so zvesti marksizmu in leninizmu, mednarodnemu izročilu jugoslovanske komunistične partije in enotni socialistični fronti. Naloga teh zdravih sil v KPJ je, da svoje sedanje voditelje prisilijo, naj svoje napake odkrito in pošteno priznajo in

⁴⁴ Ferenc, Zgodovina, str. 299.

popravijo, naj prelomijo z nacionalizmom, se vrnejo k internacionalizmu. Če tega sedanji voditelji KPJ niso sposobni, jih morajo odstraniti in ustanoviti novo mednarodno vodstvo KPJ. Informbiro ne dvomi o sposobnosti KP Jugoslavije, da izpolni to častno nalogo⁴⁵.

b) Deklaracija CK Komunistične partije Jugoslavije z dne 29. 06. 1948 o resoluciji Komunističnega infrombiroja o razmerah v Komunistični partiji Jugoslavije:

(...) Ostre obtožbe v tej resoluciji temeljijo na netočnih in neutemeljenih trditvah. Prav tako so poskus spodkopavanja ugleda Komunistične partije Jugoslavije v tujini in Jugoslaviji, vnašanja neugodnosti med široke ljudske množice v Jugoslaviji ter v mednarodno delavsko gibanje, nadalje poskus razbijanja enotnosti Komunistične partije Jugoslavije in zmanjšanja ugleda njenih voditeljev. Nepojmljivo je, da Centralni komite Komunistične partije Sovjetske zveze (boljševikov) zavrnil predlog, da bi svoje lastne trditve preveril na kraju samem. (...)

Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije ne bo nikoli dovolili, da bi o njegovi politiki razpravljali na podlagi izmišljotin, ki so v nasprotju s prijateljstvom in medsebojnim zaupanjem. Takšen odnos ne more biti podlaga za razpravo. Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije zato izraža mnenje, da ne more razpravljati pod takšnimi pogoji in takšni podlagi. Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije najodločnejše zavrača vsakršno obtožbo o nacionalističnih stališčih Komunističnih partije Jugoslavije. V svoji notranji in zunanji politiki je dokazala prav nasprotno, zlasti še v boju za svobodo in za pravično rešitev nacionalnega vprašanja. (...)

Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije se zaveda, da bo tuja propaganda izkoristila obtožbe Centralnega komiteja Komunistične partije Sovjetske zveze (boljševikov) proti Centralnemu komiteju Komunistične partije Jugoslavije za klevetanje Sovjetske zveze, Jugoslavije in drugih ljudskih demokracij. V vsakem primeru Centralni komite KPJ izjavlja, da ne nosi nobene odgovornosti za nastale razmere, saj Centralni komite KPJ za to ni dal nikakršnega povoda. Centralni komite KPJ poziva partijsko članstvo, naj strne svoje vrste za uresničitev partijskega programa in utrditev partijske enotnosti. Delavce in druge zaposlene poziva, naj še vztrajneje sodelujejo pri graditvi socialistične domovine, kajti to je edina pot, da bi dokazali nevzdržnost teh obtožb⁴⁶. (...)

⁴⁵ Nećak, Hladna vojna..., str. 23.

⁴⁶ Nećak, Hladna vojna..., str. 24.

6.3 JUGOSLOVANSKO ČASOPISJE IZ ČASA SPORA Z INFORMBIROJEM

Analiziral sem jugoslovansko časopisje iz časa spora z Informbirojem. Analiziral sem članke iz treh jugoslovanskih časopisov: Ljudska pravica, ki je pisana v slovenskem jeziku ter Borba in Narodna Armija, ki sta pisana v Srbohrvaščini. Borbo sem uspel dobiti v latinici, medtem ko so članki Narodne armije pisani v cirilici.

6.3.1 Časopis Ljudska pravica (glasilo zveze komunistov Slovenije)

Uspel sem priti do časopisa Ljudska pravica iz 30. junija 1948, ki je v tem času izhajal vsak dan razen petka. Številka 154 tega časopisa je torej izšla dva dni za tem, ko je Informburo na zasedanju v Bukarešti sprejel resolucijo o razmerah v KPJ:

Članek: Izjava Centralnega komiteja KPJ zasedanju Informacijskega biroja

CK KPJ, ki je sprejel poziv, naj pošlje svoje predstavnike na sestanek Informburoja, ki se je že zbral, da bi razpravljalo o stanju v KPJ, prosi, da se sestanku Informburoja sporoči tole:

CK KPJ je vedno pripravljen sodelovati pri delu Informburoja, vendar ne more poslati svojih predstavnikov na ta sestanek biroja, ker ne sprejema dnevnega reda sestanka, smatrajoč, da je bila rešitev nesoglasij med CK VKP in CK KPJ, ki tvori vsebino nam sproščenega dnevnega reda, od začetka pa do tega sestanka biroja nepravilno postavljena in to iz teh razlogov:

- 1. Že prvo pismo CK VKP, poslano našemu CK, ni bilo sestavljeno v duhu tovariške kritike, na katero bi mogel CK KPJ odgovoriti v istem tonu, ampak v obliki grobe in nepravične obtožbe, ki smo jo glede na njeno neresničnost mogli sprejeti samo v škodo naše Partije in države, ali pa je ne sprejeti.*
- 2. CK KPJ smatra za globoko nepravilno utemeljevati obtožbe proti neki bratski Kompartiji s pristranskimi informacijami o tem, kaj je kdo rekel, ali pa z osamljenimi citati, ne pa na podlagi analize celotne dejavnosti naše Partije, ki je šla skozi tako veliko preizkušnje pred vojno, med vojno in po vojni.*
- 3. Nekateri od najvažnejših odločb CK VKP(b) temeljijo očitno na informacijah antipartijskih elementov, proti katerim se je naša Partija borila pred, med in po*

- vojni. CK KPJ smatra za nedopustno, da podpira CK VKP(b) take znane ostanke nekdanjega frakcionaštva v Partiji.*
- 4. Vodstvo partij, članic Informbiroja, ki so nekritično sprejela obtožbo CK VKP (b) proti naši Partiji in niso zahtevala od nas nikakršnih obvestil, so obsodila našo Partijo v pisмениh izjavah in odklonila upoštevanje argumentov našega odgovora na prvo pismo CK VKP(b). Nekatera od njih so postopala v širšem krogu svojih partij pa tudi javno v škodo naše Partije.*
 - 5. CK VKP(b) ni sprejel nobenega od argumentov v našem odgovoru na naše prvo pismo, ampak je v odgovoru na naše prvo pismo, ampak je v odgovoru na to pismo, pa tudi pozneje navajal vse težje in popolnoma neutemeljene obtožbe proti KPJ. Očitno je, da tako stališče do nas omogoča diskusijo na enakopravni podlagi. Iz vseh teh razlogov CK KPJ ni soglašal s predložitvijo nesoglasij Informbiroju, ker je smatral, da bi to samo poglobilo, ne pa rešilo nesoglasja. CK KPJ opozarja, da je predlagal CK-u VKP(b), naj pošlje svoje predstavnike v Jugoslavijo zaradi skupnega razpravljanja o spornih vprašanjih na kraju samem. CKVKP(b) ni sprejel takega po našem mišljenju edino pravilnega ravnanja, ampak je, še preden je prejel naš odgovor, iznesel nesoglasja pred druge Partije Informbiroja, to je, poslal jim je istočasno kot nam besedilo nam poslanega pisma, nakar so nam vodstva vseh partij, razen francoske in italijanske pismeno sporočila svoje stališče do naše Partije. Tako ravnanje ni v duhu sporazuma in načela prostovoljnosti, na katerih temelji Informbiro.*

CK KPJ vztraja še nadaljnje pri svojem prepričanju, da je samo skupno pretresanje spornih vprašanj v neposrednem stiku med CK VKP(b) in CK KPJ v sami Jugoslaviji edino pravilna pot za rešitev obstoječih nesoglasij. CK KPJ izraža svoje globoko obžalovanje, da so nesoglasja dobila s strani CK VKP(b) take oblike in znova apelira tako na CK VKP(b) kakor tudi na Informbiro, naj izrazita soglasje z našim mišljenjem, a je za rešitev nesoglasij potreben neposredni stik med CK VKP(b) in CK KPJ ter da se zato odstrani z dnevnega reda diskusija o stanju v naši Partiji in uvidi nepravilnost take diskusije brez našega pristanka.

CK KPJ pozdravlja bratske kompartije in izjavlja, da ne bodo nobena nesoglasja preprečila KPJ, da bi še naprej ne vodila svoje politike solidarnosti in najtesnejšega sodelovanja z VKP(b) in drugimi kompartijami⁴⁷.

Časopise Ljudske pravice sem začel prebirati od meseca aprila 1948 s ciljem iskanja člankov v zvezi z obtožbami, ki jih je Sovjetska komunistična partija namenila KPJ v tajnem pismu 27. marca 1948. Ker je seveda pismo bilo tajno, v časopisih nisem našel nikakršnih člankov povezanih na to temo. Prvi članek, ki sem ga našel in je bil napisan na temo spora z Informbirojem je bil prav ta, ki sem ga analiziral, Izjava Centralnega komiteja KPJ zasedanju Informacijskega biroja, ki je izšel 30. junija 1948. Članki v Ljudski pravici, ki sem jih prebiral, napisani od aprila pa do konca junija 1948 niso omenjali nikakršnega spora med SZ in Jugoslavijo. Dejansko je bila velika večina člankov pisana prosovjetsko. V raznih člankih se je povečevala vloga Sovjetske zveze v Drugi svetovni vojni, njen vpliv na razvoj socializma v Jugoslaviji in ostalih državah Vzhodne Evrope, trud Sovjetske zveze za združitev in rekonstrukcijo Nemčije, sovjetska filmografija, gledališče, glasba itd. Vsi članki dokazujejo, da je Jugoslavija v Sovjetski zvezi videla zaveznico, ki ji je pomagala v času II. svetovne vojne in ki ji bo tudi v nadaljnje pomagala v njenem razvoju.

Iz članka in tudi iz Deklaracije Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije je razvidno, da KPJ zavrača vse obtožbe, ki jih je nanjo naslovil Informbiro in trdi, da so vse obtožbe neresnične in neutemeljene. KPJ je tudi sporočila Informbiroju, da je še pripravljena sodelovati v delu Informbiroja, ampak je to nemogoče, saj ne more poslati svojih predstavnikov na zasedanja, ker ne dobiva dnevnega reda sestankov. Zavrača se predvsem stanje v KPJ, ki je bila obtožena nacionalizma in imperializma. KPJ še meni, da takšne obtožbe in ravnanje Informbiroja niso v duhu sporazuma in načela prostovoljnosti na katerih temelji ta organizacija.

Iz članka je jasno razvidno, da se je KPJ zavzemala za mirno rešitev spora z Informbirojem in izjava, ki je bila poslana Informbiroju, je bila napisana v tem stilu. Verjetno KPJ ni niti pričakovala, da bo prišlo do spora z Informbirojem, saj je tedaj imela tesne stike s SZ in ostalimi državami ljudske demokracije.

⁴⁷ Ljudska pravica - glasilo zveze komunistov Slovenije, 30.06.1948, št. 154., str 1.

6.3.2 Časopis Borba (Organ Komunističke partije Jugoslavije)

Drugi časopis, ki sem ga obdelal je bila Borba. Izbral sem si tri članke iz dveh izvodov Borbe, ki so izšli 3. in 4. julija leta 1948. Članki so napisani v srbohrvaškem jeziku.

Članek: Manifestacije Centralnom komitetu i Drugu Titu na mitingu Narodnog fronta Petog rajona Beograda

Preko 15000 članova Narodnog fronta Petog rajona okupilo se preksinoć na mitingu posvećenom u čast Petog kongresa KPJ i Rajonske partijske konferencije. Radnici, žene, omladina došli su na miting sa mnogobrojnim zastavama i transparentima.

Na balkonu zgrade pred kojom se održavao miting bile su istaknute slike naših partijskih rukovodilaca i Lenjina i Staljina. Narod je pred početak mitinga dugo klicao Centralnom komitetu KPJ i drugu Titu i skandirao: Moskva – Beograd, Staljin – Tito.

Narod je na samom mitingu spjevao pjesmu:

»Druže Tito – vođo komunista

Partija je kao sunca čista

da čistija od žita je bijela

dokazaće njena dalja djela!«

U ime izvršnog odbora Narodnog fronta Petog rajona miting je otvorio Jure Lučić i predao riječ sekretaru partijske organizacije Petog rajona Nikoli Vojnoviću. Drug Vojnović govorio je o značaju Petog kongresa KPJ. On je istakao da o nepokolebljivom povjerenju naroda prema Komunističkoj partiji, Centralnom komitetu i drugu Titu najbolje govore veličastvena manifestacija upisa narodnog zajma. U Petom rajonu prvog dana upisa do petnaest sati upisalo je zajam 14350 lica u visini od preko dvanaest miliona dinara.

Zatim je govorio sekretar Mjesnog komiteta Komunističke partije drug Rato Dugonjić. U svom govoru, koji je bio prekidan čestim burnim ovacijama Centralnom komitetu i drugu Titu, on je naglasio značaj Petog kongresa za našu Partiju i za naše narode. Govoreći zatim o izjavi CK KPJ povodom rezolucije Informacionog biroa, Rato Dugonjić analizirao je neopravdane optužbe kojima je radničkoj klasi i svim radnim masama naše zemlje u njihovoj borbi za izgradnju socijalizma nanesena najveća historijska nepravda. Na kraju mitinga upućeni su telegrami Centralnom komitetu KPJ i generalijimusu Staljinu.

Telegram Centralnom komitetu KPJ

Sa mitinga upućen je telegram Centralnom komitetu KPJ koji glasi:

»Sa veličastvenog miting frontovaca Petog rajona u Beogradu sazvanog u čast Petog kongresa KPJ i Rajonske partijske organizacije, na kome je prisutno oko 15000 frontovaca, šalјemo plamene pozdrave našem Centralnom komitetu na čelu sa drugom Titom i izražavamo našu najveću zahvalnost i duboko povjerenje Vama koji ste u najsudbonosnijim danima historije naših naroda uzeli rukovodstvo u svoje ruke i kroz slavne borbe u toku rata i pobjede na ekonomskom, kulturnom i političkom polju poslije rata uzdigli u čast i slavu naše mile otadžbine da služi kao svijetli primjer svim porobljenim narodima.

Optužbe koje su iznesene protiv našeg CK partije i naroda naše zemlje ni najmanje neće pokolebati naše povjerenje u naše partijsko rukovodstvo na čelu sa drugom Titom. Mi smo daleko uvjereni da će neistina o našoj Partiji i zemlji o našoj borbi uskoro izaći na vidjelo jer imamo duboko povjerenje u SKP(b).

Zavjetujemo se da ćemo još čvršće zbiti redove Narodnog fronta, pod rukovodstvom naše Partije, da ćemo još neumornije izvršiti sve postavljene zadatke i uložiti sve snage na izvršenje Petogodišnjeg plana, jer smo sigurni da je to najbolji put da razbijemo klevete protiv našeg rukovodstva a time i pokažemo pravilnost političke linje naše Partije, koje naše narode okuplja u Narodnog frontu i vodi u socijalizam.

Živio Peti konges KPJ! Živio CK KPJ na čelu sa drugom Titom!

Telegram Generalisimusu Staljinu

Generalisimusu Staljinu upućan je sljedeći telegram:

»Naš dragi družе Josifu Visarionoviču Staljine.

Sa našeg velikog mitinga Narodnog fronta Petog rajona šalјemo Ti tople pozdrave i preko Tebe cijelom Sovjetskom savezu.

Družе Staljine, duboko vjerujemo u Tebe, da ćeš učiniti sve da se skinu neoprvdane optužbe koje su bačene na čitavu našu zemlju, našu Partiju i naš Centralni komitet. Našu ljubav prema Tebi, prema cijelom Sovjetskom Savezu, prema svemu što ste učinili za čitavo čovječanstvo bezgranično je isto kao i naša vjera, da ćeš učiniti sve da istina izađe u skoro vrijeme na vidjelo.

Živjelo nezruzušivo bratstvo Sovjetskog saveza i FNRJ.

Živio naš učitelj ljubavi prema SSSR-u drug Tito.

Živio naš veliki prijatelj Josif Visarionovič Staljin!«

Čitanje telegrama povraćeno je dugotrajnim aplauzom i oduševljenim poklicima⁴⁸.

Članek: Umjesto 1,4000.000 dinara, seljaci sela Polje kod Ljubljane upisali su 2,115.000 dinara narodnog zajma kao odgovor na klevete protiv KPJ

Ljubljana, 3. jula

Članovi Narodnog fronta sela Polje, kod Ljubljane, dali su obavezu da će upisati 1,400.000 dinara narodnog zajma. Prvog jula, kada je počeo upis, već u prvim satima mnogi upisnici upisali su daleko veće sume i nekoliko puta premeašili date obaveze.

Neopravdane optužbe i napadi Informbiroa na našu Partiju, Centralni komitet i druga Tita duboko su uzбудili seljake sela Polje. Kao odgovor na njih, oni su odlučili da ne samo stopostotno ispune datu obavezu, nego i da je premaše. I na ovaj način oni su htjeli da manifestiraju svoju privrženost i ljubav prema našoj partiji, Centralnom komitetu i drugu Titu. Već prvoga dana do 10 sati prije podne, članovi Narodnog fronta sela Polje upisali su 2,115.000 dinara narodnog zajma⁴⁹.

Članek: Telegram graditelja Prvog Bosansko-Hercegovačkog Metalnog kombinata

Sarajevo, 3. jula

Mi, graditelji Prvog bosansko-hercegovačkog metalnog kombinata pročitali smo rezoluciju Informbroa kojom se osuđuje naš Centralni komitet i iznose neistinite tvrdnje o našoj Partiji. Mi s ogorčenjem odbijamo takve tvrdnje, jer su one zasnovane na netočnim podacima o stanju u našoj Partiji. Smatramo da te tvrdnje imaju za cilj slabljenje naše Partije koja se herojski borila za slobodu naše zemlje, a danas vodi istu takvu borbu za stvaranje blagostanja naših naroda, za izgradnju socijalizma u našoj zemlji. Te optužbe imaju za cilj unošenje zabune među narodne mase, koje danas

⁴⁸ Borba – Organ KP Jugoslavije, 03.07.1948, Št. 158., Str. 1.

⁴⁹ Borba – Organ KP Jugoslavije, 04.07.1948, Št. 158., Str. 2.

skupljene u Narodnom frontu pod rukovodstvom Komunističke partije idu sigurnim putem ka ostvarenju svoje ljepše i sretnije budućnosti.

Nas, graditelje Prvog metalnog kombinata u Bosni i Hercegovini, kao i čitav naš narod neće zbuniti nikakve izjave i napadi na našu Komunističku partiju i Centralni komitet, ma sa čije strane dolazili.

Kao odgovor na neosnovane optužbe i klevete protiv naše Partije i Centralnog komiteta na čelu s drugom Titom, mi graditelji Prvog bosansko-hercegovačkog metalnog kombinata još više ćemo zbiti naše redove i svim svojim snagama, voljom i smišljenom organizacijom posla raditi na izvršenju zadataka koju pred nas postavlja Partija, narod i drug Tito.

Živio Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije na čelu s najvećim sinom naše domovine, drugom Titom!

Neka živi i jača naša slavna Partija, prvoborac za izgradnju socijalizma u našoj zemlji⁵⁰.

Prebiral sem tudi članke Borbe, ki so izšli v mesecu juniju in juliju. Tudi v Borbi do konca junija ni bilo zaslediti nobenih člankov namenjenih sporu med Informbirojem in Jugoslavijo. Prvi na to temo so bili, enako kot v primeru Ljudske pravice, napisani 30. junija 1948, po zasedanju 5. kongresa KPJ in Deklaracije Centralnega komiteja KPJ o resoluciji Informbiroja o razmerah v Komunistični partiji Jugoslavije.

Izbral sem si tri članke, ki so izšli 3. in 4. julija 1948. Ti članki so pokazatelj podpore, ki jo je po neutemeljenih obtožbah Informbiroja dobila KPJ in tovariš Tito iz vseh jugoslovanskih republik. Kot je razvidno, analizirani članki pišejo o podpori delavcev Petog rajona narodnoga fronta v Beogradu (Srbija), kmetov vasi Polje pri Ljubljani (Slovenija) in delavcev Prvog Bosansko-Hercegovačkog Metalnog kombinata (Bosna in Hercegovina). Med branjem Borbe sem zasledil tudi razne članke podpore KPJ in Titu iz ostalih jugoslovanskih republik kot so Hrvaška, Makedonija in Črna Gora. Kljub obtožbam, ki jih je Informbiro izrekel proti Jugoslaviji 28. junija 1948, so tudi v Borbi članki po tem datumu pisani prosovjetsko. Članki so podobno kot v Ljudski pravici hvalili napredek sovjetskega gospodarstva, družbe, armade. Borba v tem času tudi piše o dobrih odnosih Jugoslavije z ostalimi komunističnimi državami, posebej z Bolgarijo.

⁵⁰ Borba – Organ KP Jugoslavije, 04.07.1948, Št. 158., Str. 3.

Prvi članek, ki sem ga analiziral govori o podpori, ki so jo KPJ namenili člani Ljudske fronte petega rajona v Beogradu. Na mitingu se je 1. julija zbralo preko 15.000 članov Ljudskega fronta Petega rajona. Delavci, ženske in mladina pa so na miting prišli z zastavami, transparenti in slikami vodilnih članov KPJ, Lenina in Stalina. Na mitingu sta člana partije Nikola Vojnović in Rato Dugonjić imela govor, kjer sta povedala, da ima ljudstvo ogromno zaupanje v KPJ, Centralni komite in tovariša Tita. Z mitinga sta bila poslana tudi dva telegrama. Prvi je bil poslan Centralnemu komiteju KPJ, v katerem udeleženci mitinga pošiljajo pozdrave in klice podpore in zaupanja KPJ. Drugi pa je bil poslan vodji Sovjetske zveze, Josifu Stalinu, v katerem ga prosijo, da naredi vse, kar lahko, da se umaknejo obtožbe in laži, ki jih je Informbiro namenil Jugoslaviji, KPJ in njenemu Centralnemu komiteju. V telegramu se pošiljajo topli pozdravi Stalinu in celi Sovjetski zvezi. Telegram vsebuje tudi poziv na nerazrušljivo bratstvo Sovjetske zveze in Jugoslavije.

Drugi članek, ki sem ga analiziral se tiče prav Slovenije in govori o tem, kako so prebivalci vasi Polje pri Ljubljani, pokazali svojo podporo Titu in Centralnem komiteju KPJ, s tem, da so soglašali z več ljudskega posojila, kot so nalagale obveznosti. V članku piše, da so na ta način vaščani Polja manifestirali ljubezen do KPJ. Kar se tiče Slovenije, sem še v enem od člankov Borbe zasledil telegram podpore tovarišu Titu, ki so mu ga poslali delavci in delavke tovarne Litostroj.

Zadnji članek, ki sem ga analiziral, pa je povezan z dogajanjem v Bosni in Hercegovini in podpori tamkajšnjega ljudstva KPJ in tovarišu Titu. Delavci prvega bosansko-hercegoveškega metalnega kombinata v telegramu KPJ pojasnjujejo, da so prebrali resolucijo Informbiroja, v kateri se obsoja Centralni komite KPJ in da obsojajo te izjave, saj so zasnovane na netočnih podatkih o stanju v KPJ. V telegramu še piše, da je cilj teh obtožb vnesti zmedenost med narodne mase, ki so zbrane v Ljudski fronti pod vodstvom KPJ. Nas graditelje Prvega metalnega kombinata v BIH, kot tudi naš celoten narod, takšni napadi na našo Komunistično partijo ne bodo zmedli. Kot odgovor na te neutemeljene obtožbe in klevete proti KPJ, se bodo graditelji Prvega bosansko-hercegoveškega metalnega kombinata še bolj potrudili, da izpolnijo naloge, ki jih postavlja Partija, narod in tovariš Tito. Na koncu telegrama je še zapisano, da naj živi Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije in njen vodja tovariš Tito.

6.3.3 Časopis Narodna Armija

Tretji časopis, ki sem ga obdeloval je bila Narodna armija. Članek, ki sem ga analiziral je bil posvečen 69. obletnici rojstva sovjetskega voditelja Josifa Stalina. Članek je bil izdan 22. decembra 1948. Časopis je bil pisan v srbohrvaškem jeziku in cirilici.

Članek: Šestdeset devet godina velikog Stalina (referat druga Dobrivoja Radosavljevića na svečanoj akademiji Društva za kulturnu saradnju Jugoslavija-SSSR)

Na začetku članka je bil zapisan telegram, ki ga je Josip Broz Tito poslal generalisimusu Stalinu.

Telegram maršala Tita generalisimusu Stalinu

Predsjedniku Ministarskog savjeta SSSR J.V. STALINU

Dozvolite mi da Vam u ime vlade i naroda Federativne Narodne Republike Jugoslavije čestitam rođendan i da Vam zaželim mnogo uspjeha u Vašem napornom radu za dobro naroda SSSR i cijelog naprednog čovječanstva.

Beograd, 20. decembra 1948. god.

Predsjednik Ministarskog savjeta FNRJ JOSIP BROZ TITO⁵¹.

Nato je član Centralnega komiteja KPJ Dobrivoje Radosavljević imel govor, v katerem je predstavil življenje in delo Josifa Visarionoviča Stalina. »21. decembra nastopa devetinšestdeset let življenja Josifa Visarionoviča Stalina«. Stalina opisuje kot velikega človeka, ki je že v svojih mladih letih sodeloval z Leninom, v času velike oktobrske socialistične revolucije in ki je sodeloval v bojih Rdeče armade med rusko državljansko vojno. Članek še piše o industrializaciji Sovjetske zveze, za katero je najbolj zaslužen prav Stalin. Piše se tudi o velikih zaslugah Josifa Stalina v skupnih naporih narodov Sovjetske zveze, zahodnih zaveznikov in KPJ za zmago v II. svetovni vojni. V članku se govori še o podpori, ki jo je Stalin dal partizanom v Narodnoosvobodilni vojni. Napisano je, da je ime Stalina že zapisano v zgodovino delavskega gibanja Rusije, zgodovino Sovjetske zveze, mednarodnega delavskega gibanja in zgodovino človeštva. Stalina se postavlja v članku v isto skupino kot Marxa, Engelsa in Lenina.

⁵¹ Narodna armija – Organ Jugoslovanske armade, 22.12.1948, Št. 333., Str. 3.

Ukvarjal sem se s številkami časopisa Narodna armija, ki so izhajale v letih 1947 in 1948. Podobno kot časopisa Ljudska pravica in Borba je tudi Narodna armija poveličevala Sovjetsko zvezo zaradi njene vloge v zmagi nad fašizmom v II. svetovni vojni, socialistične ureditve in vzor, ki ga je predstavljala Jugoslaviji pri razvoju socializma. Iz leta 1947 me je posebej impresioniral obsežen članek o tridesetletnici Oktobrske revolucije. Članek je izšel 7. novembra 1947, na naslovnici pa sta bila v barvnem formatu portreta Lenina in Stalina. V julijskih številkah lahko opazimo veliko člankov podpore KPJ po resoluciji Informbiroja o stanju v Centralnem komiteju KPJ. Posvetil sem se še številkam Narodne armije, ki so izšle decembra. Zanimalo me je, kako je jugoslovansko časopisje pisalo tedaj, saj je Informbiro na zasedanju v Budimpešti 29. novembra 1948 sprejel novo resolucijo, v kateri je bilo zapisano, da je »transformacija Jugoslovanske družbe iz buržoaznega nacionalizma v fašizem popolna« in da je Jugoslavija izdala vse interese socializma. Mislil sem, da bom v decembrskih številkah Narodne armije našel veliko člankov, ki obsojajo to resolucijo. Čeprav je povsem jasno, da resolucija ni bila resnična in da je bila izdana s ciljem, da si SZ podredi Jugoslavijo in da jo čim bolj diskreditira v socialističnem svetu, v decembrskih številkah Narodne armije nisem našel protisovjetskih člankov. V številki, ki je izšla 22. decembra, pa sem našel članek o dnevu rojstva Josifa Stalina, ki sem ga tudi analiziral. Članek in njegova obširnost sta me zelo presenetila, saj sem menil, da v tem času jugoslovansko časopisje ni več častilo Stalina. Kljub neresničnim in nepravičnim obtožbam SZ proti Jugoslaviji je jugoslovansko časopisje še vedno pisalo pozitivno o SZ skozi celo leto 1948. To je dokaz, da Jugoslavija ni želela spora z Infrombirojem in da je želela spor rešiti na miren način. Šele, ko je bilo očitno, da se spora ne bo moglo rešiti, se je Jugoslavija obrnila na Zahod in začela razvijati samoupravljanje, svoj edinstven način razvoja socializma. Jugoslovanske oblasti so leta 1949 odprle zapor na Golem otoku, kamor so pošiljali privrženca Infrombiroja. Na Goli otok so kaznjence prevažali z ladjami iz Reke. Administrativno kaznovanih je vse skupaj bilo 11.694, sodno kaznovanih pa 5.037. Večina kaznovanih je kazen prestajala na Golem otoku, nekateri pa tudi na Svetem Grguru, Ugljanu in drugih otokih in kaznilnicah (Bileća). Do leta 1954 niso bili dovoljeni obiski in pošiljanje paketov⁵². Zapor so zaprli leta 1955 po zgleditvi spora med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo.

⁵² Branko Petranović, Istorija Jugoslavije 1918 – 1988 – Treća knjiga, Beograd 1988, 1. izd., str. 232.

6.4 JUGOSLAVIJA SE OBRNE PO POMOČ NA ZAHOD

Po sporu z Informbirojem, se je Jugoslavija znašla v zelo težkem položaju. Vzhodnoevropske države so proti Jugoslaviji uvedle gospodarske sankcije, sovjetske vojaške enote pa so bile na vseh jugoslovanskih vzhodnih mejah. Sankcije so Jugoslavijo zelo prizadele, saj je večina jugoslovanske trgovine potekala z državami Vzhodne Evrope. Obenem je Jugoslavija povečala svoj vojaški proračun zaradi možne sovjetske vojaške intervencije. Zaradi vsega tega je trpelo tudi jugoslovansko kmetijstvo in obstajale so analize, ki so napovedovale možnost, da v Jugoslaviji pride do lakote. Leta 1948 so se porodile prve zamisli povezovanja z Zahodom, obstajale so tudi možnosti, da bi lahko Jugoslavija dobila Marshallovo pomoč, ampak je ameriški državni sekretar George C. Marshall povedal, da se ne bo vmešaval v ta komunistični prepir⁵³. Jeseni leta 1948 je Jugoslavija po odhodu sovjetskih strokovnjakov, ki so odnesli svojo opremo, poskušala od ZDA nabaviti opremo za črpanje nafte⁵⁴. Ministrstvu za obrambo in zunanje zadeve ZDA sta izdelali poročilo o stanju jugoslovanske armade, o njenih kapacitetah in potrebah v primeru sovjetske intervencije. Dejansko so ZDA z velikim veseljem dočakale spor med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo, saj je bil to prvi spor med državami s socialistično državno ureditvijo. Politika ZDA do Jugoslavije je v tem času dobila ime »keeping Tito afloat«, torej obdržati Tita na površini. S pošiljanjem omejene gospodarske pomoči, so ZDA želele Jugoslavijo obdržati izven sovjetske interesne sfere⁵⁵. Nov odnos z Zahodom je prekinil jugoslovansko politično izolacijo, preprečil lakoto in vzpostavil začetke trgovanja Jugoslavije z Zahodnimi državami⁵⁶. Odnos, ki ga je Jugoslavija vzpostavila z Zahodom, je vplival na kasnejši razvoj delavskega samoupravljanja in politike neuvrščenosti in s tem na dokončni prelom s sovjetskim modelom socializma.

Pomoč Zahoda se je nadaljevala tudi v 50-ih. Obenem pa so zahodne sile pozorno opazovale normalizacijo odnosov med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo, ki se je začela po smrti Stalina. Predvsem so se bale, da se Jugoslavija ne bi vrnila v vzhodni blok. Nadaljevala se je ekonomska in vojaška pomoč s strani ZDA, Velike Britanije in Francije. Jugoslavija je za obdobje 1952-53 dobila 145 milijonov dolarjev, za obdobje

⁵³ Jože Pirjevec, *Tito, Stalin in Zahod*, Ljubljana 1987, 1. izd., str. 142.

⁵⁴ Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, Zagreb 1988, 1. izd., str. 59.

⁵⁵ *Jugoslavija v hladni vojni...*, str. 107.

⁵⁶ Repe, *Slovene History 20th Century...*, str. 71.

1953-54 79 milijonov dolarjev, za obdobje 1954-55 pa 128 milijonov dolarjev. Ostale Zahodne države (Belgija, Nizozemska, Norveška) pa so pomagale pri saniranju posledic suš, ki jih je Jugoslavija utrpela v letih 1952 in 1954⁵⁷.

V tem času se je pri jugoslovanski vladi porodila ideja o vojaškem zavezništvu s Turčijo in Grčijo. V teh dveh državah so se leta 1949 končale državljanske vojne, v obeh primerih s porazom komunistov. Tako je že leta 1951 Đilas sprejel znanega ameriškega novinarja C. L. Sulzbergera in mu povedal, da se Jugoslavija pripravlja na začetek pogovorov s Turčijo in Grčijo o oblikovanju skupne obrambe v primeru sovjetske agresije, ki bi se lahko končali z obrambno zvezo⁵⁸. Obrambna zveza Jugoslavije, Turčije in Grčije je dobila ime Balkanski pakt. Sredi septembra pa so se stvari spremenile, saj je bila na zasedanju zveze NATO v Ottawi, sprejeta odločitev o naglem sprejemu Grčije in Turčije v zvezo NATO. S sprejetjem teh držav v NATO bi bil Sovjetski zvezi preprečen izhod na Sredozemsko morje, preko Turčije pa bi NATO dobil kopensko mejo s Sovjetsko zvezo. Sprejetje teh dveh držav v NATO je pomenilo, da se mora Jugoslavija pogajati z ostalimi članicami NATA, če želi podpisati Balkanski pakt. Italija, ki je bila ena bolj pomembnih članic zveze NATO, je tedaj imela izredno slabe odnose z Jugoslavijo zaradi tržaškega vprašanja in je bila proti iniciativam Jugoslavije, ki bi rezultirale s podpisom kake obrambne zveze s katerokoli članico NATA. Sprejetje v NATO pa bi pomenilo, da bi Jugoslavija izgubila svoj socialistični značaj, pod vprašanjem pa bi bil tudi monopolni položaj KPJ⁵⁹. Tako so se možnosti za sklenitev obrambne zveze med trema državama s popolno drugačnimi državnimi ureditvami konec leta 1951 še bolj zapletle. Leta 1952 so v Jugoslaviji potekali neuspešni pogovori med generali NATA in generali JLA. Pogajanja so propadla, generali NATA niso imeli zaupanja v socialistično Jugoslavijo, JLA pa je bila izrazito protizahodno orientirana. Kljub vsemu so zunanji ministri treh držav v Ankari 28. februarja 1953 podpisali Balkanski pakt. Pogodba pa ni postavila vojaškega sodelovanja držav na operativno raven, tako da Balkanski pakt nikoli ni zaživel⁶⁰. Pet dni po podpisu pogodbe je umrl Stalin in začela se je normalizacija odnosov med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo.

⁵⁷ Jugoslavija v hladni vojni..., str. 78.

⁵⁸ Jugoslavija v hladni vojni..., str. 112.

⁵⁹ Jugoslavija v hladni vojni..., str. 115.

⁶⁰ Jugoslavija v hladni vojni..., str. 123.

7 VOJAŠKO POLITIČNE ORGANIZACIJE IN STRATEGIJA V ČASU PREDSEDOVANJA HRUŠČOVA

V času predsedovanja Nikite Hruščova smo bili priča več pomembnim dogodkom: formiranju Varšavske zveze, normalizaciji odnosov z Jugoslavijo, začetku procesa destalinizacije, vojaški intervenciji na Madžarskem, izgradnjo Berlinskega zidu in dosegom vojaškega ravnotežja z ZDA.

7.1 VARŠAVSKA ZVEZA

Varšavska zveza je bila vojaška organizacija vzhodnoevropskih komunističnih držav pod okriljem Sovjetske zveze in obenem ekvivalent zvezi NATO. Uradno ime Varšavske zveze je bila Pogodba o prijateljstvu, sodelovanju in medsebojni pomoči. Varšavska zveza je bila formirana kot odgovor vstopu Zvezne republike Nemčije v zvezo NATO. Ko je bila Zahodna Nemčija povabljena, da se pridruži zvezi NATO, je to povzročilo ostre proteste Sovjetske zveze. Sovjetska zveza je celo ponudila, da se bo pridružila NATU v zameno, da Zahodna Nemčija ostane izven njega. Ko se je kljub temu Zahodna Nemčija 9. maja 1955 pridružila Zvezi NATO, je bila na iniciativo Sovjetske zveze formirana Varšavska zveza. Pogodba je bila sklenjena 14. maja 1955 v Varšavi med Ljudsko republiko Albanijo, Ljudsko republiko Bolgarijo, Madžarsko ljudsko republiko, Nemško demokratično republiko, Poljsko, Romunsko ljudsko republiko, Zvezo sovjetskih socialističnih republik in Češkoslovaško republiko⁶¹.

Članice Varšavskega sporazuma so morale spoštovati, poleg svojih obrambno-strateških interesov, tudi obrambno-varnostne interese najmočnejše članice Varšavske zveze - Sovjetske zveze. Obenem pa ni smel biti ogrožen monopol komunistične partije v teh državah. Komunistične partije v teh državah so morale poudarjati podrobnosti socializma, na način kot ga je razvijala Sovjetska zveza (zastave, transparenti, javni napisi)⁶². Prvi vrhovni poveljnik Varšavske zveze je bil sovjetski maršal Ivan Konjev. Varšavska zveza je imela dva organa. Eden je bil Politični posvetovalni komite, ki se je ukvarjal s civilnimi zadevami, drugi pa Združeno poveljstvo oboroženih sil Varšavske zveze, ki je

⁶¹ Nečak, Hladna vojna..., str. 35.

⁶² Anton Bebler, Naše teme – časopis za društvena pitanja, Odnosi manjih članica Varšavskog pakta i SSSR-a, Zagreb 1984, 1. izd., str. 2753.

imel pod nadzorom mednacionalne vojaške enote zveze. Združeno poveljstvo oboroženih sil je imelo sedež v Varšavi, čeprav je bil glavni štab Varšavske zveze v Moskvi. Vrhovni poveljnik zveze je bil obenem namestnik obrambnega ministra Sovjetske zveze. Vodja združenega poveljstva zveze pa je bil obenem namestnik vrhovnega poveljstva obrambnih sil Sovjetske zveze. To dokazuje, da je Sovjetska zveza imela dominanten položaj v zvezi, prav tako kot so imele ZDA v zvezi NATO.

Slika 1: Konferenca komunističnih držav o ustanovitvi Varšavske zveze⁶³.

Najpomembnejši členi Pogodbe o prijateljstvu, sodelovanju in medsebojni pomoči:

1. člen

(...) Države podpisnice se v skladu z Ustanovno listino Organizacije združenih narodov obvezujejo, da se bodo v mednarodnih odnosih vzdržale groženj s silo ali uporabe sile in mednarodne spore reševale z miroljubnimi sredstvi, da ne bi ogrožale svetovnega miru in varnosti. (...)

⁶³ http://en.wikipedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_183-30483-002,_Warschau,_Konferenz_Europ%C3%A4ischer_L%C3%A4nder....jpg. Slika: Konferenca komunističnih držav o ustanovitvi Varšavske zveze, ogled 13.03.2010.

4. člen

V primeru oboroženega napada katerekoli države ali skupine držav na eno ali več držav podpisnic te pogodbe bo vsaka država podpisnica te pogodbe – v skladu z 51. členom Ustanovne listine Organizacije združenih narodov o pravici do individualne in kolektivne samoobrambe – napadeni državi ali državam nudila takojšnjo pomoč, individualno in v dogovoru z drugimi podpisnicami te pogodbe, in sicer z vsemi sredstvi, ki se ji zdijo potrebna, vključno z uporabo vojaške sile. Države podpisnice te pogodbe se bodo nemudoma posvetovale o skupnih ukrepih, ki jih je treba sprejeti za ponovno vzpostavitev svetovnega miru in varnosti. V skladu z določili Ustanovne listine Organizacije združenih narodov bo o ukrepih, ki naj bi jih na podlagi tega člena sprejeli, obveščen Varnostni svet. Ti ukrepi bodo odpravljeni takoj, ko bo Varnostni svet sprejel ukrepe za ponovno vzpostavitev in ohranitev svetovnega miru in varnosti.

5. člen

Države podpisnice so se dogovorile, da bodo ustanovile skupno poveljstvo vojaških sil, kateremu naj bi bile te sile na temelju dogovora med članicami podrejene, v okviru skupno določenih načel. Sprejele bodo še druge skupne ukrepe, potrebne za krepitev njihove obrambne sposobnosti, da bi zagotovile miroljubno delo svojih narodov, nedotakljivost svojih meja in ozemelj ter zaščito pred možno agresijo. (...)

8. člen

Države podpisnice izjavljajo, da bodo delovale v duhu prijateljstva in sodelovanja za nadaljnji razvoj in utrditev medsebojnih gospodarskih in kulturnih odnosov ter pri tem upoštevale načela medsebojnega spoštovanja neodvisnosti, suverenosti in nevmešavanja v notranje zadeve. (...)

11. člen

Ta pogodba ostane v veljavi 20 let. (...)

V primeru ustanovitve sistema kolektivne varnosti v Evropi in sklenitve vseevropske pogodbe o kolektivni varnosti, za kar si bodo države podpisnice te pogodbe vztrajno prizadevale, ta pogodba z uveljavitvijo vseevropske pogodbe neha veljati⁶⁴. (...)

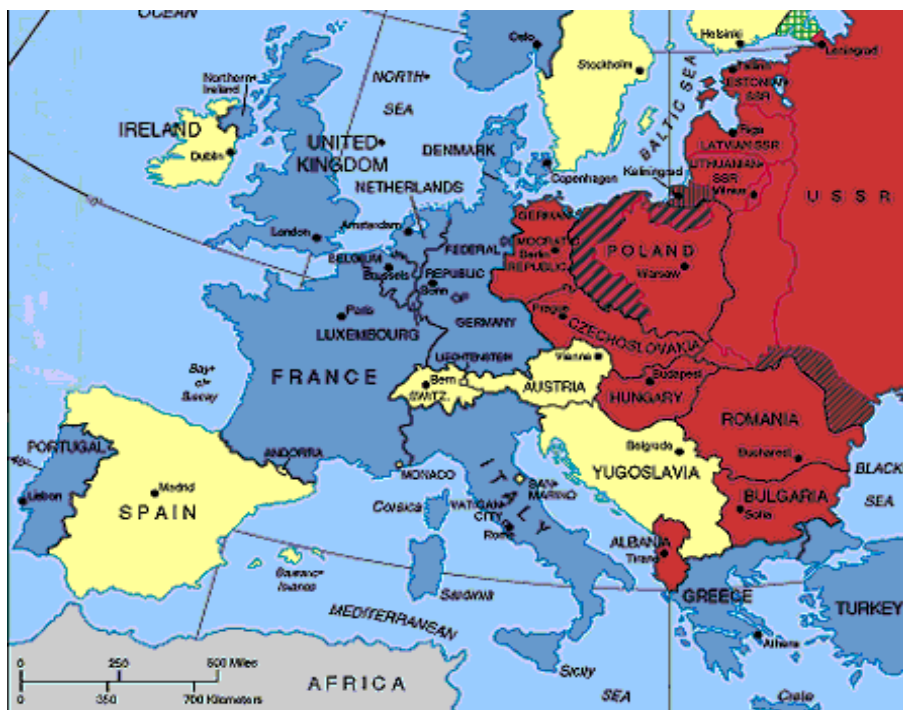
⁶⁴ Nećak, Hladna vojna..., str. 36.

Z nastankom Varšavske zveze ter prihodom Nikite Hruščova na čelo Sovjetske države se je delno spremenila tudi vojaško-politična strategija Sovjetske države. V imenu Sovjetske zveze so pogodbo o ustanovitvi Varšavske zveze podpisali maršal Ivan Konjev, obrambni minister Georgij Žukov, Nikolaj Bulganin in Vjačeslav Molotov. Po II. svetovni vojni se je Sovjetska zveza osredotočila na utrditev svojega položaja v Vzhodni Evropi in pomoč komunističnim strankam, da pridejo na oblast v državah Vzhodne Evrope. Sovjetska zveza je od nastanka Varšavske zveze pa do sredine 80-ih, povečevala svojo neposredno vojaško prisotnost v Vzhodni Evropi, kjer so skozi leta nameščali sodobna dalekometna strateška orožja. Poleg tega so Sovjeti skozi leta povečevali nadzor nad civilnimi in vojaško-obveščevalnimi službami članic Varšavske zveze ter kadrovskimi službami v njihovih komunističnih partijah. Menili so, da je najpomembneje obdržati nadzor nad temi strateško pomembnimi institucijami⁶⁵. Med dvema svetovnima vojnama je bila Vzhodna Evropa »cordon sanitarie« Zahoda pred »rusko revolucionarno kugo«. Kasneje pa je imela prav nasprotno vlogo – bila je vojaško–varnostni in politično–ideološki pas, ki je moral varovati Sovjetsko zvezo pred subverzijami Zahoda. Varšavska zveza pa je bila glavni inštrument za varovanje vojaško–politične pozicije Sovjetske zveze v Evropi med hladno vojno⁶⁶. Kljub temu, da je Sovjetska zveza jedrsko orožje razvila že leta 1949, je njena vojaška strategija od konca II. svetovne vojne pa vse do Stalinove smrti temeljila na moči konvencionalnih vojaških sil. Vojaška strategija je temeljila na marksistično-leninistični predpostavki o neizogibnem spopadu med kapitalizmom in komunizmom. Stalin je umrl 5. marca 1953 v Moskvi. Po njegovi smrti se je razvnel boj za oblast, v katerem so sodelovali šef obveščevalne službe Lavrentije Berija, Georgij Malenkov, ki je postal premier in Nikita Hruščov. Hruščov je postal generalni KP SZ in je do leta 1955, ko je prisilil Malenkova, da odstopi s položaja premiera, utrdil svojo oblast v Kremlju. Konec leta 1953 je bilo sojeno Beriji, ki je bil nato usmrčen. Na notranjepolitičnem področju pa je bil najpomembnejši XX. Kongres KPSZ, ki je v Moskvi trajal od 14. do 25. februarja 1956. Hruščov je takrat v svojem znamenitem govoru razkril stalinistično politično prakso in napovedal obračun s stalinizmom⁶⁷.

⁶⁵ Bebler, Odnosi manjih članica Varšavskog pakta..., str. 2754.

⁶⁶ Bebler, Odnosi manjih članica Varšavskog pakta..., str. 2755.

⁶⁷ Nečak, Hladna vojna..., str. 7.

Slika 2: Članice Varšavske zveze in Zveze NATO (pred vstopom Španije v NATO in izstopom Albanije iz Varšavske zveze)⁶⁸.

Na XX. Kongresu KPSZ je Hruščov izjavil, da se je možnost vojne med kapitalizmom in socializmom signifikantno zmanjšala zaradi vse večje moči Sovjetske zveze in socializma nasploh. Vojna je sicer še vedno možna, ampak ni neizogibna. Hruščov je bil za razliko od Stalina »veliki ljubitelj« jedskega orožja in je na kongresu izjavil, da je zelo pomembno za SZ, da čimprej vzpostavi ravnotežje z ZDA v številu jedrskih bojnih konic in da bo možnost vojne še manjša, ko se bo to zgodilo. Še vedno je za možni izbruh jedrske vojne obtoževal imperialiste v Washingtonu in Bonnu. Hruščov je priznal, da bi v jedrski vojni materialne in človeške izgube bile ogromne, ampak je poudaril, da Sovjetska zveza tudi v jedrski vojni lahko zmagaja. Trdil je, da tudi v jedrski vojni, prav tako kot v konvencionalni, obstajajo zmagovalci in poraženci⁶⁹.

Kljub temu, da je prav Hruščov začel proces destalinizacije in ni nasprotoval, ko so se menjale partijske strukture v državah članicah komunističnega bloka, je ob možnosti

⁶⁸ http://biblecodereference.org/Key_Codes/Bear_Files/Index.html. Slika: Članice Varšavske zveze in zveze NATO (pred vstopom Španije v NATO in izstopom Albanije iz Varšavske zveze), ogled 05.09.2010.

⁶⁹ Kalevi J. Holsti, *Peace and war: armed conflicts and international order 1648 – 1989*, Cambridge University Press 1991, 1. izd., str. 297.

izgube dominantnega položaja Sovjetske zveze reagiral prav tako ostro, kot so reagirali sovjetski tanki in Ljudska policija v velikih protestih delavcev v Nemški demokratični republiki leta 1953. Najboljši primer za to je intervencija na Madžarskem leta 1956, ki jo je ukazal prav Hruščov. Hruščov je leta 1958 izjavil, da bi jedrska vojna med Varšavsko zvezo in zvezo NATO bila katastrofa ne samo za ti dve zvezi, ampak tudi za ostali svet. »Uporaba jedrskega orožja bi zastrepila atmosfero in to bi lahko vodilo k popolnem uničenju, posebej v državah z malo prebivalstva ali v državah z visoko gostoto prebivalstva. Vse te države bodo dobesedno izbrisane z zemlje«, je povedal Hruščov⁷⁰. Hruščov je januarja 1960 v govoru v Vrhovnem sovjetu postavil zahtevo za zmanjšanje sovjetskih oboroženih sil za 1,2 milijona oseb (od tega cca 250.000 oficirjev). Hruščov je to potezo obrazložil z dejstvom, da Sovjetska zveza že razpolaga z razvito raketno tehnologijo ter da so kopenske, pomorske in zračne enote izgubile svoj prejšnji pomen. Napovedal je še, da se bo zmanjšala proizvodnja bombnikov, pri razvoju vojne mornarice pa se bodo najbolj posvetili izgradnji modernih podmornic⁷¹. V času administracije Hruščova se je torej vojaško-politična strategija delno spremenila od tiste v času Stalina. Sovjetska zveza je ostala hegemon na področju, ki ga je osvobodila izpod nacistične okupacije v II. svetovni vojni in organizirala je Varšavsko zvezo, ki ji je služila, da še utrdi prevlado nad svojimi sateliti. Do konca njegove vladavine je Sovjetska zveza vzpostavila ravnotežje z ZDA na vojaškem, posebej jedrskem področju

7.2 BEOGRAJSKA DEKLARACIJA

Kot sem že napisal, se je s smrtjo Stalina leta 1953 začel proces destalinizacije, ki ga je vodil novi generalni sekretar KPSZ Nikita Hruščov. Proces destalinizacije je kmalu prinesel tudi spremembo zunanje politike proti Jugoslaviji, kar je prineslo normalizacijo odnosov med državama. Inicijativa, ki je bila ponujena z jugoslovanske strani, je bila sprejeta. V Beograd je 26. maja 1955 prispela sovjetska državno-partijska delegacija na čelu z generalnim sekretarjem CK KPSZ, Nikito Hruščovom⁷².

Delegacija vlade FLRJ, ki jo sestavljajo predsednik FLRJ Josip Broz – Tito, podpredsednik Zveznega izvršnega sveta Edvard Kardelj, podpredsednik Zveznega

⁷⁰ Kalevi J. Holsti, Peace and war..., str. 298.

⁷¹ Vukadinović, Hladni rat i Evropa..., str. 259.

⁷² Ferenc, Zgodovina, str. 302.

izvršnega sveta Aleksandar Ranković, podpredsednik Zveznega izvršnega sveta Svetozar Vukmanović – Tempo, član Zveznega izvršnega sveta Mijalko Todorović, državni sekretar za zunanje zadeve FLRJ Koča Popović ter državni podsekretar za zunanje zadeve Veljko Mićunović, in delegacija vlade Zveze sovjetskih socialističnih republik, ki jo sestavljajo član prezidija Vrhovnega sovjeta ZSSR in prvi sekretar CK KPSZ Nikita Sergejevič Hruščov, predsednik ministrskega sveta ZSSR Nikolaj Aleksandrovič Bulganin, prvi namestnik predsednika ministrskega sveta Anastas Ivanovič Mikojan, predsednik komisije za zunanje zadeve sovjeta narodnosti, Vrhovnega sovjeta ZSSR, član CK KPSZ in glavni urednik časnika Pravda D.T. Šepilov, prvi namestnik ministra za zunanje zadeve ZSSR Andrej A. Gromiko ter namestnik ministra za zunanjo trgovino P.M. Kumikin, sta se v Beogradu in na Brionih pogovarjali od 27. maja do 2. junija. (...) Pri razpravi o vprašanjih, o katerih sta se delegaciji pogovarjali in s ciljem krepitve zaupanja in sodelovanja med narodi izhajata obe vladi iz naslednjih načel⁷³:

- nedeljivost miru, na katerem edino lahko temelji kolektivna varnost;
- spoštovanje suverenosti, neodvisnosti, integritete in enakopravnosti med državama v medsebojnih odnosih in v odnosih z drugimi državami;
- priznavanje in razvoj miroljubnega sožitja med narodi, ne glede na ideološke razlike in razlike družbenih ureditev, kar pomeni sodelovanje vseh držav na področju splošnih mednarodnih odnosov, še posebej gospodarskih in kulturnih odnosov;
- upoštevanje načela vzajemnega spoštovanja in nevmešavanja v notranje zadeve (gospodarske, politične ali ideološke narave) iz kakršnih koli razlogov, kajti vprašanja notranje ureditve, različnih družbenih sistemov in različnih stopenj razvoja socializma zadevajo izključno narode posameznih držav;
- stopnjevanje medsebojnega in mednarodnega gospodarskega sodelovanja in odpravljanje vseh tistih dejavnikov v gospodarskih odnosih, ki otežujejo izmenjavo dobrin in zavirajo razvoj proizvodnih sil v svetu ter v okviru narodnih gospodarstev;
- dajanje pomoči prek ustreznih organov OZN in drugih oblik, ki so v skladu z načeli OZN, tako narodnim gospodarstvom kakor tudi gospodarsko nerazvitim

⁷³ Nećak, Hladna vojna..., str. 38.

- območjem v interesu narodov teh območij in v interesu razvoja svetovnega gospodarstva;
- odpravljanje vsakršnih oblik propagande in dezinformacij pa tudi drugih oblik, ki sejejo nezaupanje in na kakršenkoli način otežujejo ustvarjanje ozračja za konstruktivno mednarodno sodelovanje in miroljubno sožitje med narodi;
 - obsodba vsake agresije in vseh poskusov političnega ter gospodarskega obvladovanja drugih držav;
 - ugotovitev, da politika vojaških blokov stopnjuje mednarodno napetost, spodkopava zaupanje med narodi in povečuje nevarnost vojne⁷⁴.

Obe vladi v svoji politiki izhajata iz načel, zapisanih v Ustanovni listini Združenih narodov, in se strinjata, da si morajo vsi narodi še dodatno prizadevati za doseg pozitivnih rezultatov in sporazumov pri pogajanjih o tako temeljnih vprašanjih za svetovni mir kot so vprašanje zmanjševanja in omejevanja oborožitve pa tudi prepovedi jedrskega orožja, vzpostavljanje splošne kolektivne varnosti in v tem okviru na dogovoru zasnovanega sistema kolektivne varnosti v Evropi, vprašanje uporabe jedrske energije v mirnodobne namene. (...)

Velika pozornost je bila namenjena analizi dosedanjih odnosov med državama in perspektivam njihovega nadaljnjega razvoja. Upoštevajoč dejstvo, da je v zadnjih letih prišlo v medsebojnih odnosih do občutnih motenj, kar je povzročilo veliko škodo obema stranema pa tudi mednarodnemu sodelovanju, in soglasno odločitev, da svoje globoke odnose razvijeta v duhu prijateljskega sodelovanja, ter naslanjoč se na načela, izražena v deklaraciji, sta se vladi FLRJ iz ZSSR sporazumeli o naslednjih sklepih:

1. Sprejeli bosta vse potrebne ukrepe za vzpostavitev normalnega pogodbenega stanja, na podlagi katerega bosta regulirali in zagotavljali normalen razvoj odnosov s ciljem širitve sodelovanja med državama na vseh področjih, za katera sta obe vladi zainteresirani.
2. Potreba po krepitvi gospodarskih vezi in širjenju gospodarskega sodelovanja med državama. Glede tega sta se vladi sporazumeli o potrebnih ukrepih, s katerimi bi bilo mogoče odpraviti posledice, ki bi nastale z razbijanjem normalnega pogodbenega stanja v gospodarskih odnosih med državama. Sporazumeli sta se še

⁷⁴ Nećak, Hladna vojna..., str. 39.

- o sklenitvi nujnih, tudi dolgoročnih pogodb, ki bodo regulirale in lajšale razvoj gospodarskih odnosov v omenjeni načrtani smeri.
3. S ciljem krepitve kulturnih vezi sta vladi izrazili pripravljenost za sklenitev konvencije o kulturnem sodelovanju.
 4. Obe vladi priznavata velik pomen obveščevanja javnosti o razvoju prijateljskega sodelovanja med narodi in želita natančno ter objektivno obveščanje javnosti, zato se strinjata o potrebi sklenitve konvencije o informativni službi v duhu določb OZN in na podlagi vzajemnosti v smislu položajev in privilegijev organov teh služb na ozemlju obeh pogodbenih strani.
 5. Obe vladi podpirata priporočila OZN o razvoju sodelovanja med vsemi državami glede uporabe jedrske energije v mirnodobne namene, kar je bistveno za krepitev miru in za napredek v svetu, poleg tega se tudi strinjata o medsebojnem sodelovanju v zvezi z tem.
 6. Obe vladi se strinjata z ukrepi za sklenitev pogodb o reševanju vprašanja državljanstev oziroma repatriacije državljanov ena države podpisnice, ki se nahajajo na ozemlju druge. Vladi se strinjata, da morajo pogodbe izhajati iz spoštovanja načel humanosti kakor tudi splošno sprejetih načel prostovoljnosti oseb, ki jih to zadeva. Obe vladi se prav tako strinjata glede zavarovanja pravic in dajanja zaščite državljanom druge države na svojem ozemlju, s čimer se razume tudi pravica teh državljanov, da obdržijo državljanstvo, ki so ga imeli pred prihodom na ozemlje druge države podpisnice.
 7. V duhu miroljubnih izhodišč, navedenih v tej deklaraciji, ter za boljše spoznavanje in razumevanje narodov obeh držav se vladi strinjata, da bosta omogočale in lajšali sodelovanje družbenih organizacij obeh držav z navezovanjem stikov, izmenjavo socialističnih izkušenj in svobodno izmenjavo misli. Vladi sta sklenili, da si bosta v največji meri prizadevali za uresničitev nalog in določb, zajetih v tej deklaraciji, in sicer v interesu nadaljnega razvijanja medsebojnih odnosov ter v interesu krepitve mednarodnega sodelovanja in svetovnega miru⁷⁵.

⁷⁵ Nećak, Hladna vojna..., str. 40.

Slika 3: Tito in Hruščov na letališču v Beogradu⁷⁶.

7.3 ODNOSI MED JUGOSLAVIJO IN SOVJETSKO ZVEZO V ČASU PREDSEDOVANJA HRUŠČOVA

S smrtjo Stalina, 5. marca 1953, so nastale možnosti za normalizacijo odnosov med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo. Državi sta ponovno vzpostavili diplomatske odnose in izmenjali veleposlanike. 30. julija je postal sovjetski veleposlanik v Jugoslaviji V.A. Valjkov, 30. septembra pa je jugoslovanski veleposlanik v Sovjetski zvezi postal Dobrivoje Vidić⁷⁷.

Ko je Hruščov konsolidiral svojo pozicijo v Kremlju, se mu je v letu 1954 pridružila skupina politikov, ki je zagovarjala pomiritev z Jugoslavijo. Taki politiki je nasprotoval Malenkov, ki pa je bil, kot že rečeno, prisiljen odstopiti s položaja leta 1955. Leta 1954 so se začeli odnosi izboljševati in Sovjetsko veleposlaništvo v Beogradu je ob obletnici Oktobrske revolucije organiziralo sprejem, na katerem so bili prisotni vsi pomembni jugoslovanski politiki s Titom na čelu. Istega leta pa je Hruščov prišel na sprejem v jugoslovansko veleposlaništvo med proslavo Dneva republike. Rezultat izboljšanja odnosov je bil tudi eden izmed najpomembnejših dogodkov - prihod sovjetske delegacije

⁷⁶ http://www.e-novine.com/files.php?file=photo/srbija/licnosti/josip_broz_tito/Nikita_Hrusciv_Tito_02_u_296039550.jpg. Slika: Tito in Hruščov na letališču v Beogradu.

⁷⁷ Jugoslavija v hladni vojni..., str. 76.

v Beograd maja 1955. To je bil eden izmed najpomembnejših zunanje-političnih uspehov Tita v njegovem življenju, saj so se mu Sovjeti opravičili za svojo politiko.

Z Beograjsko deklaracijo so se vsaj začasno normalizirali odnosi med FLRJ in SZ. Po XX. kongresu KP SZ, ki je naletel na odobravanje pri jugoslovanskem vodstvu, je jugoslovanska delegacija junija 1956 prispela na tritedenski obisk v Sovjetsko zvezo⁷⁸. Tedaj je bila podpisana Moskovska deklaracija. Z Moskovsko deklaracijo so bili normalizirani odnosi med Zvezo komunistov Jugoslavije in Komunistično partijo Sovjetske zveze. Z Moskovsko deklaracijo je bila Jugoslaviji priznana pravica do gradnje socializma na svoj način. Zapisano je še, da morajo odnosi med partijama bazirati na enakopravnosti. S tem je jugoslovansko vodstvo doseglo vse, kar si je že prej želelo. Sovjetska zveza je bila z izhodom jugoslovanskega obiska nezadovoljna, saj je v tem času v vzhodnem bloku potekal proces destalinizacije, ki ga je Kremelj želel čim bolj nadzorovati in upočasniti. Po tem obisku je Tito v obdobju predsedovanja Hruščova obiskal Sovjetsko zvezo še trikrat. Po tem pa je bilo še več vzponov in padcev v odnosih med državama po Sovjetskih intervencijah na Madžarskem in Češkoslovaškem in pri sprejetju novega programa ZKJ leta 1958, ampak odnosi so delovali na temeljih, ki so bili postavljeni v časovnem obdobju od 1953 do 1956. Sedmi kongres ZKJ, ki je bil izveden v Ljubljani od 22. do 26. aprila 1958, je potrdil nadaljevanje jugoslovanske politike samoupravljanja. Bolj pomembno je bilo, da je ZKJ označila stalinizem kot popolno deformacijo socializma. Obsojen je bil stalinistični sistem socializma, ki je bil vzpostavljen v Vzhodni Evropi. Program ZKJ je ostro napadla Moskva in Prezidij CK KPSS s podpisom Nikite Hruščova je poslal protestno pismo jugoslovanski vladi. Moskovski časopis Pravda pa je 9. maja (na dan zmage nad fašizmom) ostro kritiziral jugoslovansko politiko⁷⁹. Primer Madžarske je prepričal Tita in Kardelja, da je edina pravilna in varna pot v vzpostavljanju odnosov z Moskvo nadaljevanje sodelovanja na državni liniji, brez povezovanja na ideološki ali institucionalni ravni, saj bi to zagotovo pomenilo priključevanje socialističnem taboru⁸⁰.

⁷⁸ Jugoslavija v hladni vojni..., str. 84.

⁷⁹ Petranović, Istorija Jugoslavije..., str. 346.

⁸⁰ Jugoslavija v hladni vojni..., str. 87.

7.4 JUGOSLOVANSKO ČASOPISJE MED OBISKOM SOVJETSKIH POLITIKOV V JUGOSLAVIJI

Analiziral sem časopis Ljudska pravica od maja do junija 1955 - v času obiska sovjetske delegacije Jugoslaviji. Članki iz meseca maja predvsem napovedujejo prihod sovjetske delegacije v Beograd in izražajo upanje po normalizaciji odnosov med državama. V mesecu maju je bilo veliko pozornosti namenjeno tudi Titovemu rojstnem dnevu – Dnevu mladosti (25. maj). Ljudska pravica poroča še o velikem zanimanju tujega tiska za sovjetsko-jugoslovanske pogovore. Piše, da je največ zanimanja prav v francoskem tisku. Prvi članek, ki sem ga analiziral, je bil iz časa pred prihodom sovjetske delegacije v Beograd. Izšel je v četrtek 26. maja in je pisan v slovenskem jeziku.

Članek: BEOGRAJSKI SESTANEK

Bližnji prihod najuglednejših državnih voditeljev Sovjetske zveze v Beograd na jugoslovansko-sovjetske meddržavne razgovore je posledica na obeh straneh izražene želje, da bi se stiki med obema deželama še poglobili in pripomogli k nadaljnjemu popuščanju napetosti na svetu. Sporočilo, ki je pred desetimi dnevi napovedalo ta dogodek, je vzbudilo v svetovni javnosti veliko zanimanje. Do beograjskega sestanka bo prišlo v času, ko v mednarodnem dogajanju dozoreva ugodnejše vzdušje, ki vzburja upanje, da bo naposled moč urediti pereča mednarodna vprašanja po poti sporazumevanja. Sedanji položaj na svetu ne nudi samo pogojev za to, marveč nujno zahteva njihovo uporabo.

Od beograjskih razgovorov državnih delegacij Jugoslavije in Sovjetske zveze pričakujemo večkratno korist. Najbolj neposredno naj bi privedli ti razgovori do nadaljnjega izboljšanja stikov med obema državama. Obdobje zadnjih dveh let, ko se je razvijala normalizacija stikov med našo državo in Sovjetsko zvezo je pokazalo na potrebo, da vladi obeh dežel preučita in uredita vprašanja iz sklopa prejšnjih meddržavnih stikov, kakor tudi druga odprta vprašanja. Takšna sporazumna ureditev bi bila nov pozitivni prispevek na poti k nadaljnjemu zboljšanju jugoslovansko sovjetskih meddržavnih stikov. To bi hkrati omogočilo položiti temelje enakopravnega sodelovanja – edine zdrave in zanesljive temelje, na katerih lahko slone stiki med deželami v sedanjem svetu.

Pozitivni uspehi sovjetsko – jugoslovanskih meddržavnih razgovorov v Beogradu bi bili tudi novo pobuda in novo uveljavljanje težnje in naporov za ureditev razmer na svetu, za nadaljnje zmanjševanje napetosti, za okrepitev in utrditev mira. Že z tem bi beograjski sestanek – če bi rodili razgovori uspešne sadove – močno vplival tudi na nadaljnji ugodni razvoj mednarodnega položaja tembolj, ker bodo na njem najodgovornejši državniki Sovjetske zveze in Jugoslavije izmenjali mnenja tudi o splošnih mednarodnih problemih. Beograjski pogovori so potrdilo načel, na katerih sloni dosedanja dejavnost Jugoslavije na mednarodnem področju – načel politike aktivne koeksistence. Dosledni v uveljavljanju takšne politike gledamo tudi na beograjski sestanek v pričakovanju njegovih koristnih sadov kot za možnost zaboljšanje meddržavnih jugoslovansko – sovjetskih stikov in kot na priložnost za nov prispevek k nadaljnji krepitvi teženj po pozitivnem razvoju stikov na svetu⁸¹.

Članek torej govori o prihodu sovjetske delegacije v Beograd. Od obiska se je veliko pričakovalo, saj je bila to priložnost, da se odnosi, ki so bili dejansko zamrznjeni od leta 1948, izboljšajo. Od pogovorov so v naši državi pričakovali, da se bodo uredili odnosi, na podlagi katerih bosta lahko obe državi vzpostavili stike, ki bodo sloneli na enakopravnem sodelovanju. Dejansko so bili odnosi, ki bi bili bazirani na enakopravnosti držav, želja Jugoslavije že prej. To pa je tudi bil eden od razlogov za konflikt med državama, saj je Moskva menila, da je Jugoslavija v njeni interesni sferi. Na koncu članka piše, da če bodo pogovori v Beogradu uspešni, bi to lahko bilo poleg izboljšanja odnosov med državama, pomembno tudi za zmanjševanje napetosti ter za okrepitev in utrditev miru na svetu.

Analizo sem nadaljeval s številko Ljudske pravice, ki je izšla v Ljubljani v soboto 28. maja 1955. Številka je bila polna novic o obisku sovjetske delegacije v Jugoslaviji. V nadaljevanju bom predstavil najbolj pomembne.

Članek: DRŽAVNIŠKI RAZGOVORI NA TOPČIDERU

Obisk sovjetskih državnikov v Beogradu

Sovjetski delegaciji je bil v četrtek prirejen slovesen sprejem na zemunskem letališču – Razgovori so se pričeli včeraj zjutraj, popoldne so se nadaljevali

⁸¹ Ljudska pravica, 26.05.1955, Št. 122., str 1.

Beograd, 27.maja. Včeraj popoldne je prispela v Beograd na državniški obisk delegacija Sovjetske zveze pod vodstvom člana prezidija Vrhovnega sovjeta ZSSR in prvega sekretarja CK KP SZ Nikite Hruščeva. Sovjetske državnike so sprejeli na zemunskem letališču predsednik republike Tito in drugi naši državni voditelji. Na letališču je imel Nikita Hruščev pozdravni govor po radiu. Sovjetska delegacija, ki se je nastanila v Starem dvoru na Dedinju, je sinoči obiskala predsednika republike v Belem dvoru.

Davi je sovjetska državna delegacija položila venec na grob Neznane junaka na Avali. Uro pozneje je bila na grobovih osvoboditeljev Beograda na novem pokopališču.

Državni razgovori med jugoslovansko in sovjetsko delegacijo so se začeli ob 10.30 v Gardnem domu na Topčideru. Popoldne so se nadaljevali. Zvečer ob 20.30 se je sovjetska delegacija udeležila svečane predstavitve Baranovičevega baleta »Kitajska pravljica« v Narodnem gledališču na Trgu republike.

Na zemunskem letališču

Delegaciji Sovjetske zveze je bil v Beogradu prirejen svečan sprejem. Na zemunskem letališču so se zbrali razen predsednika republike, podpredsednika zveznega izvršnega sveta Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, predsednik Zvezne ljudske skupščine Moša Pijade, državni tajnik za zunanje zadeve Koča Popović, predsedniki Ljudske skupščine Srbije Petar Stambolić, Bosne Djuro Pacar ter Makedonije Lazar Koliševski in drugi. Sovjetska delegacija je prispela ob 17. uri. Razen vodje delegacije Nikite Hruščeva, so prispeli predsednik sovjetske vlade Nikolaj Bulganin, prvi namestnik predsednika vlade Anastas Mikojan, glavni urednik »pravde« in član CK KP SZ Šepilov, namestnik zunanjega ministra Gromiko in namestnik ministra za zunanjo trgovino Kumikin.

Predsednik republike in drugi naši državni voditelji so pozdravili sovjetsko delegacijo, vojaška godba je intonirala sovjetsko in jugoslovansko himno in sovjetski delegati so pregledali častni gardni bataljon na letališču⁸².

Kot je ravidno iz članka, je obisku sovjetske delegacije posvečeno zelo veliko pozornosti. O pomembnosti tega dogodka govori tudi dejstvo, da so sovjetsko delegacijo na zemunskem letališču dočakali vsi pomembni politiki kot so Tito, Kardelj, Ranković, Pijade, Popović in drugi. Na letališču je imel Hruščov govor, ki ga je prenašal radio.

⁸² Ljudska pravica, 28.05.1955, Št. 123., str 1.

Hruščovemu govoru je posvečen celoten članek v tej številki Ljudske pravice. Sovjetski voditelj je sprva pozdravil tovariša Tita, ostale tovariše iz Zveze komunistov Jugoslavije in vse državljane Jugoslavije. Nato je povedal, da upa, da bodo pogovori med državama uspešni in da bodo nesporazumi iz preteklosti usklajeni. Pozdravil je bratstvo vseh sovjetskih in jugoslovanskih narodov. Povedal je še, da je Vrhovni sovjet ZSSR povabil delegacijo Ljudske skupščine Jugoslavije na obisk v Sovjetsko zvezo in izrazil upanje, da bo ta obisk prispeval k nadaljnjemu zboljšanju prijateljskih odnosov med obema deželama. Iz članka je razvidno, da je sovjetska delegacija obiskala spomenike padlim junakom iz II. svetovne vojne. Rdeča armada je sodelovala z jugoslovanskimi partizani pri operacijah, ki so leta 1944 rezultirale z osvoboditvijo Beograda.

V tej številki Ljudske pravice je bilo veliko pozornosti namenjeno obisku sovjetske delegacije, bilo pa je tudi izraženo upanje, da bodo pogovori uspešni in da se bodo odnosi vrnili na raven, ki sta jih državi imeli v obdobju od 1945 do 1948. Našel sem še zanimiv članek o tem, kako je večina sovjetskih časnikov posvetila veliko pozornosti pogovorom med obema delegacijama.

Članek: MOSKOVSKI TISK O OBISKU

Moskva, 27.maja. (Tanjug). Vsi moskovski časniki priobčujejo vesti o odhodu sovjetske delegacije iz Moskve in njenem prihodu v Beograd. Na prvih straneh priobčujejo v celoti tudi govor vodje sovjetske delegacije Hruščeva. Razen tega priobčujejo »Moskovska Pravda«. »Komsomolska Pravda«, »Izvestija«, »Trud« in »Pravda« izvlečke iz člankov beograjskih časnikov v zvezi z državnimi razgovori v Beogradu. »Pravda« priobčuje posebno poročilo svojih dopisnikov Žukova in Majevskega z naslovom »Veliki dan v Beogradu«, v katerem je govora o sprejemu sovjetske delegacije⁸³.

Raziskoval sem tudi številke Ljudske pravice, ki so izšle v juniju 1955. V tem času se je sovjetska delegacija mudila na obisku v Sloveniji in na Hrvaškem. Zanimivo je, da sem v enem od člankov zasledil, da je sovjetska delegacija obiskala tovarno Litostroj. Sledi analiza, meni dveh najpomembnejših člankov, ki sta izšla v soboto 4. junija.

⁸³ Ljudska pravica, 28.05.1955, št. 123., str 1.

Članek: PRISPEVEK K UTRDITVI MIRU

V Beogradu je bila podpisana skupna deklaracija v jugoslovansko – sovjetskih in meddržavniških razgovorih – Velik odmev v svetovnem tisku – Sovjetska državna delegacija je danes odpotovala iz naše države

Beograd, 3. jun. (Tanjug). Sovjetska in Jugoslovanska delegacija sta se včeraj zjutraj po tri dnevem obisku v Sloveniji in na Hrvaškem vrnili z posebnim vlakom v Beograd. Vrnili so se tudi strokovnjaki obeh delegacij, ki so sodelovali pri nekaterih razgovorih ter jugoslovanski veleposlanik v Moskvi, Dobrivoje Vidić.

Vodja sovjetske delegacije g. Nikita Hruščov je priredil včeraj v rezidenci na Dedinju slavnostno kosilo, na katerem je bilo 40 jugoslovanskih in sovjetskih gostov. Med kosilom, ki je minilo v prijateljskem razpoloženju, sta vodje sovjetske delegacije g. Nikita Hruščov in predsednik republike Josip Broz Tito izmenjala zdravici.

Ob pol osmih predsednik republike Tito in predsednik sovjetske vlade Nikolaj Bulganin podpisala v Domu Garde na Topčideru deklaracijo o jugoslovansko – sovjetskih meddržavnih razgovorih. Ko je predsednik republike prispel v Dom garde, ga je okrog 200 novinarjev toplo pozdravilo. Zatem so se v odprtem avtomobilu pripeljali člani sovjetske delegacije.

Sredi konferenčne dvorane, v kateri so bili jugoslovansko – sovjetski razgori, je stala velika zelena miza. Pet minut pred sedmo je v konferenčno dvorano prispel predsednik republike s člani sovjetske delegacije.

Državni tajnik za zunanje zadeve Koča Popović je nato prebral besedilo jugoslovansko – sovjetske deklaracije v srbohrvaščini, član sovjetske delegacije A. Gromiko pa v ruščini.

Točno ob 19.20 je tajnik jugoslovanske delegacije dr. Antun Vratuša predložil besedilo deklaracije v srbohrvaščini predsedniku republike v podpis. Deklaracijo v ruščini je podpisal maršal Bulganin, nato sta podpisnika izmenjala besedili in se vnovič podpisala. Po podpisu deklaracije je predsednik čestital maršalu Bulganinu, pa tudi ostali člani sovjetske in jugoslovanske delegacije so si med seboj čestitali.

Ko so člani delegacije odhajali iz dvorane, je neki jugoslovanski novinar stopil k predsedniku Titu in vprašal: «Ali ste zadovoljni, tovariš predsednik?» Obrnjen k jugoslovanskim novinarjem je predsednik Tito odgovoril: »Kar se tiče vas, vem, da ste zadovoljni.« Obe delegacije sta kmalu zatem zapustile Dom Garde.

Sinoči je sovjetski veleposlanik v Beogradu g. Vasilij Volkov priredil v prostorih Izvršnega sveta Srbije slavnostni sprejem, na katerem je bilo okrog 700 povabljenec. Sprejema, ki je potekal v ugodnem vzdušju, so se razen visokih jugoslovanskih in sovjetskih predstavnikov udeležili tudi člani diplomatskega zbora.

Na sprejemu je nastopila skupina sovjetskih umetnikov. Spored je bil zelo bogat in raznovrsten. Gostje so z dolgotrajnim ploskanjem pozdravili vsako točko⁸⁴.

Članek: ODHOD SOVJETSKE DELEGACIJE

Beograd, 3.jun. (Tanjug) – Državna delegacija Sovjetske zveze je danes odpotovala iz Beograda. V Jugoslaviji se je mudila od 26. maja in je razgovarjala z najvišjimi jugoslovanskimi državniki, sinoči pa je bila podpisana skupna deklaracija vlad Jugoslavije in Sovjetske Zveze.

Na zemunskem letališču je bilo že okoli 8 zjutraj zelo živahno in vse pripravljeno za slovo od visokih sovjetskih gostov. Na letališkem poslopju sta vihrali po dve jugoslovanski in sovjetski zastavi, vzletišče pa je bilo pogrnjeno z dolgimi rdečimi preprogami. Na letališče so prvi prispeli novinarji in fotoreporterji, ki so z velikim zanimanjem spremljali zbiranje sovjetske delegacije v Beogradu. Za njimi so začeli prihajati visoki jugoslovanski voditelji, člani diplomatskega zbora in drugi. Ob 9.50 so na letališče prispeli člani sovjetske in jugoslovanske delegacije. V prvem avtomobilu sta sedela predsednik FLRJ Josip Broz Tito in član vrhovnega sovjeta ZSSR Nikita Hruščov v drugem podpredsednik Zveznega Izvršnega sveta Edvard Kardelj in predsednik ministrskega sveta ZSSR Nikolaj Bulganin, v tretjem pa podpredsednik Zveznega izvršnega sveta Aleksandar Ranković in prvi podpredsednik ministrskega sveta ZSSR Anastas Mikojan. Z drugimi avtomobili so se pripeljali ostali člani jugoslovanske in sovjetske delegacije. Takoj potem ko so izstopili iz avtomobilov, je godba zaigrala sovjetsko in jugoslovansko himno.

Med zvoki koračnic so Hruščov, Bulganin in Mikojan v spremstvu maršala Tita pregledali gardni bataljon, postrojen njim v čast. Po pregledu častnega bataljona so se začeli visoki sovjetski voditelji poslavljati.

⁸⁴ Ljudska pravica, 04.06.1955 , Št. 129., str 1.

Predsednik FLRJ Josip Broz Tito, predsednik ljudske skupščine FLRJ Moša Pijade, podpredsedniki Zveznega izvršnega sveta Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Svetozar Vukmanović in Rodoljub Čolaković, ter državni tajnik za zunanje zadeve Koča Popović so pospremili svoje goste do letala in se tik pred odhodom poslovili od njih. Tu se je od sovjetskih državnikov poslovil tudi sovjetski veleposlanik v Jugoslaviji g. Vasilij Volkov. V prvo letalo so vstopili Hruščov, Bulganin in Mikojan, drugi člani delegacije pa v drugo letalo, ki je počasi zdrselo proti vzletišču in se kmalu dvignilo. Ko se je letalo dvignilo z vzletišča, so sovjetski voditelji znova mahali z rokami v pozdrav, naši predstavniki pa so jim odzdravljali.

Člani sovjetske delegacije g. Hruščov, Bulganin in Mikojan potujejo v Sovjetsko zvezo preko Bolgarije, ostali člani sovjetske delegacije ter njihovi svetovalci in izvedenci, ki so sodelovali v beograjskih razgovorih, pa so odpotovali v Moskvo preko Budimpešte⁸⁵.

V člankih so opisana dogajanja med jugoslovansko in sovjetsko delegacijo, podpis deklaracije na slavnostnem kosilu in odhod sovjetske delegacije iz Beograda. Za Jugoslavijo je deklaracijo podpisal predsednik Tito, za Sovjetsko zvezo pa maršal Bulganin. Predstavniki obeh delegacij so si pozneje čestitali. Sovjetska delegacija je Jugoslavijo zapustila 3. junija 1955, po tem, ko je v sedmih dneh obiskala več jugoslovanskih republik. Sovjetsko delegacijo so pospremili vsi pomembni jugoslovanski politiki kot so Tito, Kardelj, Ranković in Vukmanović.

V junijskih številkah Borbe sem zasledil veliko člankov, ki so Beograjsko deklaracijo toplo pozdravili. Ti članki so obenem najavili, da bodo uspešni pogovori med deželama prinesli novo obdobje dobrih odnosov med državama. V teh številkah pa sem zasledil še veliko zanimanje tujega tiska za dogodke v Beogradu. Svetovni tisk povzema izvlečke iz deklaracije, objavlja obširne opise popisovanja in posveča temu dogodku številne komentarje. Večina časnikov poleg tega objavlja tudi komentarje, v katerih prikazuje sadove beograjske konference kot prispevek k popuščanju napetosti v svetu. Časniki še poudarjajo, da je jugoslovanska politika ostala pri dosedanjih glediščih in da se po objavi deklaracije jugoslovansko-sovjetski odnosi normalizirajo.

⁸⁵ Ljudska pravica, 04.06.1955, Št. 129., str 1.

7.5 POLJSKA KRIZA LETA 1956

V vzhodnoevropskem, socialističnem taboru sta Stalinova smrt in še posebej verbalni obračun s stalinizmom na XX. Kongresu KPSZ (14.–25. februar 1956) sprožila v vseh državah tabora bolj ali manj intenzivni proces preobrazbe sistema. Ne samo, da so množično zamenjavali vodilne partijske garniture, prihajalo je tudi do obširnih rehabilitacij mrtvih. Med pomembne dogodke sodi tudi razpust Informacijskega biroja komunističnih in delavskih partij (Informiroja – Kominforma) 18. aprila 1956. Na Poljskem, kjer je bil Informbiro ustanovljen, je proces rehabilitacije posegel še globlje. Rehabilitirana je bila namreč tudi t.i. »Armia Kraiova« ali domovinska vojska, ki je bila nekomunistična in zvesta begunski poljski vladi. V poljskem narodnem spominu je ostala najbolj živa kot žrtev v t.i. varšavski vstaji avgusta 1944. Na Poljskem se je v tem času začel proces demokratizacije znotraj socialističnega sistema. Iz zapora je bil izpuščen reformistični, »nacionalni komunist« Wladislaw Gomulka, prišlo je do velikih sprememb v poljski vladi in CK, na gospodarskem področju so povečali plače delavcem. Toda življenjske razmere v vzhodnem taboru in s tem tudi na Poljskem so bile hude in materialno izboljšanje ni bilo zadostno. Še posebej delavstvo je v reformističnem valu videlo možnost za izboljšanje splošnega stanja in demokratizacijo. Tako je 28. in 29. julija 1956 prišlo do velikega upora delavcev v industrijskem mestu Poznan, katerega temelj so bile zahteve po višjih plačah. Ko se je delavska delegacija vrnila iz Varšave z zavrnitvijo zahtev po višjih plačah, so delavci odšli na ulice, napadli nekaj javnih poslopij, med njimi tudi upravo javne varnosti. Oblast je reagirala s silo, intervenirala je policija in vojska⁸⁶.

Toda procesa demokratizacije ni bilo mogoče ustaviti, zlasti na Madžarskem in Poljskem. V Poznau so pred sodišče sicer postavili skupino ljudi, ki so bili organizatorji vstaje. Toda kazni so bile mile. Najbolj opazen korak v smeri destalinizacije pa so pomenili sklepi plenarnega zasedanja CK poljske delavske stranke, ki se je začelo 19. oktobra 1956. Za nadaljnji razvoj na Poljskem je bilo morda najpomembnejše, da so na plenumu rehabilitirali in ponovno sprejeli v CK iz zapora izpuščenega Gomulko in še nekatere druge vidne poljske komuniste njegovega kova. Obenem pa so razpravljali in sprejeli

⁸⁶ Dušan Nečak, *Sodobna Zgodovina – Obča (Izbrana poglavja)*, Gradivo za interno uporabo, Ljubljana 2003, str. 122.

sklepe o čim hitrejši demokratizaciji in decentralizaciji države ter odpravi cenzure. Razprava na plenumu poljske partije je vznemirila Moskvo. V noči z 19. na 20. oktober je v Varšavo prišla delegacija s Hruščovom na čelu. V delegaciji so bili tudi trije sovjetski maršali. Bojda je delegacijo v Varšavo povabila stalinistična skupina članov CK na čelu z bivšim sovjetskim maršalom, od leta 1949 pa vrhovnim poveljnikom poljske vojske, maršalom Rokosovskim. Hruščov je želel predvsem prepričati poljski CK, da naj ne bi rehabilitiral Gomulke. Toda opravil ni nič in vrnil se je v Moskvo⁸⁷.

Iz govora Gomulke na plenumu je bilo jasno razbrati, da gre za komunistično Tito orientacijo. Potem, ko je velik del svojega nastopa posvetil slabemu gospodarskemu položaju v državi in kritiki vlade, se je lotil (mednarodno) političnih tem. Poudaril je, da je bil XX. Kongres KP SZ zgodovinskega in prelomnega pomena. Zavzel se je za samoupravljanje delavcev v tovarnah, nujnost različnih poti v socializem in obsodil kult osebnosti. Le v demokratizaciji države in družbe je, znotraj socialističnega sistema, videl pot napredka. Moskva je preko tiska kritizirala dogajanje na Poljskem. Poljski mediji pa so se navduševali nad začetkom svoje poti v socializem. Imenovali so jo »pomlad« v oktobru. Plenum poljske partije je 21. oktobra izvolil novo vodstvo CK – Politbiro in sekretariat. Odstavili so stalinistično skupino, upokojili maršala Rokosovskega, v resoluciji pa poudarili predvsem krepitev parlamenta, dvig življenjskega standarda in se zavzeli za zasebna podjetja in trgovine. Zgled Sovjetske zveze je sicer bil omenjen, vendar še zdaleč ne na prvem mestu. Sledila je sprememba vlade, ki je poskušala uresničevati novo politiko. V danem političnem trenutku modro, se je odločila, da ne bo preveč izzivala »starejšega brata« in je kljub vsemu še vedno poudarjala pomen povezovanja s SZ⁸⁸.

S svojimi političnimi smernicami podanimi na osmem plenumu CK in novo poljsko politično orientacijo, je Gomulka močno vplival na dogajanje na Madžarskem, ki se je prav tedaj začelo usmerjati k enakemu cilju. 23. oktobra so se na Madžarskem že dogajali oboroženi spopadi, proti Varšavi pa so se valile kolone sovjetske vojske. Toda očitno zato, da bi se izognili konfliktu na dveh frontah in v dveh zelo pomembnih državah vzhodnega bloka, naenkrat je Hruščov v telefonskem pogovoru z Gomulko, potrdil

⁸⁷ Nećak, *Sodobna zgodovina...*, str. 122.

⁸⁸ Nećak, *Sodobna zgodovina...*, str. 123.

njegovo politiko in zaustavil proti Varšavi prodirajočo vojsko. Glavno razlog zaradi česar Rdeča armada ni intervenirala, je, da je bil Gomulkin program, večinoma osredotočen na notranje zadeve Poljske in ni zahajal v področja, kjer je Moskva bila najbolj občutljiva – torej članstva v Varšavski zvezi in vloge KP v razvoju Poljske⁸⁹. Poljska je bila na ta način obvarovana intervencije in je ni doletela usoda Madžarske. »Oktobrska pomlad« na Poljskem je bila za nekaj časa rešena, domala vse kazni poznanskim vstajnikom so bile preklicane in kardinal Višinski se je vrnil iz internacije, v kateri je bil od leta 1953. Glede na politični razvoj na Poljskem ni bilo presenetljivo, da se je Gomulka za eno prvih poti v tujino, odločil za obisk pri vzorniku v Jugoslaviji⁹⁰.

7.6 MADŽARSKA REVOLUCIJA

Destalinizacija je tudi na Madžarskem odpravila staro partijsko garnituro. Že 18. julija je zaradi »starosti, boleznin in napak pri kultu osebnosti ter kršitve socialistične zakonitosti«, odstopil prvi sekretar madžarske delavske stranke Matyas Rakosi. Zamenjal ga je Erno Gero. Ta je v skladu s splošnim trendom destalinizacije v Vzhodni Evropi takoj začel propagirati demokratizacijo in vlogo parlamenta, obenem pa je začel z rehabilitacijo zaprtih komunistov. Iz zapora sta tako prišla Janos Kadar kot tudi Imre Nagy, najpomembnejša akterja madžarskih dogodkov leta 1956. Proces demokratizacije je najprej vplival na študente. Ti so že 21. oktobra v Szegedu organizirali velike demonstracije, ki se jih je udeležilo 3.000 študentov, ki so skupaj s študenti v Budimpešti in Pecu zahtevali svobodo tiska, odpravo smrtne kazni, boljše življenjske razmere in univerzitetno avtonomijo. Solidarizirali so se tudi s poljskimi kolegi in zahtevali, da se na mesto predsednika vlade in voditelja KP vrne Imre Nagy. V noči med 23. in 24. oktobrom je že 100.000 demonstrantov podrlo Stalinov kip in začelo odstranjevati rdeče zvezde. Zahteve so se širile na reorganizacijo gospodarstva in upoštevanje starih madžarskih državnih simbolov. Budimpeštanski radio je 24. oktobra zjutraj objavil izjavo ministrskega sveta države, da gre za dejavnost reakcionarnih in protirevolucionarnih elementov, ki napadajo javna poslopja in varnostne sile. Kljub temu so upoštevali zahteve demonstrantov in tako Kadarja kot Nagya sprejeli v CK, vendar je prvi sekretar ostal

⁸⁹ Brzezinski, *The Soviet Bloc...*, str. 263.

⁹⁰ Nečak, *Sodobna zgodovina...*, str. 123.

Gero. Nagya so določili za predsednika vlade, njegov namestnik pa je postal prejšnji premier Andras Hegedus⁹¹.

Toda položaj v državi se ni pomiril. Val, ki so ga sprožili študentje, se je dvigoval in Gero ter Hegedus sta se po pomoč obrnila na sovjetsko vlado. Nagy o tem ni vedel nič, njegova vlada pa je pozivala vstajnike, naj se do 24. oktobra zvečer vdajo. Že popoldne tega dne je sovjetska vojska prispela v Budimpešto. To je bila prva sovjetska intervencija. Do 25. oktobra je bil odpor vstajnikov zlomljen, Geroja so odstavili, na njegovo mesto pa postavili Janosa Kadarja. Ta je takoj začel pozivati prebivalstvo, predvsem mladino, da naj ne podpira vstajnikov in zatrjeval, da bodo probleme rešili skupaj s SZ na osnovi enakopravnosti. Kljub temu so po nekaterih mestih boji trajali še naprej, še posebej 26. oktobra, ko so se med upornike pomešali komunisti, nezadovoljneži, prav tako pa najdemo desničarske elemente. Zahtevali so, naj pridejo v vlado tudi voditelji upora, naj Madžarska izstopi iz Varšavskega pakta, amnestijo za vse zaprte, umik sovjetske vojske, javen proces proti odstavljenemu vojnemu ministru Farkasu. Imre Nagy je tega dne zaman pozival upornike naj odložijo orožje in jim zagotavljal, da se bo takoj začel pogajati s SZ za umik vojske v oporišča. Naslednjega dne, 27. oktobra, je Nagy sestavil vlado narodne koalicije, vendar je bila Madžarska deloma že v rokah upornikov. Da bi pomiril strasti in SZ, je javno izjavljal, da upor na Madžarskem ni protirevolucija, temveč demokratično gibanje. Obljubljal je razpust tajne policije in odhod sovjetske vojske. V vladnem programu je zapisal povišanje plač in pokojnin, zviševanje življenjskega standarda z gradnjo stanovanj, boljše razmere za študente ipd. Ukazal je, da mora madžarska vojska ustaviti ogenj in streljati le v primeru, če bo napadena. Ustanovili so narodno gardo. 28. oktobra je na dogodke na Madžarskem reagiral tudi VS na izrednem zasedanju. Madžarska vlada je protestirala pri generalnem sekretarju OZN in zatrjevala, da gre za notranje-politične dogodke ter da bi bil vsak poseg VS kršitev madžarske suverenosti. Seja VS z eno samo točko dnevnega reda »Stanje na Madžarskem«, je kljub temu bila. Vsi delegati, razen sovjetskega in vključno z jugoslovanskim, so sovjetsko intervencijo obsodili. SZ pa je zatrjevala, da so na Madžarskem le na željo madžarske vlade, da bi pomagali v boju zoper fašizem⁹².

⁹¹ Nečak, Sodobna zgodovina..., str. 124.

⁹² Nečak, Sodobna zgodovina..., str. 124.

Zadnji dnevi oktobra so bili za nadaljnji razvoj na Madžarskem ključni. 29. oktobra se je oglasil jugoslovanski predsednik Tito, ki je z razumevanjem govoril o zahtevah prebivalstva, vendar pozival k prenehanju prelivanja krvi, pa tudi k obrambi socializma. Pomembnejše je bilo, da je vlada Imrea Nagya začela vse bolj sprejemati upornike. Pozvala jih je, naj položijo orožje, češ da bo sovjetska vojska odšla 24 ur po kapitulaciji zadnje uporniške skupine. 30. oktobra je objavila vest, da se bo sovjetska vojska umaknila iz Budimpešte do 31. oktobra, kar se je tudi zgodilo. Najpomembnejša in tudi usodna pa je bila izjava madžarskega predsednika vlade Nagya 31. oktobra. Najprej je zatrdil, da ne bo dovolil nikakršnega vmešavanja v notranje zadeve madžarske ter da so tolpo »Hegedus-Gero«, ki je poklicala sovjetsko vojsko in razglasila obsedeno stanje, pregnali. Napovedal pa je še izstop Madžarske iz Varšavskega pakta in odhod sovjetskih sil, omenil je tudi, da bi Madžarska lahko postala nevtralnno jedro v centru Evrope. Vendar je Nagy precenil svojo moč in podcenil moč SZ. V noči med 31. oktobrom in 1. novembrom je bilo v Budimpešti še mirno, vendar je to bilo zatišje pred viharjem. Do tedaj je bilo na madžarski strani cca. 15.000 mrtvih in ranjenih, na sovjetski pa 2.500 mrtvih in 5.000 ranjenih⁹³.

Druga sovjetska intervencija se je začela 1. novembra 1956. Sovjetske sile so obkolile Budimpešto in letališča. To je bilo potrebno zaradi evakuacije ranjencev. Madžarska vojska je dobila ukaz, naj ne uporablja orožja. Vendar je Nagy istočasno objavil izstop iz Varšavskega pakta in razglasil nevtralnost. OZN je sporočil, da prihajajo nove sovjetske sile in zahodne velesile zaprosil za pomoč pri obrambi nevtralnosti. Madžarska vlada je poslala vladi SZ tri note. Zahtevala je, da SZ prizna madžarsko nevtralnost, jo obvestila, da izstopa iz Varšavskega pakta in terjala odhod sovjetskih sil iz Madžarske. V Budimpešti so začeli loviti komunistične voditelje in jih pobijati brez obsodb. SZ je bila na to prisiljena reagirati. Toda še pred napadom na Budimpešto se je odločila za vrsto tajnih diplomatskih pogovorov s predstavniki komunističnega tabora (Poljska, Češkoslovaška, Romunija, Kitajska), tudi z Jugoslavijo. Dva najvišja funkcionarja sovjetske države Nikita Hruščov in Georgij Malenkov sta v noči med 2. in 3. novembrom 1956 priletela na Brione na obisk k jugoslovanskemu predsedniku Titu. Obisk naj bi očitno bil dokaz ponovnega sovjetskega zaupanja jugoslovanskemu vodstvu, pa tudi

⁹³ Nećak, Sodobna zgodovina..., str. 125.

preizkus ali se je Tito resnično vrnil v komunistični tabor. Pravzaprav so jugoslovansko vodstvo prišli le informirati o svojih namerah v zvezi z dogodki na Madžarskem, t.j. oblikovanju nove vlade z Janosem Kadarjem na čelu. Jugoslovansko vodstvo pa ni podprlo vojaške intervencije na Madžarskem in odnosi med SZ in Jugoslavijo so se dramatično poslabšali in se približali tistim v letih 1948-1953. Sovjetsko vodstvo je jugoslovansko vodstvo obsodilo verolomstva. Iz obširne korespondence med CK-jema, ki je sledila, je razvidno, da je jugoslovansko vodstvo sicer podpiralo ustanovitev nove vlade, saj je presodilo, da je socializem na Madžarskem ogrožen, vendar je bilo obenem mnenja, da vojaška intervencija ne sme biti najpomembnejša opora tej vladi⁹⁴.

Napad na Budimpešto se je začel 4. novembra 1956 zjutraj, čeprav je bil zoper sovjetsko intervencijo tudi VS OZN, ki se je sestal istega dne. Sprejem zadevne resolucije je preprečila SZ z vetom. Napad je bil silovit in po nekih podatkih je SZ zanj uporabila kar 15 % svojih oklepni divizij. Dogodki so se od tega dne vrstili zelo hitro. Vlada Imrea Nagya je 4. novembra ob osmih zjutraj dobila ultimatum, da odstopi. Kardinal Mindszenty se je umaknil v ameriško veleposlaništvo, premier Nagy pa v jugoslovansko. Radio Moskva je že ob 13h poročal, da je kontrarevolucija na Madžarskem uničena in da je vlado sestavil Janos Kadar. Toda upora še ni bilo konec. Poleg splošne stavke, ki se je začela tega dne, so o vrenju na Madžarskem poročale še štiri odporniške radijske postaje. Odpor je še trajal v nekaterih večjih industrijskih središčih (Csepel, Pecz) in celo Kadar je moral 11. novembra priznati, da bo pravi mir v deželi – mir je že bil v Budimpešti in na večini podeželja – nastopil šele čez dva dni. Obljubil je celo paleto reform v smeri meščanske demokracije na simbolno-nacionalni ravni; v vlado narodne enotnosti naj bi prišle vse stranke, katerih ideologija sloni na ljudski demokraciji, pripadniki različnih strank naj bi lahko opravljali javne funkcije, razpustili naj bi tajno policijo, namesto rdeče zvezde naj bi se vrnil grb madžarskega nacionalnega junaka Laszla Kossutha iz leta 1848, državni praznik naj bi bil 15. marca, ki je simbolični datum iz marčne revolucije 1848, madžarski vojaki pa naj bi odslej nosili tradicionalne in ne sovjetske uniforme⁹⁵.

Kadarjeva vlada je privolila na manjše zahteve po reformah, ki so se izoblikovale med uporom, predvsem na kmetijskem področju. Konec novembra v Budimpešti

⁹⁴ Nečak, *Sodobna zgodovina...*, str. 125.

⁹⁵ Nečak, *Sodobna zgodovina...*, str. 126.

ustanovljenemu »narodnemu delavskemu svetu«, ki je zase zahteval status edinega zastopnika delavcev, tega statusa ni dodelila. Svete, ki so nastali na lokalni ravni, pa je začela zapirati kot protirevolucionarne. Nato je budimpeštanski centralni svet zagrozil z novo splošno stavko, vlada pa je 8. decembra razglasila naglo sodišče in razpustila centralni svet in svete nasploh. Po 15. decembru so sledile še številne obsodbe naglih sodišč. Tri sovjetske divizije so tega meseca začele odhajati iz Madžarske, toda do konca leta 1956 je iz Madžarske v Avstrijo odšlo tudi 153.000 beguncev. Januarja 1957 so delavci v Cseplu poskusili s stavko spremeniti stanje v državi, toda sovjetski tanki in milica so odpor zlomili. Uradne statistike so naštele 2.500 mrtvih in 13.000 ranjenih⁹⁶.

Podobna usoda je doletela tudi Imrea Nagya. 20. novembra je jugoslovanska vlada objavila vest, da se je Imre Nagy s sodelavci zatekel na jugoslovansko veleposlaništvo. Veleposlaništvo je na osnovi dogovora z madžarsko vlado, da se mu ne bo zgodilo nič žalega, zapustil 22. novembra. Madžarska vlada je v izjavi 23. novembra zapisala, da so Nagy in tovariši zaprosili za dovoljenje, da zapustijo jugoslovansko veleposlaništvo. Odšli naj bi v kakšno drugo socialistično državo. Madžarske oblasti so jim dovolile odpotovati v Romunijo. Toda avtobus z Nagyem in sodelavci, ki sta ga spremljala predstavnik jugoslovanske ambasade, so odpeljali Rusi. Jugoslovanska vlada je takoj protestirala zoper sovjetske postopke in zatrjevala, da Nagy ni hotel v Romunijo, temveč da je želel ostati na Madžarskem, toda spremeniti ni mogla ničesar. Kakšne so bile zadnje ure Nagya ni povsem jasno. Jasno pa je, da so ga skupaj z drugimi sodelavci, usmrtili⁹⁷.

Najbolj zadovoljen je bil lahko Janos Kadar, ki je tako trdno ostal v oblastnem sedlu, Jugoslavija pa si je prislužila dodatno »črno piko« pri sovjetskem vodstvu. Poleg partijskega vodstva DDR-a je Kadar postal najzvestejši mož Moskve. Sovjetska ocena madžarskih dogodkov sta kljub drugačnemu mnenju mednarodne javnosti ostala nespremenjena. Krivdo za dogajanja na Madžarskem so pripisali imperializmu. Oz. kot so zapisali v uradnem komuniqueju ob obisku Kadarja v Moskvi marca 1957: »Dogodki na Madžarskem so dokazali, da hoče zahodni imperializem znova spraviti svet v hladno vojno in izrabiti notranjo madžarsko protirevolucijo in zunanjo emigracijo«⁹⁸.

⁹⁶ Nečak, *Sodobna zgodovina...*, str. 126.

⁹⁷ Nečak, *Sodobna zgodovina...*, str. 127.

⁹⁸ Metod Mikuž, *Svet po vojni – 1945-1957*, Oris časa, v katerem živimo, Ljubljana 1983, 1. izd., str. 343.

7.7 IZGRADNJA BERLINSKEGA ZIDU

Izgradnja Berlinskega zidu je bila ena najpomembnejših potez, ki jih je v času svoje vladavine ukazal Nikita Hruščov. Že v času vladanja Josifa Stalina je sto tisoče prebivalcev Vzhodne Nemčije prebегnilo v Zahodni Berlin in nato v Zvezno republiko Nemčijo. Vse do leta 1953 pa je na večini prehodov bilo lahko prečkati mejo in prestopiti v Zahodni Berlin. Po smrti Stalina so vzhodnonemške oblasti začele bolj strogo kontrolirati prehode na zahod, dovoljeni so bili le obiski na zahod. Leta 1957 so vzhodnonemške oblasti uvedle zakon o izdaji potnih listov, ki je zmanjšal število prebegov na zahod. Kljub vsemu pa je do leta 1961 na zahod prebегnilo 3.5 milijona ljudi. V tem času se je stopnjeval tudi konflikt med Sovjetsko zvezo in ZDA, saj se strani nista mogli sporazumeti, kako bo urejeno vprašanje Berlina. Hruščov je najprej leta 1960 in potem junija 1961 na Dunaju, zahteval, da se mora Zahodna vojaška navzočnost končati. V nasprotnem primeru se bo Sovjetska zveza umaknila iz Berlina, sklenila sporazum z NDR in pustila Zahod, da se pogaja o usodi svojih okupacijskih con z neodvisno vzhodnonemško državo. Od novembra 1958 do poletja 1961 je bila berlinska kriza na vrhuncu⁹⁹.

Po tem, ko se je po srečanju s Hruščovem, Kennedy iz Dunaja vrnil v Washington, so vzhodnonemške oblasti začele omejevati potovanja morebitnim emigrantom. Skozi Berlin se je preseljevanje stopnjevalo kot nikoli prej; julija je na Zahod odšlo 30.415 ljudi, do prvega tedna avgusta 1961 pa še nadaljnjih 21.828 ljudi. Hruščov je reagiral tako, da je presekal gordijski vozal Berlina. 1. avgusta je imel telefonski pogovor z Ulbrichtom in predpostavlja se, da je dal tedaj predlog za izgradnjo zidu v Berlinu. Moskva je Vzhodnim Nemcem izdala pooblastilo, naj dobesedno potegnejo črto, ki bo ločila obe strani. 19. avgusta 1961 so oblasti Vzhodnega Berlina vojakom in delavcem naložile nalogo, da zgradijo zid skozi mesto. V treh dneh so postavili zid, ki je preprečil gibanje z ene na drugo stran mesta. Kasneje so ga povišali in ojačali. Dodali so žaromete, bodečo žico in stražne stolpe. Ulice in trgi so bili prepoldvljeni, komunikacija pa je bila podvržena strogemu policijskemu nadzoru¹⁰⁰. Kljub zidu je od leta 1961 do 1989 na Zahod uspelo pribežati 5.000 oseb, 136 pa jih je umrlo pri poizkusu prečkanja zidu.

⁹⁹ Judt, Povojna Evropa..., str. 204.

¹⁰⁰ Judt, Povojna Evropa..., str. 205.

8 VOJAŠKO POLITIČNA STRATEGIJA V ČASU LEONIDA BREŽNJEVA

Leta 1964 je Leonid Brežnjev s svojimi najbližjimi sodelavci Aleksejem Kosiginom in Nikolajem Podgornim, odstavil, tedaj že ostarelega Nikito Hruščova in postal generalni sekretar KP SZ. Brežnjev je uspešno vodil SZ skoraj dve desetletji, do leta 1982. Za njegovo vladavino je značilno, da je ustavil proces destalinizacije v SZ, ki ga je začel Nikita Hruščov, politika detanta (popuščanja napetosti med Varšavsko zvezo in zvezo NATO), intervencija Varšavske zveze na Češkoslovaškem in začetek vojne v Afganistanu. V tem obdobju je SZ poskušala razširiti svojo prisotnost v posameznih delih sveta, zaradi česar je okrepila svoje letalske in pomorske transportne zmogljivosti in letalsko-desantne sile. Sovjetska vojaška mornarica se je v tem obdobju močno okrepila in je dokončno zaplula v svetovna morja¹⁰¹.

V tem obdobju je sovjetska vojaška strategija v Vzhodni Evropi temeljila na visokem stanju pripravljenosti tradicionalno močnih konvencionalnih sil, predvsem pa letalskih, zračnodesantnih in vojaškopomorskih sil, v primeru napada zveze NATO. Brežnjev je že novembra 1965 v Varšavi sklical srečanje visokih političnih in vojaških vodij članic Varšavske zveze s ciljem poglobljana sodelovanja¹⁰². V tem času so bili vojaški manevri Sovjetske zveze in Varšavske zveze bazirani na predpostavki, da za Kremelj konvencionalni in jedrski napad ni neizbežen, ampak je mogoč. Splošni jedrski vojni pa se je potrebno pod vsako ceno izogniti. Sovjetske enote in enote Varšavske zveze imajo svoje konvencionalne in strateške enote v času manevrov na ravni visoke pripravljenosti in so pripravljene na protinapad v primeru napada zveze NATO. Istočasno takšne priprave vodijo v popolno pripravljenost strateških jedrskih enot Varšavske zveze za vključitev v spopad, ki je na začetku le konvencionalen¹⁰³.

Politika SZ do ostalih članic Vzhodnega bloka v času predsedovanja Leonida Brežnjeva je ostala precej podobna kot v času Stalina in Hruščova. Sovjetska zveza se je obvezala, da bo z vsemi sredstvi branila svoje satelitske države pred možnim napadom Zahoda, obenem pa ni dopuščala, da bi se države v njeni interesni sferi preveč oddaljile od

¹⁰¹ Dr. Darko Lubi, Teorija strategije (študijsko gradivo), Ljubljana, 2008, 1. izd., str. 177.

¹⁰² Brzezinski, The Soviet Bloc..., str. 476.

¹⁰³ Carl G. Jacobsen, Strategic Power USA/USSR, London, 1990, 1. izd., str. 163.

njenega vpliva. Ena od izjem je bila Romunija, ki se je po prihodu na oblast Nicolae Ceausescua, začela oddaljevati od Sovjetske zveze. Romunija sicer ni izstopila iz Varšavske zveze, ampak se npr. ni pridružila intervenciji sil Varšavskega sporazuma na Češkoslovaškem in je kasneje intervencijo proti Češkoslovaški revoluciji tudi kritizirala. Od političnih sredstev v tem času je potrebno omeniti Brežnjevo doktrino. Brežnjeva doktrina je bila osnova za uporabo sil Varšavske zveze s ciljem ohranitve dominantne vloge Sovjetske zveze nad državami vzhodnega bloka. Sestanek vseh članic Varšavske zveze marca 1968 je podčrtal medsebojno pomoč držav članic, če bi bil v katerikoli državi socializem ogrožen. V praksi je ta doktrina dovoljevala omejeno neodvisnost delovanja vlad članic Varšavskega sporazuma. Obenem nobeni državi ni bilo dovoljeno, da zapusti Varšavsko zvezo in oblast komunistične partije v državah članicah Varšavskega sporazuma ni smela priti pod vprašaj. Po sprejetju doktrine je Sovjetska zveza podpisala več bilateralnih sporazumov z državami članicami Varšavskega sporazuma. Avgusta 1968 so si članice Varšavskega sporazuma še enkrat obljubile medsebojno pomoč in se obvezale, da bodo branile proletariat, kjer bo ta ogrožen. Tako je SZ dobila podlago, da intervenira kjerkoli v Vzhodni Evropi ali širše (Afganistan)¹⁰⁴.

Iz časa vlade Leonida Brežnjeva moramo omeniti še dogodke na Poljskem iz leta 1981. V začetku 80-ih je gibanje Solidarnost, ki je nasprotovalo komunističnem režimu, postajalo vse bolj priljubljeno med prebivalstvom. Anketa, ki jo je opravila poljska vlada je pokazala, da 89 % prebivalstva podpira gibanje Solidarnost. Poljski politiki so bili v dilemi ali razglasiti obsedeno stanje ali ne. Predsednik Vzhodne Nemčije Erich Honeker je pozival sovjetsko vlado na skupno akcijo sil Varšavskega sporazuma, kot je bilo narejeno na Češkoslovaškem leta 1968. Situacijo na Poljskem je v roke vzel general Jaruzelski, ki je februarja 1981 postal poljski premier, nato pa je oktobra 1981 postal še generalni sekretar poljske delavske stranke. Sovjetska zveza je Jaruzelskemu in ostalim komunističnim politikom v Varšavi povedala, da ne bo vojaško reagirala in da je uvedba obsedenega stanja notranja zadeva Poljske. 13. decembra 1981 je Jaruzelski proglasil obsedeno stanje in izvedel državni udar. Hkrati pa je Jaruzelski dopustil možnost sovjetske vojaške intervencije na Poljskem. Jaruzelski je vladal na Poljskem vse do zloma komunističnih režimov v Vzhodni Evropi, torej do leta 1990.

¹⁰⁴ Jacobsen, *Strategic Power...*, str. 404.

8.1 ODNOSI MED JUGOSLAVIJO IN SOVJETSKO ZVEZO V ČASU PREDSEDOVANJA BREŽNJEVA

V času vladavine Brežnjeva so se odnosi med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo izboljšali in so bili na višjem nivoju kot v času vladavine Hruščova. Državi sta se začeli zblíževati že v začetku 60-ih, ko je bil generalni sekretar KP SZ še Hruščov. Tedaj se je Jugoslavija postavila na stran Sovjetske zveze, v njenem sporu z LR Kitajsko. Tito je od prihoda Brežnjeva na oblast v SZ (leta 1964) pa do svoje smrti (leta 1980) obiskal Sovjetsko zvezo kar osemkrat (1965, 1967 - dvakrat, 1969, 1972, 1973, 1977 in 1979). Podatek nedvomno govori o boljših odnosih med državama. Tito je prvič po prihodu Brežnjeva na oblast obiskal Sovjetsko zvezo že leta 1965. Tedaj je v Sverdlovsku izjavil, da se Jugoslavija strinja s stališčem Sovjetske zveze glede vseh pomembnih vprašanj zunanje politike¹⁰⁵. Odnosi so sicer nazadovali v času Češkoslovaške krize leta 1968, ko je jugoslovanska vlada nasprotovala vojaški intervenciji sil Varšavskega sporazuma. Tako ni Tito, po dogodkih na Češkoslovaškem, odpotoval na državni obisk v Sovjetsko zvezo vse do leta 1972. Do otoplitve odnosov je prišlo že septembra leta 1971, ko je generalni sekretar CK KP SZ Leonid Iljič Brežnjev, obiskal Jugoslavijo. Tedaj je bila podpisana sovjetsko-jugoslovanska izjava, v kateri je bila razglašena sovjetska podpora gibanju neuvrščenih v njihovi borbi proti imperializmu¹⁰⁶. Leonid Brežnjev je kasneje prišel na obisk v Jugoslavijo še enkrat, novembra leta 1976. V 70-ih je Jugoslavija že bila voditeljica gibanja neuvrščenih in vodilni sovjetski politiki so vedeli, da ni več mogoče, da se Jugoslavija vrne v njeno interesno sfero, vendar so kljub temu v tem času odnosi med državama napredovali.

Tito in Brežnjev sta se sestajala v letih 1972, 1973, 1976 in 1979. ZKJ in KPSZ pa sta dajali velik značaj razvoju povezanosti komunističnih in delavskih partij in vsem progresivnim gibanjem na svetu, ki so se zavzemala za mir, svobodo in neodvisnost narodov. Obe državi sta obsodili ameriško agresijo proti narodom Indokine ter dali podporo borbi arabskih narodov za osvoboditev ozemelj, ki jih je okupiral Izrael. Tito je bil prisoten že na prvem velikem srečanju socialističnih držav v Moskvi junija 1967, kjer se je razpravljalo o podpori arabskim državam v njihovem boju proti Izraelu. Tedaj se je razpravljalo tudi o možni gospodarski pomoči arabskim državam. Sovjetska zveza in

¹⁰⁵ Staar, *Communist regimes...*, str. 211.

¹⁰⁶ Petranović, *Istorija Jugoslavije...*, str. 437.

Jugoslavija sta skupaj obsodili vojaški udar, ki ga je v Čilu izvedel general Gustavo Pinochet. Jugoslavija in Sovjetska zveza sta v 70-ih zahtevali dokončno likvidacijo vseh oblik kolonializma ter svobodo za narode v Afriki in Aziji, ki do tedaj še niso dobili neodvisnosti. Izjava Tita in Brežnjeva je neuradno postala znana tudi kot Tito-Brežnjjeva doktrina¹⁰⁷.

Odnosi med državama so bili po koncu II. svetovne vojne najboljši v 70-ih. ZKJ se je udeležila tudi konference vseh komunističnih in delavskih partij Evrope, ki se je odvijala v Berlinu 29. in 30. junija leta 1976. Na srečanju je sodelovalo 29 komunističnih in delavskih partij Evrope, ki so potrdile novo politično strategijo v borbi za socializem in enakopravne odnose med vsemi gibanji, ki se borijo proti imperializmu. Da se je konferenca izpeljala, je moralo biti po demokratičnem postopku doseženo soglasje med vsemi udeleženkami. Tako je vsaka delegacija na konferenci lahko podala svoje poglede, kako se je treba boriti za socializem. Udeležba ZKJ na tej konferenci je potrdila njeno solidarnost z ostalimi delavskimi gibanji v Evropi, čeprav so jugoslovanski delegati še vedno kritizirali nekatere sovjetske predloge, ki so bili podani na konferenci¹⁰⁸.

V drugi polovici 70-ih se je popravilo tudi gospodarsko sodelovanje med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo. V časovnem obdobju 1976 – 1980 je Jugoslavija s Sovjetsko zvezo preko trgovinskih izmenjav ustvarila okoli 14 milijard dolarjev. Številka je posebej impresivna, saj je v letih od 1970 do 1975 ta številka znašala le 6 milijard¹⁰⁹. Na podlagi navedenega je razvidno, da so v času vladanja Leonida Brežnjeva odnosi med državama napredovali. Odnosi so se nekoliko poslabšali pred koncem Brežnjevega »mandata«, saj je Jugoslavija obsodila Sovjetsko intervencijo v Afganistanu in Vietnamsko vojaško intervencijo v Kambodži, ki jo je podprla Sovjetska vlada.

8.2 SOVJETSKA INTERVENCIJA NA ČEŠKOSLOVAŠKEM

Konec leta 1967 je že ostareli generalni sekretar komunistične partije ČSSR in predsednik države Antonin Novotny izgubil oblast v Pragi. Na položaju ga je zamenjal Slovak Aleksander Dubček. Tedaj je v KP Češkoslovaške vladalo popolno nezaupanje v

¹⁰⁷ Petranović, Istorija Jugoslavije..., str. 438.

¹⁰⁸ Petranović, Istorija Jugoslavije..., str. 441.

¹⁰⁹ Staar, Communist regimes..., str. 210.

Novotnega in Kremelj se je odločil, da Dubčku da »blagoslov«, da postane novi generalni sekretar KP Češkoslovaške. Poraz Novotnega je pripeljal tudi do številnih odstopov njegovih zaveznikov v okviru KP ČSSR. To je vodilo v demokratizacijo Češkoslovaške družbe in dokončne zmage Dubčkove struje v okviru KP Češkoslovaške. V začetku marca 1968 so po vsej državi popolnoma svobodno govorili o reformističnih programih, ki jih je Dubček najavljal. Dubčkova struja v KP Češkoslovaške pa je v začetku aprila odobrila program z reformističnim nazivom »socializem s človeškim obrazom« ali »socializem po meri človeka«. Ta program je bil nekakšna Dubčkova »Magna Carta«, ki je začela z demokratizacijo družbe, svobodo tiska, dala večjo moč parlamentu, povrnila razne svoboščine, začela s politično rehabilitacijo in ekonomsko reformo. Teh reform v ostalih državah Varšavskega sporazuma seveda niso podprli. Predvsem je bil to »šok« za Kremelj, saj je bila Češkoslovaška v njeni interesni sferi in ena najpomembnejših članic Varšavskega sporazuma. Predvsem pa je bil problematičen izraz »socializem po meri človeka«, saj naj bi to pomenilo, da je češkoslovaški socializem bolj po meri človeka kot sovjetski¹¹⁰.

Od začetka Dubčkovih reform so se po vsej Vzhodni Evropi pojavile zahteve po vojaški intervenciji. Tu sta prednjačila predvsem Ulbricht, generalni sekretar socialistične partije Nemške demokratične republike in Gomulka, prvi sekretar delavske partije Poljske. Predvsem sta se bala, da bi se Dubčkove reforme razširile tudi v njihove države, kar bi oslabilo njihov položaj. V sovjetskem politbiroju so maja 1968 prvič imeli debato o stanju na Češkoslovaškem, vendar je bila vojaška intervencija zadnji izhod, zato so nadaljevali dialog s člani KP Češkoslovaške. Kljub temu so se enote Sovjetske armade, ki so bile nameščene na Poljskem in Vzhodni Nemčiji, približale češkoslovaški meji. Za vojaško intervencijo se je zavzemal tudi Živkov, generalni sekretar KP Bolgarije¹¹¹.

Proti vojaški intervenciji sta bili Jugoslavija in Romunija, ki sta odkrito podprli Dubčkove reforme. Tito in Ceausescu sta celo le nekaj dni pred intervencijo Varšavske zveze obiskala Prago¹¹². Dubčkove reforme sta podprla tudi vodji LP Italije in Španije, Luigi Longo in Santiago Carillo. Mediatorja na konferencah med KP ČSSR in KP SZ sta

¹¹⁰ Jiri Valenta, *Soviet Intervention in Czechoslovakia 1968 – Anatomy of a Decision*, London 1999, 3. izd., str. 12.

¹¹¹ Valenta, *Soviet Intervention...*, str. 23.

¹¹² Valenta, *Soviet Intervention...*, str. 14.

bila vodji KP Francije Waldeck Rochet in predvsem generalni sekretar KP Madžarske Janos Kadar, ki je podpiral ekonomsko reformo na Madžarskem, saj se je tudi sam bal možne sovjetske vojaške intervencije. Obenem pa se je tudi bal, da se Dubčkove reforme ne bi razširile na Madžarskem in kot tak je bil najboljši izbor za glavnega mediatorja in osebo, ki bo pripeljala do mirne rešitve spora med Prago in Moskvo¹¹³. Sovjetska zveza je imela več razlogov, da vojaško ne intervenira na Češkoslovaškem. Glavni je bil, da Češkoslovaška za razliko od Madžarske leta 1956 ni izstopila iz Varšavske zveze in COMECOMA, poleg tega ni vzpostavila večpartijskega sistema, Čehoslovaški mediji pa niso širili protisovjetske propagande. Drugi razlog je bil strah pred izgubami, podobnimi kot na Madžarskem leta 1956. Češkoslovaška je tedaj imela eno najmočnejših vojsk v Varšavski zvezi. Rdeča armada se je zaradi strahu pred izgubami vzdržala vojaške intervencije že leta 1948 v Jugoslaviji, 1956 na Poljskem in 1965 v Romuniji¹¹⁴. Tretji razlog pa je bil izguba mednarodnega političnega ugleda. Predvsem komunistične partije v Zahodni Evropi so podpirale Dubčkove reforme in so grozile s prenehanjem sodelovanja s SZ v primeru vojaške intervencije. Po intervenciji pa so komunistične partije iz zahodnoevropskih držav dokončno prekinile sodelovanje s SZ in svoj program načrtovale v okviru evropske socialistične zveze. Oz. kot je leta 1977 povedal vodje KP Španije Santiago Carillo: »Leta 1968 je za nas umrla ideja internacionalizma«¹¹⁵. Zaradi vsega tega je SZ spor želela rešiti diplomatsko in vrstile so se konference; v Dresdnu (maj 1968), Moskvi (maj 1968) in Varšavi (julij 1968). Aleksej Kosigin se je celo junija sestal z Dubčkom in naredil sporazum, s katerim bi KP Češkoslovaške ostala suverena na svojem ozemlju, ČSSR bi ostala članica COMECOMA in Varšavske zveze, protisovjetski mediji in ostale stranke pa bi bile prepovedane.¹¹⁶

Najpomembnejša konferenca je bila Varšavska, izpeljana 14. in 15. julija 1968. Tedaj so komunistično partijo ČSSR ostro verbalno napadale predvsem KP Nemške Demokratične republike, KP Poljske in KP Bolgarije. Brežnjev vojaške intervencije sicer ni omenjal, je pa obsodil hiter proces Dubčkovih reform. Po končani konferenci so članice Varšavske zveze poslale centralnem komiteju KP ČSSR t.i. Varšavsko pismo, ki je bilo precej

¹¹³ Valenta, *Soviet Intervention...*, str. 27.

¹¹⁴ Valenta, *Soviet Intervention...*, str. 13.

¹¹⁵ Valenta, *Soviet Intervention...*, str. 33.

¹¹⁶ Valenta, *Soviet Intervention...*, str. 154.

podobno pismu Informbiroja Jugoslaviji leta 1948. Varšavsko pismo, objavljeno 19. julija 1968 v moskovski Pravdi, je bilo nekakšen ultimatum Dubčku, da bo sledila vojaška intervencija Varšavske zveze, če ne preneha z reformami. Kljub Varšavskemu pismu je večina članov KP ČSSR ostala lojalna Dubčku in nadaljevala s korenitimi reformami¹¹⁷.

Kljub velikim pritiskom iz Vzhodnega Berlina in Varšave, se je sovjetski Politbiro 23. julija 1968 odločil za nadaljevanje pogajanj s KP Češkoslovaške in sledili sta konferenci v Čierni nad Tisou (31. julij - 1. avgust 1968) ter Bratislavi (3. avgust 1968). Predvsem bratislavska konferenca se je zdela, da bo prinesla mirno rešitev in kompromis med Sovjetsko in Češkoslovaško šolo socializma. Ob koncu konference je Brežnjev prebral deklaracijo in povedal, da je bilo opravljeno veliko dela in da je dogovor dosežen¹¹⁸.

Kaj se je pozneje dogajalo in zakaj sporazum ni obveljal, ni povsem jasno. Dejstvo je, da Češkoslovaška stran kljub pritiskom prosovjetskih članov KŠ ČSSR, ni izpolnila obljub dogovorjenih z Bratislavskim sporazumom. Po drugi strani pa se je v Kremlju že od maja bil boj med tistimi, ki so zagovarjali diplomatsko rešitev in tistih, ki so zagovarjali vojaško intervencijo. K vojaški intervenciji sta sovjetski politbiro silila predvsem Ulbricht in Gomulka in tudi protireformistični politiki v KP ČSSR, ki so trdili, da je stanje na Češkoslovaškem zaskrbljujoče in da je s tem kohezija vzhodnega bloka ogrožena¹¹⁹. Za intervencijo so bili tudi nekateri agenti sovjetske armade in KGB, čigar agenti so delovali na »terenu« in pošiljali politbiroju poročila o stanju na Češkoslovaškem¹²⁰.

Kljub nasprotovanju vodilnih sovjetskih politikov, kot so Brežnjev, Suslov in Kosigin, je dal sovjetski politbiro 17. avgusta 1968 odredbo o vojaški intervenciji¹²¹. Operacija je bila načrtovana za 20. avgust 1968 in v njej so sodelovale vojske petih držav članic Varšavskega sporazuma – Sovjetske zveze, Vzhodne Nemčije, Poljske, Madžarske in Bolgarije. V intervenciji niso sodelovale armade Romunije in Albanije, slednja pa je izstopila iz Varšavskega sporazuma. Varšavski sporazum je celotno ozemlje Češkoslovaške obvladal v 36-ih urah. Enote Varšavskega sporazuma so v večjih mestih na Češkem in Slovaškem zasedle vsa ministrstva, križišča prometnih zvez in ponekod

¹¹⁷ Valenta, *Soviet Intervention...*, str. 55.

¹¹⁸ Valenta, *Soviet Intervention...*, str. 90.

¹¹⁹ Valenta, *Soviet Intervention...*, str. 105.

¹²⁰ Valenta, *Soviet Intervention...*, str. 141.

¹²¹ Valenta, *Soviet Intervention...*, str. 145.

tudi centrale družbenih ustanov in organizacij. Tako so bili npr. zasedeni Praški radio, centralna televizija, Akademija znanosti in Zveza književnikov¹²². Pred vse te ustanove pa so bili postavljeni oklepniki. Zadnji je nehal oddajati radio v tretjem največjem češkoslovaškem mestu Brnu. Obstajala je tudi možnost spopada z enotami zveze NATO, ki so bile nameščene v Zahodni Nemčiji. Eden od razlogov, zakaj ZDA niso prišle na pomoč Dubčku je ta, da je ameriška armada že vodila eno vojno v Vietnamu in si ni mogla privoščiti še enega konflikta. Državo so tedaj zajeli veliki protivladni in protivojni protesti¹²³.

Za zaključek lahko povemo, da je intervencija bila le delno uspešna. Čeprav je ČSSR spet prišla pod okrilje SZ, je SZ po intervenciji izgubila mednarodni ugled, Čehi in Slovaki pa še danes ne gojijo simpatij do ruskega naroda. V operaciji je življenje izgubilo 72 državljanov Češkoslovaške, 266 pa jih je bilo ranjenih. Število žrtev je bilo majhno predvsem zaradi poziva Dubčka prebivalstvu, naj se ne upira in humanega vedenja sovjetske armade do civilnega prebivalstva. Svetovno znan je dogodek, ko se je Jan Palach v znak protesta zažgal in izgorel do smrti. Na Češkem ga imajo še danes za heroja in borca za svobodo, čeprav obstajajo podatki, da je bil pod vplivom opiatov. V drugi polovici oktobra je češkoslovaška vlada z Moskvo podpisala sporazum o začasnem bivanju sovjetskih čet na češkoslovaškem ozemlju. Določene so bile teritorialne, pravne in gospodarske podrobnosti¹²⁴. Dubček je tudi po intervenciji zadržal mesto generalnega sekretarja KP ČSSR, v začetku leta 1969 pa je bil prisiljen odstopiti. Naslednjih 20 let sta bila prosovjetsko orientirana politika Ludvik Svoboda in Gustav Husak vodilni osebnosti KP ČSSR.

8.3 JUGOSLOVANSKO ČASOPISJE IZ ČASA ČEŠKOSLOVAŠKE KRIZE

Analiziral sem časopis Borba v obdobju od julija do septembra 1968, ko je potekala češkoslovaška kriza. Članki Borbe so v mesecu juliju predvsem pisali o več srečanjih med komunističnimi partijami članic Varšavskega sporazuma. Članki pišejo o srečanjih in pogovorih med Dubčkom in Brežnjevom in o primerjavah med češkoslovaško in

¹²² Jurij Gustinčič, Češkoslovaška 1968, Ljubljana 1969, 1. izd., str. 77.

¹²³ Valenta, Soviet Intervention..., str. 147.

¹²⁴ Gustinčič, Češkoslovaška 1968..., str. 90.

sovjetsko šolo socializma. Članki so pisani v duhu podpore Dubčku in govorijo o tem, da gre za izsiljevanje češkoslovaškega vodstva s strani Moskve.

Prvi članek, ki sem ga analiziral, je bil iz časa Titovega obiska na Češkoslovaškem. Članek je izšel v Borbi, v petek 9. avgusta 1968 in je pisan v srbohrvaščini ter v latinici.

Članek: PREDSEDNIK REPUBLIKE DANAS STIŽE U PRAG

Česi i Slovaci će srdačno pozdraviti Tita

Članci o Titu na prvim stranama praških listova (*Prag, 8. Avgusta*) – *Službena vijest da će predsjednik Tito u petak doputovati u Prag naglo je povećala ionako veliko zanimanje za taj događaj. Sutrašnji susret Dubček-Tito u središtu je ne samo ovdašnje štampe i mnogih stranih novinara već i cjelokupne čehoslovačke javnosti.*

Kratkotrajan Titov posjet Pragu, kao što je poznato, radnog je karaktera i bit će ispunjen uglavnom razgovorima dvju partijskih delegacija. Ima znakova međutim da javnost želi da ovom posjetu da i manifesacioni ton. Iako protokolom u ovakvim prilikama kada dolaze partijske delegacije nisu predviđeni službeni dočeci i ispraćaji gostiju, ovdje se želi da Prag jasno i glasno izrazi zadovoljstvo Čeha i Slovaka zbog Titovog dolaska u današnjem političkom trenutku.

Uvodničar »Zemledskih novina« ovim povodom piše: »Tito dolazi kod nas treći put, sada na međupartijski razgovor u svojstvu predsjednika SKJ. Česi i Slovaci imaju sve razloge da upravo ovih dana srdačno pozdrave Tita kao sigurnog prijatelja koji zna našu zemlju ne samo iz službenih posjeta«.

Jučer je relativno kasno bilo službeno saopćeno da će Tito na čelu partijske delegacije doputovati u Prag. Sinoć je, svakako tim povodom, praška televizija emitovala emisiju o Jugoslaviji, koja je trajala čitav sat¹²⁵.

Članek torej govori o obisku predsednika Tita na Češkoslovaškem, ki je delovnega značaja. V članku tudi piše, da se bo Tito sestal z Dubčkom. Zaradi zapletene situacije na Češkoslovaškem in konstantnih pritiskov, ki jih je bila deležna Praga, je bil obisk Tita nedvomno več kot samo posloven. Kot je ravidno, so češkoslovaški mediji pozitivno poročali in ga predstavili kot prijatelja Češkoslovaške. Nedvomno tudi zato, ker je bila Jugoslavija ena redkih socialističnih držav, ki je podpirala Češkoslovaško v njenem sporu

¹²⁵ Borba – Organ socijalističskog saveza radnog naroda Jugoslavije, 09.08.1968, Št. 218., str. 1.

z ostalimi članicami Varšavskog sporazuma. Na koncu članka je zapisano, da je češkoslovaška televizija predvajala oddajo o Jugoslaviji, ki je trajala celo uro.

Naslednji članek ki sem ga analiziral, je bil iz časa intervencije držav Varšavskega sporazuma na Češkoslovaškem. Članek je izšel v Borbi, v četrtek 22. avgusta 1968, in je pisan v srbohrvaščini ter prav tako v latinici.

Članek: ČEHOSLOVAČKA OKUPIRANA! PREKSINOĆ U 23 SATA TRUPE VARŠAVSKOG PAKTA UMARŠIRALE U ČSSR I ZA ŠEST SATI OKUPIRALE CIJELI TERITORIJ

Oružane snage SSSR, Poljske, DR Njemačke, Mađarske, Bugarske izvršile invaziju Čehoslovačke sa svih strana – Sovjetski tenkovi u Pragu – Čehoslovačka je praktički okupirana za 6h

Sazvana sjednica centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije

Jednice Sovjetskog saveza, Poljske, Njemačke demokratske republike, Mađarske i Bugarske okupirale su prošle noći Čehoslovačku. Prelazeći sa svih strana čehoslovačku granicu prve trupe su pretprošle noći počele da prodiru oko 23 sata i već u 4.15 izjutra, Radio-Prag je javio da su snage Varšavskog pakta zaposjele čitavu Čehoslovačku. U službenom saopćenju TASS, kaže se da je intervencija uslijedila na zahtjev čehoslovačkih državnih i partijskih rukovodilaca koji su pozvali SSSR da im pruži hitnu pomoć uključujući i pomoć oružanih snaga zbog opasnosti po socijalistički sistem.

Prema saopćenju Radio Praga, intervencija se dogodila bez znanja predsjednika republike, predsjednika Narodne skupštine, predsjednika vlade i generalnog sekretara CK KP Čehoslovačke. Predsjedništvo CK KP Čehoslovačke zatražilo je hitno povlačenje trupa Varšavskog pakta s čehoslovačkih teritorija. Predsjedništvo Narodne skupštine Čehoslovačke uputilo je isti zahtjev Podgornom, Ulbrihtu, Gomulki, Kadaru i Živkovu.

Približavanje trupa čehoslovačkoj prijestolnici pratilo je masovno nadlijetanje sovjetskih aviona nad Pragom. Avioni su bacali letke u kojima piše da je predsjednik Čehoslovačke republike Antonjin Novotni.

Pošto su prodrli u Prag, Sovjetski tenkovi i vozila opkolili su zgradu CK KP Čehoslovačke. Nekoliko tisuća omladinaca kojima su se priključili građani, vikali su

»sloboda«, tražili Dubčeka i zahtijevali povlačenje sovjetskih vojnika. Poslije toga uslijedilo je pucanje iz mašinskih pušaka.

Prema posljednjim informacijama građani Praga grade ulične barikade. Kako javljaju zapadne novinske agencije na ulicama Praga počele su borbe. Pražani na centralnom prijestolničkom trgu Vaclavskim namjestima, pokušavaju tijelima da zadrže sovjetske tenkove koji napreduju.

IZJAVA PREDsjedNIKA TITA

(Beograd, 21. avgusta, Tanjug) – Predsjednik Republike Josip Broz Tito dao je na molbu direktora Tanjuga slijedeću izjavu: »Ulazak stranih vojnih jedinica u Čehoslovačku, bez poziva ili odobrenja legalne vlade, duboko nas je zabrinuo. Time je narušen – pogažen suverenitet jedne socijalističke zemlje i zadan težak udarac socijalističkim i progresivnim snagama u svijetu.

Za vrijeme svog boravka u Pragu i mog razgovora sa čehoslovačkim rukovodstvom sa drugom Dubčekom na čelu, uvjerio sam se da je ono riješeno da se onemogući svaki pokušaj antiisocijalističkih elemenata, da ometu normalan razvoj demokracije i socijalističkog razvitka u Čehoslovačkoj. Zajednički dokument, koji je tom prilikom donesen, to potvrđuje.

Međutim, posljednjim događajima zajedničke odluke šestorice u Bratislavi jednostrano su anulirane, a poduzete su mjere koje će imati dalekosežne i vrlo negativne posljedice za čitav revolucionarni pokret u svijetu.

PITANJE: U našem narodu je sada velika uznemirenost i on očekuje odluke SKJ. Možete li nešto o tome reći?

ODGOVOR: *»Danas će se održati sjednica Predsjedništva CK SKJ a prekosutra, 23. avgusta održat će se sjednica CK SKJ na kojoj će se zauzeti naš stav kako u pitanjima događaja u Čehoslovačkoj tako i o našim unutrašnjim pitanjima.«*

PITANJE: Da li očekujete manifestacije ili demonstracije u našoj zemlji?

ODGOVOR: *»Ja mislim, a to je i gledište i ostalih drugova iz Predsjedništva, da moramo očuvati mir i hladnokrvnost i zbog toga se neće dopustiti neke demonstracije iz kojih bi se mogle izroditi razne provokacije. Naša radnička klasa i narod u cjelini imaju dovoljno*

*drugih mogućnosti da izraze svoje negodovanje protiv takvih postupaka prema jednoj socijalističkoj zemlji*¹²⁶.«

Članek govori o tem, kako so enote petih držav članic Varšavskega sporazuma 20. avgusta zvečer izvedle invazijo na Češkoslovaško in njen teritorij obvladale v šestih urah. Sovjetske časopisne agencije so trdile, da so države varšavskega sporazuma delovale zaradi poziva češkoslovaškega partijskega vodstva po pomoči, s ciljem ohranjanja socializma. Radio Praga pa je medtem objavil, da se je invazija zgodila brez kakršnegakoli poznavanja pomembnih političnih institucij Češkoslovaške. Predsedstvo narodne skupščine Češkoslovaške je vsem voditeljem držav Varšavskega sporazuma poslalo poziv za umik enot. Članek piše tudi o dogajanju iz Prage, kjer civilisti zahtevajo odhod enot Varšavskega sporazuma. Zahodni mediji prav tako poročajo o začetku oboroženih spopadov po ulicah Prage. Na koncu članka je dal tudi predsednik Tito izjavo in kritiziral akcijo Varšavskega sporazuma. Povedal je tudi, da bo imela ta akcija dolgoročne posledice za revolucionarno komunistično gibanje, kar se je tudi zgodilo, saj so po dogajanjih na Češkoslovaškem vse zahodnoevropske komunistične partije obrnile hrbet Sovjetski zvezi in začele iskati svoje lastne poti za doseganje komunističnih idej.

Pregledoval sem tudi ostale članke, ki jih je izdajala Borba po intervenciji Varšavske zveze na Češkoslovaškem. Enako kot zgoraj analizirani članek, so tudi drugi obsojali dogajanje na Češkoslovaškem. V enem članku sem zasledil, da se je v Beogradu na trgu Marksa in Engelsa zbralo več kot 250.000 demonstrantov, ki so podpirali češkoslovaško vlado. Eden od člankov je pisal o izjavi vlade SFRJ, ki je akcijo Varšavskega sporazuma označila kot najbolj grobo rušenje suverenitete in teritorialne integritete neke neodvisne države. Zasledil pa sem še članek, ki piše o obisku Jugoslavije romunskega voditelja Ceausescuja. Med svojim obiskom je Ceausescu skupaj z jugoslovanskimi voditelji obsodil intervencijo na Češkoslovaškem. Poleg Jugoslavije in Romunije je od socialističnih držav intervencijo obsodila le še Albanija.

Naslednji članek, ki sem ga analiziral, je članek, ki govori o sporazumu, ki so ga sprejeli češkoslovaški komunistični voditelji. Izšel je v Borbi, v četrtek 2. septembra 1968 in je pisan v srbohrvaškem jeziku ter v latinici.

¹²⁶ Borba – Organ socijalističnog saveza radnog naroda Jugoslavije, 22.08.1968, Št. 231., str. 1.

Članek: ZAVRŠEN PLENUM CK KP ČEHOSLOVAČKE

Kompromis postignut

(Prag, 1.septembra) – Na proširenom plenumu Centralnog komiteta, koji je sinoć završio rad, objavljen je vrlo delikatan kadrovski posao: izabrani su novo Predsjedništvo i novi Sekretarijat CK KPČ. Postignut je kadrovski kompromis u kojemu, svakako, nisu sudjelovali samo lideri Komunističke partija Čehoslovačke.

Danas do 15 sati – kada šaljem ovaj izvještaj – još uvijek nije bilo službenog saopćenja o izboru novog užeg rukovodstva partije. U prijepodnevnim satima, međutim, dobio sam neslužbenu potvrdu da je predloženo uže rukovodstvo Centralnom komitetu – o čemu je sinoć javio dopisnik Tanjuga – na plenumu usvojeno.

Čak i ako je prilikom glasovanja došlo do nekih izmjena one, po svoj prilici, ne mogu biti velike. Sastav novih rukovodećih organa partije, kakav je jučer bio predložen, svakako će u današnjoj situaciji biti prihvaćen među čehoslovačkim komunistima kao odraz realnosti ali i kao znak da će ovu partiju ipak voditi ljudi koji su stekli najveće povjerenje cjelokupne domaće javnosti.

Da ponovimo uostalom prijedlog, koji je po svojoj prilici bez promjena usvojen. Članovi novog CK KPČ bili bi: Dubček, Černjik, Smrkovski, Špaček, Mlinarž, Husak, Bilak, Piler. Hrdinova, Šimon, Pinkava, Slavik, Erban, Tjaški, Zrak, Svoboda, Šimeček, Heteš, Nojbert i Kalina. Pada odmah u oči, razumije se, da u novom sastavu nema dosadašnjih pet članova Predsjedništva: Koldera, Švestke, Barbierka, Rigova i Krigela. Među ovim ličnostima samo Krigel je uživao glas vrlo progresivnog partijskog lidera, kao što među vjerovatnim članovima novog Predsjedništva takav glas ne uživa bivši prvi sekretar CK KP Slovačke, Vasil Bilak.

Od 20 članova novog Predsjedništva CK KPČ, njih 12 su članovi starog Centralnog komiteta, dok su njih osam – Svoboda, Husak, Erban, Tjaški, Zrak, Šimeček, Heteš i Kalina samo delegati 14. izvanrednog partijskog kongresa, odnosno članovi novoizabranog Centralnog komiteta KP Čehoslovačke.

Bit će, po svoj prilici primljen u javnosti i sastav novog Sekretarijata CK KPČ, jer u njemu dominira broj ljudi koji uživa široko povjerenje: Dubček, Špaček, Mlinarž, Sadovski, Slavik, Sekera, Erban, Kovalik i Lenart.

U novom užem rukovodstvu nema Vjeneka Šilhana, koji je prema odluci praktično već poništenog izvanrednog partijskog kongresa zamjenivao Aleksandra Dubčeka dok je prvi sekretar CK KPČ bio interniran, a kasnije na pregovorima u Moskvi¹²⁷.

Članek piše, da je bil na plenumu Centralnega komiteja Češkoslovaške dosežen kompromis ter da je Češkoslovaška dobila svoje novo vodstvo. 1. septembra 1968 je torej Češkoslovaška dobila novi Centralni komite Komunistične partije, od tega je osem novih članov predsedstva CK KP Češkoslovaške, dvanajst pa je starih. V članku tudi piše, da pri izbiri novih članov CK KP Češkoslovaške, brez dvoma niso sodelovali le češkoslovaški komunisti. S tem se sugerira, da so pri odločitvah sodelovali tudi sovjetski in politiki ostalih držav Varšavskega sporazuma, ki so izvedli intervencijo na Češkoslovaško socialistično republiko. To je tudi res, saj so vodilni možje Češkoslovaške kasneje postali Ludvik Svoboda, Gustav Husak in Vasil Bilak, ki so bili zvesti zavezniki Sovjetske zveze. Na koncu članka še piše, da bo sestava novega Sekretariata CK KPČ v javnosti sprejeta, saj v njem dominirajo ljudje, ki uživajo široko zaupanje ljudstva. V septembrskih številkah Borbe sem zasledil tudi več člankov, ki so kritizirali sovjetsko politiko in tisk, ki sta v tem času vodila intenzivno propagando, kjer so za vse nemile dogodke na Češkoslovaškem obtoževali prav tamkajšnje politično vodstvo.

Za konec sem analiziral članek, v katerem je Moskva kritizirala Jugoslovansko politiko neuvrščenosti. Izšel je v Borbi, v ponedeljek 2. septembra 1968 in je pisan v srbohrvaščini in latinici.

Članek: GRUB NAPAD MOSKVE NA POLITKU NESVRSTAVANJA

(Moskva, 15.septembra, Tanjug) – »Pravda« je danas ponovo izložila oštrom napadu politiku nesvrstavanja. U tom kontekstu osuđena je i jugoslovenska politika nesvrstavanja koja se, kako tvrdi list u praksi okreće protiv interesa same Jugoslavije. Autor ovakvih tvrdnji, međutim lišava sovjetskog čitalaca bilo kakvog argumenta, kojim bi dokazao na koji se to način »politika nesvrstavanja jugoslovenskih rukovodilaca u praksi sada okrenula protiv interesa same Jugoslavije.«

¹²⁷ Borba – Organ socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, 02.09.1968, Št. 242., str. 1.

Poslije dužeg vremena, u istom se napisu spominje i Rumunjska i to na način iz koga se može zaključiti da imperialisti žele u ovoj zemlji da pokušaju ono što im nije uspjelo u Čehoslovačkoj. U nastojanju socijalističkih zemelja, da »slijede nezavisan kurs vanjske politike«, organ CK KPSS vidi »nacionalističke strast« i grubo klevetanje politike KPSS i drugih bratskih partija. Kao neposredni povod za ovakvo razmišljanje poslužio je nedavni osjet britanskog ministra vanjskih poslova Stjuarta Rumunjskoj. U članku se bilateralna suradnja sa zemljama s drukčijim društvenim sistemima objašnjava kao nastojanje imperialista da »oslabi pozicije svjetskog socijalističkog sistema i da kidaju pojedine njegove karike¹²⁸«.

Članek piše o napadu glavnega sovjetskoga časopisa Pravde (v slovenščini Pravda pomeni resnica), ki kritizira jugoslovansko politiko neuvrščenosti. Brez dvoma je bil članek napisan s ciljem kritiziranja Jugoslavije, saj je ta kritizirala intervencijo Varšavskega sporazuma. Po dogodkih na Češkoslovaškem je prišlo do ohlajevanja odnosov med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo. Pravda kritizira tudi politiko Romunije, ki se je pridružila kritikam na račun politike Sovjetske zveze proti Češkoslovaški. Razlika pa je bila, da je Jugoslavija za razliko od Romunije resnično podpirala Dubčkovove demokratične reforme. Nicolae Ceausescu je vodil politiko nevtralnosti do Sovjetske zveze in je želel Romunijo čimbolj oddaljiti od vpliva Moskve. Čeprav Romunija ni nikoli zapustila Varšavskega sporazuma, je Ceausescu želel, da ima Romunija status, kot ga je imela Jugoslavija. Torej, da vodi svojo politiko brez vmešavanja Sovjetske zveze. Zaradi tega je tudi kritiziral intervencijo na Češkoslovaškem. Zdi pa se malo hinavsko, da je kritiziral Sovjetsko zvezo, govoreč, da ta spodkopava demokracijo na Češkoslovaškem, medtem ko je v svoji državi ustvaril verjetno najbolj diktatorski režim od vseh držav članic Varšavskega sporazuma.

V isti številki Borbe sem zasledil še članek, v katerem Radio Moskva poroča o izstopu Albanije iz Varšavskega sporazuma. V članku piše, da je Albanija izstopila iz sporazuma že leta 1961, saj od tedaj ne sodeluje v srečanjih držav članic sporazuma. Piše še, da so njeni politiki prodali svojo državo Mao Zedongu in ostalemu vodstvu v Peking.

¹²⁸ Borba – Organ socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, 16.09.1968, Št. 256., str. 12.

8.4 VOJNA V AFGANISTANU

Državljska vojna v Afganistanu tematsko sicer ne spada pod naslov mojega diplomskega dela, ampak sem se odločil, da ji namenim posebno poglavje, saj je to bila prva vojna po koncu II. svetovne vojne, v katero se je zapletla Sovjetska zveza. Sovjetske intervencije v državah članicah Varšavske zveze (Madžarska, Poljska, Češkoslovaška) ne moremo šteti za pravo vojno. Vojna v Afganistanu je močno obrnila javnost proti sovjetski administraciji in Sovjetsko zvezo finančno izčrpala. Vojna je tako bila eden izmed razlogov za njen razpad.

Aprila 1978 je DLPP (Demokratska ljudska partija Afganistana) s pomočjo Afganistanske armade uspešno izvedla revolucijo in usmrtila tedanjega predsednika Afganistana Mohammeda Daouda Khana. Novi predsednik Afganistana, obenem pa še afganistanski premier ter generalni sekretar DLPA je postal Mohammed Taraki. Po revoluciji so se začele številne reforme, večinoma podobne sovjetskemu modelu po letu 1917. Reforme so bile večinoma povezane z zemljiško reformo, povečanjem pravic žensk in zmanjšanju vpliva islamske verske skupnosti v Afganistanski družbi. Afganistanska družba, ki je bila tradicionalna in je bila (ter je tudi še sedaj) precej religiozna, ni bila pripravljena na tako hitro uvedbo novih socialističnih vrednot in že sredi leta 1978 so se začeli prvi upori proti centralni vladi v Kabulu. Moč Tarakia je začela upadati in septembra leta 1979 je bil ubit, zamenjal pa ga je namestnik premierja Hafizullah Amin.

Na začetku upora je Afganistanska vlada pozvala Moskvo, da ji vojaško pomaga. Sprva je bila pomoč omejena na vojaške svetovalce in manjšo vojaško opremo. Po drugi strani pa so uporniki dobivali pomoč iz Pakistana, Savdske Arabije, Velike Britanije, LP Kitajske in seveda ZDA. Že julija 1979 je predsednik Carter, odobril operacijo Cyclone, s katero se je začelo obdobje množičnega opremljanja afganistanskih mudžahedinov. Ko pa so 24. decembra 1979 prve enote Sovjetske armade prešle sovjetsko–afganistansko mejo, je svetovalec ameriške vlade Zbigniew Brzezinski zapisal predsedniku Carterju naslednje: »Sedaj imamo priložnost, da damo Sovjetski zvezi njen Vietnam«¹²⁹!

Že 27. decembra 1979 so vojaki sovjetske armade, preoblečeni v afganistanske vojake, izvedli operacijo, v kateri so zavzeli palačo, kjer je bival predsednik Amin. Afganistanski

¹²⁹ ["The CIA's Intervention in Afghanistan \(Interview with Zbigniew Brzezinski\)". *Le Nouvel Observateur*. 1998-01-21.](#)

revolucionarni centralni komite pa je razglasil, da je bil Amin usmrčen zaradi svojih zločinov. Sovjetsko intervencijo je od držav Varšavskega sporazuma obsodila le Romunija. Neuvrščeni so bili razdeljeni, intervencijo pa je podprla predvsem Kuba. Oblast je prevzel Barak Karmal, ki je vladal do leta 1986. Na začetku vojne je sovjetska vojska v Afganistanu štela okoli 1.800 tankov in 8.000 vojakov¹³⁰.

V prvem obdobju vojne, od marca 1980 do marca 1985, je sovjetska armada izvedla 9 ofenziv proti upornikom, vendar brez večjega uspeha. V tem času so bili generalni sekretarji KP SZ Leonid Brežnjev, ki je tudi odobril intervencijo, Juri Andropov in Konstantin Černjenko. S prihodom na oblast republikanske administracije v ZDA, januarja 1981, se je močno povečala pomoč Washingtona afganistanskim mudžahedinom. To je bila predvsem finančna in pa pomoč v oborožitvi, ki je potekala predvsem preko Pakistana. Zaradi tega je imela sovjetska armada vse več izgub in je do leta 1985 povečala število svojih vojakov v Afganistanu na 108.000. V tem času se je na strani mudžahedinov boril tudi Osama Bin Laden, ki je bil kasneje eden od ustanoviteljev teroristične skupine Al-Kaida¹³¹.

11. marca 1985 je postal novi generalni sekretar KP SZ Mihail Gorbačov. Že takrat se je v sovjetski družbi zaradi neuspešne operacije v Afganistanu čutilo veliko nezadovoljstvo. Že oktobra se je Gorbačov sestal s predsednikom Afganistana Barakom Karmalom in mu v pogovoru povedal, da je možnost zmage socializma v Afganistanu zelo majhna ter da naj poizkusi najti kompromisno rešitev z uporniki. Z drugimi besedami, povedal mu je, da bo sovjetska armada v bližnji prihodnosti začela izvajati umik svojih enot¹³². Za drugo obdobje vojne štejemo obdobje od prihoda Mihaila Gorbačova na čelo ZSSR pa do konca leta 1986. Prvi pokazatelj, da bodo Sovjeti zapustili Afganistan, je bilo usposabljanje Afganistanske vojske za boj proti upornikom. S sovjetsko pomočjo je do leta 1986 armada Demokratične republike Afganistan štela cca 302.000 vojakov. Gorbačov je svojo odločitev o umiku iz Afganistana predstavil Politbiroju KP SZ 17. oktobra 1985. Politbiro ga je pri njegovi odločitvi podprl¹³³.

¹³⁰ Robert Fisk, *The Great War for Civilizations: The Conquest of Middle East*, London, 2005, 1. izd., str. 40.

¹³¹ Marc Sageman, *Understanding Terror Networks*, University of Pennsylvania Press, 2004, 1. izd., str. 26.

¹³² William E. Odom, *The Collapse of the Soviet Military*, Yale University Press, 1998, 1. izd., str. 103.

¹³³ Odom, *The Collapse...*, str. 405.

V zadnji fazi vojne (januar 1987 – februar 1989), sovjetska armada ni več izvajala ofenzivnih akcij proti mudžahedinom, ampak se je zadovoljila z obrambnimi akcijami proti upornikom, ki bi omogočile miren umik enotam na teritorij SZ. 8. februarja je Gorbačov sovjetski javnosti sporočil svojo odločitev o umiku sovjetskih enot iz Afganistana¹³⁴. Zadnje sovjetske enote pa so prečkale most miru 15. februarja 1989¹³⁵. DLRA, pod vodstvom Mohammada Najibullaha, ki je zamenjal Kamrala novembra 1986, se je na oblasti obdržala do leta 1992. Ob razpadu SZ je prenehala tudi pomoč režimu v Kabulu. Leta 1992 so mudžahedini zavzeli Kabul in vladali Afganistanu do leta 1996, ko na oblast, po še eni državljanski vojni, pridejo talibani. Talibani pa se obdržijo na oblasti vse do ameriške vojaške intervencije oktobra leta 2001.

Slika 4: Sovjetske enote se umikajo iz Afganistana¹³⁶.

¹³⁴ Odom, *The Collapse...*, str. 406.

¹³⁵ Odom, *The Collapse...*, str. 407.

¹³⁶ <http://www.armchairgeneral.com/wordpress/wp-content/image/2009/specialfeatures/Advisory%20Board%20War%20Photos/Moore%5BMain%5D.jpg>.

Slika: Sovjetske enote se umikajo iz Afganistana, ogled 21.02.2010.

Sovjetska armada dejansko ni imela velikih možnosti za uspeh v Afganistanu. Sovjeti so se borili za nekoga drugega in ne za sebe, dejstvo pa je, da velika večina prebivalcev Afganistana ni želela socialistične republike. Operacija je bila obsojena na neuspeh, če upoštevamo dejstvo, da so ZDA, ki so Afganistansko vojno imele za eno od prizorišč hladne vojne, močno podpirale mudžahedine. Pred vojno v Afganistanu je imela Sovjetska armada ugled nepremagljive armade. V Afganistanu se je pokazalo, da to ni res. Vojaki niso bili navajeni pogojev bojevanja in katastrofalnih zdravstvenih in higienskih razmer v Afganistanu. Pravzaprav je največ vojakov umrlo prav zaradi različnih bolezni. Alkoholizem je bil vedno problem sovjetske armade, v Afganistanu pa so se zlahka dobile tudi razne droge, kot so marihuana, hašiš in opium. Polovica vojakov je redno uporabljala droge, predvsem tisti mlajši vojaki. Neuspeh v Afganistanski vojni ni bil ključen za razpad Sovjetske zveze, je pa zagotovo pripomogel k temu¹³⁷.

Ubiti v boju	13,136
Preminuli izven bojnih dejstev	2,676
Ranjeni v borbi	23,258
Ranjeni izven bojnih dejstev	3,559
Travmatizirani/pohabljeni	22,939
Umrli zaradi bolezni	404,414

Tabela 1: Žrtve Sovjetske armade v Afganistanu¹³⁸.

Letala	118
Helikopterji	333
Tanki	147
Artilerija in topovi	433
Oklepna vozila	1,314
Inženirska vozila	510
Kamioni in tovornjaki za nafto	11,369

Tabela 2: Materialne izgube Sovjetske armade v Afganistanu¹³⁹.

¹³⁷ Odom, *The Collapse...*, str. 248.

¹³⁸ Odom, *The Collapse...*, str. 249.

¹³⁹ Odom, *The Collapse...*, str. 249.

9 VOJAŠKO POLITIČNA STRATEGIJA V ČASU PRESEDOVANJA MIHAILA GORBAČOVA

Po smrti Leonida Brežnjeva, 10. novembra 1982, sta Sovjetsko državo krajši čas vodila Juri Andropov in Konstantin Černjenko. V času njihovega vladanja se vojaško-politična strategija ni spremenila. 10. marca 1985 je po trinajstih mesecih vladanja umrl Konstantin Černjenko, le dan kasneje pa so poslanci Vrhovnega Sovjeta izbrali Mihaila Gorbačova za novega generalnega sekretarja komunistične partije Sovjetske zveze. Po prihodu Mihaila Gorbačova na čelo komunistične partije Sovjetske zveze in aprilskem plenumu centralnega komiteja komunistične partije leta 1985, zlasti pa po 27. kongresu sovjetske komunistične partije leta 1986, se je začelo v notranji in zunanji politiki SZ obdobje korenitih sprememb. Pod vplivom oz. v okviru »perestrojke« in »glasnosti« so se pojavile nekatere pomembne spremembe tudi na obrambno-vojaškem področju, ki je dolgo časa veljalo za najbolj zaprti del sovjetskega družbenega življenja. V celoti gledano lahko ugotovimo, da je bil cilj nove sovjetske usmeritve na obrambno-vojaškem področju državo maksimalno razbremeniti tistih obveznosti in strateško-doktrinarnih pristopov, ki so jo finančno pretirano obremenjevali, ne da bi bili pri tem ogroženi strateška jedrska pariteta, lastna varnost in varnost zaveznikov v okviru Varšavske zveze. Varšavska zveza je bila vojaška aliansa z enim hegemonom (Sovjetsko zvezo), ki so mu manjše zaveznice služile za doseg svojih ciljev. Podoben status so imele ZDA pri svojih zaveznikih v zvezi NATO in v Srednji Ameriki, kjer je imel Washington popolno kontrolo nad svojimi zaveznicami. V drugi polovici 80-ih pa je Sovjetska zveza temeljito spremenila odnos do svojih zaveznic v Varšavski zvezi. Novi režim z Mihailom Gorbačovom na čelu je sprejel odločitve svojih zaveznic, da vzpostavijo neodvisno trgovsko unijo, neodvisno politično delovanje, svobodne volitve in možnost, da članice Varšavske zveze postanejo nevtralne. Vse to je pozneje vplivalo na razpad edine vojaške zveze, ki je lahko konkurirala zvezi NATO, Varšavski zvezi¹⁴⁰.

Splošna in dolgoročna usmeritev za izvajanje notranjepolitičnih sprememb je torej nujno zahtevala tudi ponovno presojo stališč sovjetske vojne in vojaške strategije. Eno od temeljnih stališč sovjetske vojne in vojaške strategije, zapisano v novem programu

¹⁴⁰ Jacobsen, *Strategic Power...*, str. 351.

komunistične partije SZ, sprejetem na 27. kongresu leta 1986, je bilo »... da kljub velikemu ogrožanju miru od agresivne politike imperialističnih držav usodna neizogibnost vojne ne obstaja«. Tako je bila (še enkrat) zavrnjena stara teza o neizogibnosti vojne med imperializmom in socializmom oz. vladajočim razredom kapitalistov in proletariatom. Skladno s takšnim stališčem je bilo poudarjeno, da je treba zgodovinska protislovja med dvema nasprotnima družbenima sistemoma nujno reševati po mirni poti prek različnih oblik tekmovanja, ne pa z oboroženim spopadom¹⁴¹.

Sovjetska zveza je v svoji novi vojni in vojaški strategiji uradno zavrnila koncept o možnosti zmage v morebitni jedrski vojni in poudarila, da v takšni vojni ne more biti zmagovalca. Kot temeljni razlog je opredelila doseženo stopnjo razvoja jedrskega orožja in obstoječi jedrski arzenal velesil, ki je že presegel potrebe, ki izhajajo iz medsebojnega odvrčanja-zastraševanja. Morebitna uporaba nakopičenega jedrskega orožja grozi z uničenjem ne samo vojskujočih se držav, ampak celotnega človeštva. Poleg tega pa vzdrževanje ogromnega jedrskega arzenala zahteva tudi ogromne vojaške izdatke. Zaradi vsega tega je Gorbačov začel z zmanjševanjem sovjetskega jedrskega arzenala, prav tako pa se je redukcija začela tudi v številu konvencionalnih sil, častnikov in navadnih vojakov. Naslednja novost v sovjetski vojni in vojaški strategiji se je nanašala na koncept strateškega ravnotežja vojaških sil med SZ in ZDA oz. Varšavsko zvezo in zvezo NATO. Temeljno izhodišče nove sovjetske obrambno-vojaške politike je bila strateška jedrska pariteta med SZ in ZDA, dosežena konec 60-ih in na začetku 70-ih let. Iz novega programa sovjetske komunistične partije in javnih nastopov Gorbačova je izhajalo, da se SZ odreka kakršnemukoli konceptu vojaške premoči, ker je strateško jedrsko ravnotežje z ZDA in NATO-m že vzpostavljeno, toda storila bo vse, da se ravnotežje ne bo porušilo¹⁴².

Gorbačov je koncept razumne obrambne zadostnosti prvič predstavil med svojim obiskom v Franciji jeseni leta 1985, nato pa je bil razdelan v več uradnih dokumentih in teoretičnih člankih. Pri tem konceptu gre za takšno strukturo oboroženih sil, ki zadostuje za uspešno obrambo pred agresijo, ne zadostuje pa za uresničevanje osvajalnih ciljev. Iz takšnega razumevanja izhaja bistvo koncepta razumne obrambne zadostnosti: za

¹⁴¹ Lubi, Teorija strategije..., str. 178.

¹⁴² Lubi, Teorija strategije..., str. 180.

preprečevanje agresije ni nujno potrebno simetrično in na visoki ravni vzpostavljeno strateško ravnotežje sil, ampak je mogoče iste učinke doseči tudi z uporabo manjšega dela strateškega arzenala. S spremembo vojaške doktrine Sovjetske zveze, se je obenem spremenila tudi vojaška strategija Varšavske zveze. Na srečanju v Budimpešti junija 1986 so članice Varšavske zveze predlagale uničenje vsega orožja, ki je označeno kot najbolj smrtonosno pri nenadnem napadu. Julija 1986, je na obisku francoskega predsednika Mitteranda v Moskvi, Gorbačov predlagal zmanjšanje količine vseh tipov orožja, ki bi lahko NATU ali Varšavski zvezi dali odločilno prednost pri konvencionalnem načinu bojevanja. »Berlin Communiqué of the Political Consultative Committee of the Warsaw Treaty Organization« pa je celo zapisal, da je nova vojna doktrina Varšavske zveze strogo defenzivna. To je s svojimi izjavami potrjeval tudi novi obrambni minister Sovjetske zveze, general D.T. Jazov¹⁴³.

Pod vplivom nacionalnih interesov SZ in ocene vojaško-političnih razmer v svetu je prišlo v 80-ih na področju vojaške strategije še do dveh pomembnih sklopov sprememb:

- spremembe, ki so se nanašale na reorganizacijo sistema poveljevanja oboroženim silam na strateško-operativni ravni in
- spremembe v zvezi s konceptom izvajanja strateških operacij v Evropi v začetnem obdobju morebitne vojne.

Reorganizacija sistema poveljevanja je obsegala tri najpomembnejša področja:

- a) Prvo področje je predstavljajo organizacijske spremembe vojskovališč in bojevališč. Ozemlje, na katerem bi lahko potekalo bojevanje, je bilo že v miru razdeljeno na tri vojskovališča: zahodno (evropsko), južno in daljnovzhodno. Navedena tri vojskovališča so bila razdeljena na 8 bojevališč – 5 kopenskih in 3 pomorska – z ustreznimi poveljstvi. Uvedena sta bila dva tipa poveljstev bojevališč: tista, ki obstajajo že v miru in v vojni samo nadaljujejo z delom, in tista, ki se aktivirajo samo v vojni. Poveljstvom bojevališč naj bi bile v vojni podrejene tudi oborožene sile drugih članic Varšavske zveze.
- b) Drugo področje je zajemalo tehnično modernizacijo sistema poveljevanja z uvedbo sodobnih informacijsko-komunikacijskih sistemov.
- c) Tretje področje pa so predstavljale kadrovske spremembe na strateško-operativni ravni - proces pomlajevanja vodilnega vojaškega kadra, kakor tudi tehnične modernizacije

¹⁴³ Jacobsen, *Strategic Power...*, str. 443.

celotnega sistema poveljevanja, se je začel na začetku leta 1984. Do konca leta 1986 je bilo od 29 poveljnikov v rangu poveljnika vojaškega okrožja zamenjanih 24. Po incidentu z letalom M. Rustha je bilo zamenjanih nekaj najvišjih vojaških vodij, vključno z obrambnim ministrom in poveljnikom protizračne obrambe. Te kadrovske spremembe so imele operativni in tudi politični cilj – afirmirati »perestrojko« v oboroženih silah¹⁴⁴.

Do pomembnih sprememb je prišlo glede koncepta izvajanja strateških operacij v Evropi v začetnem obdobju vojne. Te spremembe so bile zamišljene kot odgovor na novo vojaško doktrino NATA – t. j. doktrino FOFA (Follow-on Forces Attack). Idejni tvorec novega koncepta izvajanja strateških operacij v Evropi je bil načelnik generalštaba sovjetskih oboroženih sil maršal Nikolaj Ogarkov. Ogarkov je v sovjetskem vojaškem vodstvu prvi začel zagovarjati tezo o vse manjši verjetnosti uporabe jedrskega orožja v medblokovskem spopadu in skladno s tem o nujnosti krepitve konvencionalne komponente oboroženih sil, zlasti v Evropi¹⁴⁵.

Gorbačov je bil velik nasprotnik uporabe jedrskega orožja in zaradi tega je celo napovedal, da si je zadal cilj, da se vse jedrsko orožje na svetu uniči do leta 2000. Ta cilj še do današnjega dne ni uresničen. Maja 1987 je Varšavska zveza sprejela Gorbačovove poglede za svojo uradno vojaško doktrino. Doktrina je vsebovala vzdrževanje vojaških sil na najnižji možni ravni ter krepitev obrambnih vojaških sredstev. Predstavniki Varšavske zveze so predlagali poveljnikom zveze NATO zmanjšanje števila vojakov na »liniji kontakta«, torej na meji med Vzhodno in Zahodno Nemčijo, na pol milijona vojakov na vsaki strani. Predlagali so še zmanjševanje konvencionalnih vojaških sil. Od sestanka članic Varšavske zveze, maja 1987 je večina vodilnih sovjetskih teoretikov želela domači in tuji javnosti pojasniti implikacije nove defenzivne vojaške doktrine. Častnik sovjetske armade Semenjko je celo dejal, da je nova strategija Varšavske zveze zares revolucionarna, saj sedaj prvič od začetka hladne vojne že v osnovi obe strani zavračata napadalno delovanje¹⁴⁶. Vse te reforme v Varšavski in Sovjetski zvezi pa so vodile bolj k razpadu komunističnega bloka kot vzpostavljanju miru v Evropi. 27. oktobra 1989 so se zunanji ministri članic Varšavskega sporazuma odrekli Brežnjevovi doktrini, 18 mesecev kasneje pa je Varšavska zveza nehala obstajati.

¹⁴⁴ Lubi, Teorija strategije..., str. 181.

¹⁴⁵ Lubi, Teorija strategije..., str. 182.

¹⁴⁶ Jacobsen, Strategic Power..., str. 490.

9.1 RAZPAD VARŠAVSKE IN SOVJETSKE ZVEZE

Konec 80-ih let 20. st. so komunistični režimi v Vzhodni Evropi začeli padati. To se je zgodilo predvsem zaradi reform, ki jih je začel izvajati sovjetski voditelj Mihail Gorbačov, nato pa so se začele širiti tudi po ostalih državah članicah Varšavske zveze. Ena najbolj usodnih stvari je bila, da se je Gorbačov odrekel Brežnjevovi doktrini. Čeprav so nekateri voditelji teh držav, kot sta Erich Hoeneker iz Vzhodne Nemčije in Todor Živkov iz Bolgarije, opozarjali Gorbačova, da bi lahko bil tako hiter potek reform usoden za poraz socializma v hladni vojni, je Gorbačov nadaljeval z reformami, dokler ni bilo prepozno.

Prve spremembe so se zgodile na Madžarskem, ko so leta 1988 z oblasti odstranili Janosa Kadarja, že leto kasneje pa so madžarske oblasti odprle mejo z Avstrijo, ki je dovolila tisočem državljanom Vzhodne Nemčije, da prebegnejo v Avstrijo. Do konca leta so na Madžarskem dovolili večpartijski sistem in nastala je Republika Madžarska. Na Poljskem so aprila 1989 legalizirali gibanje Solidarnost, ki je na volitvah dva meseca kasneje dobilo 99 % glasov in formiralo novo vlado. Na Poljskem je Jaruzelski ostal predsednik do leta 1990. Novembra 1989 so stotine tisoč državljanov Vzhodnega Berlina preplavile mesto, razbile mejne točke na Berlinskem zidu in prebežale na Zahod. Leta 1990 so bile izvedene volitve v Vzhodni Nemčiji, kar je prineslo združitev Nemčij, 3. oktobra 1990. Novembra 1989 se je z žametno, nenasilno revolucijo v Pragi začel proces demokratizacije in odstavljanja komunističnega režima na Češkoslovaškem. Decembra 1989 je komunistični predsednik Gustav Husak odstopil in novi predsednik je postal Vaclav Havel. Na Češkoslovaškem so prve večstrankarske volitve izvedli leta 1990. V Bolgariji so 10. novembra 1989, le en dan po padcu Berlinskega zidu, z oblasti odstavili komunističnega voditelja Todorja Živkova. Na prvih večstrankarskih volitvah junija 1990 pa je zmagala Socialistična partija (bivša KP). V Romuniji je decembra 1989 predsednik Ceausescu organiziral miting v svojo podporo, ki se je na koncu obrnil proti njemu. Ceausescu je ukazal policiji in vojski, da strelja na demonstrante, vendar so se obrnile proti njemu. Ceausescu-ju in njegovi ženi Eleni so sodili na vojaškem sodišču in po treh dneh sojenja sta bila na božič 1989 usmrčena. Prve večstrankarske volitve so bile v Romuniji izvedene maja 1990. V Albaniji so bili komunisti na oblasti do volitev marca 1992, ko je demokratska stranka na volitvah porazila komuniste.

Leta 1990 so se prvi nemiri začeli pojavljati tudi v Sovjetski zvezi. Januarja 1990 je Gorbačov obiskal Litvo in občinstvo ga je sprejelo negativno¹⁴⁷. Prav v Baltiških republikah, ki pravzaprav nikoli niso sprejele sovjetske oblasti, so se začeli prvi protesti in želja po neodvisnosti od Sovjetske zveze. Prva, ki je razglasila neodvisnost je bila prav Litva, ki je to storila 11. marca 1990, 4. maja pa je enako storila tudi Latvija¹⁴⁸. Do konca leta 1990 so suverenost na svojih tleh razglasili parlamenti Turkmenistana, Tadžikistana, Kazahstana in Kirgizistana. Zaradi političnih sprememb v državah članicah Varšavske zveze je Gorbačov 7. junija 1990 v Moskvi sklical sestanek držav članic in predlagal spremembe v funkcioniranju Varšavske zveze. Jasno je bilo, da je samo vprašanje časa, kdaj bo Varšavska zveza prenehala obstajati, vendar je zelo presenetljivo vojaška zveza vzhodnoevropskih držav obstajala vse do leta 1991. Na sestanku držav članic Varšavske zveze, 25. februarja 1991 v Budimpešti, je Gorbačov sprejel zahtevo predstavnikov ostalih članic zveze, da se Varšavska zveza ukine in vse njene institucije so prenehale obstajati do 31. marca 1991¹⁴⁹. Sovjetska zveza, kasneje Rusija, pa je svoje vojaške enote iz območja bivše Varšavske zveze premestila do leta 1995.

Na začetku leta 1991 je Sovjetska zveza razpadala na vseh koncih. V Baltiških republikah so ankete pokazale, da si večina prebivalstva želi neodvisnosti, 9. aprila 1991 pa je tudi Gruzija razglasila neodvisnost. Zato so oblasti 17. marca izvedle referendum. 76,4 % prebivalstva je glasovalo za obstoj Sovjetske zveze, ki bi sicer bila reformirana, v njej pa bi ostalo 9 republik. Predstavniki 9-ih republik so se 23. aprila 1991 sestali z Gorbačovom, s ciljem, da podpišejo sporazum o funkcioniranju nove Sovjetske zveze. Zadnji dve leti obstoja Sovjetske zveze lahko označimo tudi kot boj za nadvlado med generalnim sekretarjem KPSZ in predsednikom Mihailom Gorbačovom ter predsednikom Vrhovnega Sovjeta Ruske Sovjetske Federativne Socialistične republike, od junija 1991 pa predsednikom RSFRS¹⁵⁰, Borisom Jelcinom. Jelcin je kot vrhovni predstavnik najmočnejše sovjetske republike - Rusije, želel odvzeti čim več pristojnosti Gorbačovu in SZ. Usoda Sovjetske zveze pa je bila odločena po državnem udaru, avgusta leta 1991.

¹⁴⁷ Odom, *The Collapse...*, str. 408.

¹⁴⁸ Odom, *The Collapse...*, str. 409.

¹⁴⁹ Odom, *The Collapse...*, str. 275.

¹⁵⁰ Odom, *The Collapse...*, str. 410.

18. avgusta je skupina sovjetskih politikov, med katerimi so bili premier Valentin Pavlov, podpredsednik Genadi Janaev in obrambni minister Dmitri Jazov, kot so zapisali, zaradi slabega zdravstvenega stanja predsednika Gorbačova, razglasila izredno stanje¹⁵¹. Skupina agentov pa je po ukazu šefa KGB-a, Vladimirja Kriučkova, aretirala Gorbačova, ki je bil takrat na odmoru na Krimu. Več dni nihče ni vedel, kje se nahaja Gorbačov. Vso kaotično situacijo je izkoristil prav Jelcin, ki je urgentno stanje obsodil kot nelegalno. Skupaj s svojimi zavezniki se je napotil do Bele Hiše, sedeža Vrhovnega Sovjeta RSFSR, kjer je v svojem znamenitem govoru na tanku pozval meščane, da podprejo svojega demokratično izbranega predsednika. Barikade so bile postavljene pred ruski parlament, da bi ga obvarovale pred enotami armade in KGB-ja, ki so hotele Jelcina aretirati. Tisoče meščanov se je pridružilo Jelcinu in njegovim privržencem in do 21. avgusta je puč propadel. Organizatorji puča so bili aretirani, Gorbačov pa je bil izpuščen iz pripora. Pravi zmagovalec pa je bil Jelcin, saj Gorbačova, niti na nivoju Sovjetske zveze niti Rusije, ni več nihče poslušal. Od konca puča pa do konca oktobra so neodvisnost razglasile še Ukrajina, Belorusija, Moldavija, Azerbajdžan, Uzbekistan, Kirgizistan, Tadžikistan, Armenija in Turkmenistan. Gorbačov je 24. avgusta odstopil s položaja generalnega sekretarja KPSZ, ostal pa je predsednik SZ¹⁵². Zadnji poskus Gorbačova, da reši Sovjetsko zvezo, je bil v začetku novembra apel obrambnemu ministru Šapošnikovu, da vojska prevzame oblast, stabilizira situacijo in se nato umakne¹⁵³. Vendar so to bili le še obupni poskusi Gorbačova, ki je popolnoma izgubil oblast. Tedaj se je Jelcin na skrivaj že pogovarjal s predstavniki ostalih sovjetskih republik o ustanovitvi Skupnosti neodvisnih držav. 16. decembra je Kazahstan kot zadnji razglasil neodvisnost, 22. decembra pa so predstavniki 11-ih republik v Alma Ati podpisali sporazum o nastanku Skupnosti neodvisnih držav. 25. decembra je Gorbačov odstopil s položaja predsednika Sovjetske zveze, sovjetska zastava je bila spuščena s Kremlja, zaplapolala pa je ruska. Do 31. decembra so prenehale delovati vse pomembne sovjetske institucije in eden od največjih imperijev v zgodovini človeštva je tako nehal obstajati¹⁵⁴.

¹⁵¹ Odom, *The Collapse...*, str. 305.

¹⁵² Odom, *The Collapse...*, str. 411.

¹⁵³ Odom, *The Collapse...*, str. 347.

¹⁵⁴ Odom, *The Collapse...*, str. 412

9.2 ODNOSI SOVJETSKE ZVEZE IN JUGOSLAVIJE V ČASU PRESEDOVANJA GORBAČOVA

Vse od prihoda na oblast Mihaela Gorbačova, leta 1985, je jugoslovansko politično vodstvo zelo pozorno opazovalo dogodke v največji državi na svetu. Po začetku korenitih reform v sovjetski družbi in državi, z uvedbo »perestrojke« in »glasnosti«, je leta 1986 jugoslovansko vodstvo takoj reagiralo in poslalo delegacijo v Moskvo. Delegacijo je jeseni 1986 vodil Milanko Renovica, ki je bil v 80-ih predsednik ZKJ in SR BIH. Po povratku v Jugoslavijo je optimistično govoril o političnih procesih, ki so potekali v Sovjetski zvezi. Leto kasneje je jugoslovansko delegacijo na obisku v Moskvi, ob praznovanju 70-te obletnice oktobrske revolucije, vodil Boško Krunić. Ob proslavi tega dogodka so Moskvo obiskale številne socialistične, komunistične in socialdemokratske stranke iz celega sveta, ki so se s sovjetskim voditeljem pogovarjale o prihodnosti svetovnega socialističnega gibanja. Najpomembnejši dogodek v odnosih med državama v tem obdobju je definitivno obisk sovjetske delegacije, z Gorbačovom na čelu, v Jugoslaviji marca 1988. Med obiskom so politiki iz obeh držav največ pozornosti posvetili prihodnjim odnosom med državama, reformam v Sovjetski zvezi in odnosih med SKJ in KPSS. Iz leta 1988 je potrebno omeniti tudi srečanje med sovjetskimi in jugoslovanskimi znanstveniki, decembra 1988. Tedaj so v Moskvi znanstveniki obeh držav preučevali spor med Jugoslavijo in Informbirojem, ki je bil tedaj star že 40 let¹⁵⁵.

Od leta 1989 sta se obe državi ukvarjali s notranjepolitičnimi reformami in ekonomsko-nacionalni krizi, ki je bila v obeh državah. Po razpadu komunističnih režimov v Vzhodni Evropi je bilo vprašanje časa, kdaj bosta razpadli še Jugoslavija in Sovjetska zveza, ki sta imeli še ta kompleksen problem, saj sta bili multietnični in multikonfesionalni državi. Gorbačov in Marković sta poskušala reformirati obe federaciji, vendar brez uspeha. V obeh državah je prišlo do vzpona nacionalizma, ki je onemogočal uspešno reformiranje obeh držav. Ob pripravah za proglašenje neodvisnosti Slovenije in Hrvaške, je skupina oficirjev JLA (srbske nacionalnosti) poskušala, brez vednosti Gorbačova in Markovića, pridobiti orožje od SZ, v primeru možne intervencije zahodnih držav proti Jugoslaviji. Kremelj je to zahtevo gladko odbil. Do konca leta 1991 sta obe državi prenehali obstajati.

¹⁵⁵ Jugoslavija v hladni vojni..., str. 29.

9.3 JUGOSLOVANSKO ČASOPISJE MED OBISKOM MIHAILA GORBAČOVA V JUGOSLAVIJI

Analiziral sem jugoslovansko časopisje med obiskom vodilnega moža Sovjetske zveze v Jugoslaviji. Ukvarjal sem se z Borbo in Delom. Gorbačov se je zadržal v Jugoslaviji pet dni, obiskal pa je Beograd, Ljubljano in Dubrovnik.

9.3.1 Časopis Borba (Organ socijalističkog radnog naroda Jugoslavije)

Najprej sem se ukvarjal s časopisom Borba, članek, ki sem ga analiziral, je izšel v sredo 16. marca, torej dva dni po prihodu Gorbačova v Jugoslavijo. Članek je pisan v srbohrvaškem jeziku, uporabljena pa je latinica.

Članek: Vreme za nova pregnuća

SKJ i KPSS se zalažu za razvoj aktivnog dijaloga i ravnopravne saradnje među progresivnim partijama i pokretima, nezavisno od ideološke orientacije – istaknuto u dialogu Boška Krunića i Mihail Gorbačova.

(Beograd, 15. marta) – Jugoslovansko-sovjetski razgovori i posle jučerašnje uspešne prve runde, nastavljeni su danas. Predsjednik predsjedništva CK SKJ Branko Krunić i generalni sekretar CK KPSS Mihail Gorbačov, počeli su razgovore u zgradi društveno-političkih organizacija u Novom Beogradu nešto posle 11, a završili su ih jedan sat kasnije nego što je bilo predviđeno.

I taj detalj govori da su obe strane imale o čemu da razgovaraju i šta da kažu. Pored konstatacije da su osnova odnosi dve partije da su razgovori protekli u atmosferi prijateljstva, međusobnog razumijevanja i iscrpljivog informisanja, vredno je primetiti da je današnji susret pretvoren u dialog. To je novina kojom je omogućeno da se razmene mišljenja i iskažu pogledi naravno i oni nepodudarni, na razvoj socializma kao svetskog procesa i na kretanja u radničkom i drugim progresivnim pokretima.

Obostrano je istaknuto, da se dve partije – SKJ i KPSS zalažu za razvoj aktivnog dijaloga i ravnopravne saradnje među svim progresivnim partijama i pokretima u svetu, nezavisno od njihove političke orientacije. Dakle za razvoj dijaloga o globalnim pitanjima koja se tiču mira, društvenog progressa i jačanja poverenja među narodima. Novo mišljenje koje poprima zamah među na takvom delu se može jedino dokazati bez obzira na otpore i spore procese kojima je svet opterećen.

Stvari se očigledno pomeraju napred. Recimo da je to zahtev vremena. Teško je samo pre tri godine bilo zamiisliti, a kamoli izustiti rečenicu kao što je ova: »U Beogradu je 1955 i godinu dana kasnije u Moskvi učinjen ogroman zaokret u odnosima dve partije i zemlje, kada su Tito i Hruščov podpisivanjem dve deklaracije pokazali veliku mudrost u prevazilaženju složenih pitanja iskrsljih do tog vremena«. Izgovarajući danas pred velikim brojem novinara tu rečenicu, sekretar KPSS Vadim Medvedev je dodao: »Tada smo izjavili da smo se odrekli neosnovanih optužbi na račun jugoslovenskog rukovodstva, a dokumenti iz petdesetih godina bitno su uticali na jačanje svestrane saradnje dve zemlje.

Poznati principi iz pomenute dve deklaracije, ocenjeno je i u jučerašnjim i današnjim razgovorima, izdržali su probu vremena, dužeg od tri decenije. Krunić i Gorbačov su danas detaljno razgovarali u ulozi dveju partija u društveno – političkim procesijama u svojim zemljama i o metodama rada dveju partija što je, očigledno, izuzetno važna tema današnjeg razvoja socializma i partije na vlasti.

Komentarišući razgovore partijskih delegacija, Medvedev je rekao da uloga KPSS u procesu demokratizacije, političkih i privrednih tokova u SSSR, neće slabiti već će jačati s tim što partija neće imati državno-upravnu moć. Naime, ona će se osloboditi operativnih funkcija i stvoriti prostor za ispoljavanje inicijativa i samostalnije odlučivanje kolektiva. Osim toga, rečeno je da je jugoslovenska strana ispoljila veliko interesovanje za procese perestrojke.

Obe strane su ocenile da se sastanak komunističkih, radničkih i drugih partija i pokreta u Moskvi povodom 70. godišnjice Oktobarske revolucije odvijao se u veoma demokratskom duhu, uz uvažavanje različitih pogleda i mišljenja. To predpostavlja kvalitetno novi korak u saradnji partija. U razgovorima u zgradi CK SKJ, pored Krunića sa jugoslovenske strane učestvovali su članovi Predsjedništva CK SKJ Milanko Renovica, Marko Orlandić i Vasil Tupurkovski, izvršni sekretari Predsjedništva CK SKJ Stanislav Stojaković i Marko Lolić, ambasador Jugoslavije u SSSR Milan Vereš i rukovodilac sektora za međunarodnu saradnju CK SKJ Aleksandar Sekulović.

Sa sovjetske strane pored Gorbačova, bili su sekretar CK KPSS Vadim Medvedev, član CK KPSS i zamenik predsednika Saveta ministara SSSR Ivan Silajev, ambasador SSSR u Jugoslaviji Viktor Maljcev, šef kabineta Gorbačova, Georgij Šahmarazov, prvi zamenik

šefa odelenja za propagandu CK KPSS Albert Vlasov, zamenik ministara inostranih poslova SSSR Vadim Lajinov, kao i funkcioneri u CK KPSS Oleg Ribakov, Jurij Mušakterov i Viktor Nerubajlo.

Generalni sekretar CK KPSS Mihail Gorbačov, sa suprugom Raisom, posetio je danas poslepodne industriju »Ivo Lola Ribar« u Železniku. Pošto je obišao fabričke pogone našeg velikog industrijskog proizvođača, koji sa sovjetskim partnerima ima razvijenu naučno – tehničku saradnju, Mihail Gorbačov se zadržao u razgovoru sa radnicima. On je detaljno upoznat sa proizvodnim i izvoznim mogućnostima ovog kolektiva.

U palati federacije večeras je priređena svečana večera na kojoj su održali zdravice Lazar Mojsov, predsednik Predsedništva SFRJ i Mihail Gorbačov, generalni sekretar CK KPSS¹⁵⁶.

Članek govori o prihodu Mihaila Gorbačova v Jugoslavijo in o pogovorih, ki so potekali med najpomembnejšimi jugoslovanskimi in sovjetskimi politiki tistega časa. Med jugoslovanskimi politiki se omenjajo imena kot so Krunic, Renovica, Orlandić in Tupurkovski, med sovjetskimi pa poleg Gorbačova še Silajev, Maljcev, Ribakov in drugi. Članek govori tudi o pogovorih med obema partijama, vlogi partije v gradnji socializma in zavzemanju za procese demokratizacije v obeh državah. Omenja se tudi veliko zanimanja jugoslovanske strani za procese perestrojke, ki je tedaj potekala v Sovjetski zvezi. Pogovarjali so se tudi o globalnih temah, ki se tičejo miru, družbenega napredka in poglobitve zaupanja med narodi. Gorbačov je obiskal tudi industrijski kolektiv »Ivo Lola Ribar«. Na koncu obiska v SR Srbiji so se delegacije sestale v palači federacije, kjer sta nazdravila Lazar Mojsov in Mihail Gorbačov. Po koncu obiska v SR Srbiji, se je sovjetska delegacija napotila še v SR Slovenijo (Ljubljana) in SR Hrvaško (Dubrovnik). V ostalih številkah Borbe sem iz časovnega obdobja od 15. do 17. marca zasledil še nekaj zanimivih člankov. Eden piše se o srečanju Gorbačova z mladimi Beograjčani na ulicah glavnega mesta Jugoslavije. Drugi članek posveča veliko pozornosti obisku Mihaila Gorbačova in njegove žene Raisa »Kući cveća«, kjer sta položila rože na grob Josipa Broza Tita. Zasledil sem tudi članek, ki govori, da sta Janez Zemljarič in Ivan Silajev podpisala dolgoročni sporazumu o raširitvi gospodarskega sodelovanja med državama.

¹⁵⁶ Borba – Organ socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, 16.03.1988, Št. 76, str. 1.

9.3.2 Časopis Delo

Analiziral sem še dva članka iz časopisa Delo, in sicer iz številke, ki je izšla v petek 18. marca. Članka sta bila napisana v času obiska Grobačova v SR Sloveniji. Članka sta seveda napisana v slovenskem jeziku in latinici.

Članek: Gorbačova je zanimalo vse, od izvoza in uvoza do plač

Sovjetski partijski in državni voditelj je obiskal Iskro in se seznanil z dosežki Slovenije – Posebej ga je zanimalo, zakaj republika malo izvažava v SZ

Ljubljana, 17. marca – Dopoldanski generalnega sekretarja CK KPSZ Mihaila Gorbačova v Iskri se je začel z pozdravnim nagovorom predsednika izvršnega sveta skupščine Slovenije Dušana Šinigoja. V kratkih obrisih je predstavil republiko in njeno gospodarsko naravnost, nekoliko dlje pa se je ponudil pri sodelovanju Jugoslavije in Slovenije s Sovjetsko zvezo.

Ko je dejal Dušan Šinigoj, ima gospodarsko sodelovanje s Sovjetsko zvezo pomembno mesto, vendar pa bi ga radi še izboljšali. Povedal je, da znaša slovenski delež v jugoslovanskem izvozu v Sovjetsko zvezo 11 odstotkov, v uvozu iz SZ pa 10 odstotkov. Takoj zatem je poudaril, da se naša republika zavzema za večji uvoz iz SZ, s čimer bi manjšali dosedanjo neuravnoteženo menjavo med državama, zlasti pa se je zavzel za dolgoročnejše sodelovanje in razvijanje višjih oblik sodelovanja. Omenil je tudi tradicionalno dobre odnose, ki vežejo Slovenijo z Belorusijo in Gruzijo.

Tu mu je segel v besedo Mihail Gorbačov in dejal, da v Sloveniji sicer zelo hvalimo sodelovanje z Sovjetsko zvezo, po dejanskih stikih pa zaostajamo za drugimi deli Jugoslavije. Zanimalo ga je kakšen narodni dohodek na prebivalca v naši republici in kakšen je v primerjavi z drugimi deli Jugoslavije. Dušan Šinigoj mu je odgovoril, da je pri nas narodni dohodek na prebivalca približno 5000 dolarjev, to je približno dvakrat toliko, kot je povprečje v Jugoslaviji, in približno dvakrat manj kot v sosednji Avstriji.

Sovjetskega državnega in partijskega voditelja je zanimalo, kako so pri nas razporejeni delavci in sredstva med materialno proizvodnjo in administracijo.

Nekaj časa je bilo namenjeno slovenskemu izvozu na konvertibilne in druge trge. Pri tem je Mihail Gorbačov omenil, da Slovenija, v kateri živi osem odstotkov jugoslovanskega prebivalstva, ustvari petino jugoslovanske proizvodnje, ima četrtno vsega

jugoslovanskega izvoza, na konvertibilne trge izvozi tretjino, v Sovjetsko zvezo pa le desetino. Mihaila Gorbačova je tudi zanimalo, koliko moramo uvoziti iz Zahoda, da naša proizvodnja normalno deluje. Povedali so mu da je tega blaga za približno 2.5 milijarde dolarjev, potem pa je povprašal tudi po vrednosti našega izvoza na Zahod. Odgovor je bil, da je vrednost izvoza na konvertibilne trge 2,1 milijarde dolarjev.

Potem je prevzel besedo predsednik poslovnega odbora Iskra Franc Sifkovič in predstavil poslovanje in strategijo Iskre ter sodelovanje s Sovjetsko zvezo (s to državo Iskra sodeluje že več kot dvajset let). Povedal je, da se z sovjetskimi strokovnjaki dogovarjajo za skupni servisni center, iz katerega bi lahko kasneje zrasla skupna tovarna softvera.

Povedal je še, da Iskri sovjetska perestrojka povzroča kar nekaj težav. Prihaja do pretrganja nekaterih stikov, ki so jih dolgo navezovali. Zaradi tega morajo v Iskri drugače delati, se prilagajati oziroma, kot so pripomnili gostje, se »prestrojiti«.

Mihaila Gorbačova je zanimal še izvor elementarne baze akrilnih proizvodov, spraševal pa je tudi o socialnih problemih, osebnih dohodkih, zagotavljanju stanovanj, o sistemu socialnega zavarovanja in o družbeni prehrani¹⁵⁷.

Članek: Topel sprejem na Brdu

BRDO PRI KRANJU, 17. marca (Tanjug) – Generalni sekretar CK KPSZ Mihail Gorbačov in njegova žena Raisa sta bila danes na kosilu, ki ga je na njeno čast priredilo vodstvo SR Slovenije.

Vzdušje je bilo prijateljsko, prisotni pa so bili najvišji voditelji SRS – predsednik predsedstva France Popit, predsednik predsedstva CK ZK Slovenije Milan Kučan (oba z ženama), najvišji funkcionarji republiške skupščine, IS ter drugih republiških organov in organizacij. Med gosti sta bila tudi član predsedstva SFRJ Stane Dolanc in član predsedstva CK ZKJ Franc Šetinc.

France Popit in Mihail Gorbačov sta imela med kosilom priložnostni zdravici.

Popit je izrazil prepričanje, da bo obisk najvišjega sovjetskega voditelja v Jugoslaviji prispeval k razvoju sodelovanja med državama, in dejal, da tako kot v vsej Jugoslaviji tudi v Sloveniji s posebnim zanimanjem in simpatijami spremljamo prizadevanje

¹⁵⁷ Delo, 18.03.1988, št. 65, str. 3.

sovjetskih ljudi in partije za posodobitev socialistične prakse in njeno obogatitev z novimi vizijami. Zanimanjem spremljamo tudi sovjetske pobude za razorožitev in mir na svetu.

Poudaril je, da ima prijateljstvo med državama globoke korenine in da sta pomembni spodbudi za mednarodno sodelovanje tudi zavzemanje za zgradite sodobne socialistične družbe v skladu s posebnostmi vsake države ter boj za svetovni mir in splošni napredek človeštva.

Mihail Gorbačov se je v zdravici zahvalil za gostoljubje, ki ga je bil skupaj s soprogo deležen v Jugoslaviji. V odnosu jugoslovanskih državljanov do nas vidimo odnos do Sovjetske zveze in njenih ljudi,« je rekel Gorbačov. »Tisto, kar smo videli v Ljubljani, priča o visoki ravni gospodarskega razvoja te republike.« Ob spominu na obisk v delovni organizaciji Iskra Avtomatika je dejal, da se takšne iskre razgrevajo v ogenj novega življenja.

Mihail Gorbačov je pozitivno označil odnose med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo in opozoril na koristnost sodelovanja med republikami, pokrajinami in mesti. Po njegovem mnenju to bogati celotno sodelovanje med državama¹⁵⁸.

Članka govorita o obisku Mihaila Gorbačova v SR Sloveniji. Iz prvega članka lahko razberemo, da je Gorbačova zanimalo skorajda vse. Zanimali so ga predvsem gospodarski vidiki in morebitno poglobljeno sodelovanje med SR Slovenijo in Sovjetsko zvezo. Zanimalo ga je tudi, kako Slovenija sodeluje z Zahodom in kolikšna je vloga SR Slovenije v celotnem gospodarstvu SFR Jugoslavije. Slovenski voditelji so mu povedali, kolikšen je narodni dohodek na prebivalca v SR Sloveniji ter ga primerjali z dohodkom na prebivalca v ostalih delih države. To govori, da so tedanji voditelji SR Slovenije želeli sovjetskega voditelja poučiti o položaju najbolj razvite jugoslovanske republike v odnosu z ostalimi republikami. V enem od člankov iz iste številke Dela sem zasledil novico, da so na eni od sovjetskih televizij prikazali kratko oddajo o Sloveniji in obisku Gorbačova v Ljubljani. V drugem članku pa piše, da sta imela sovjetski voditelj in njegova žena sprejem na Brdu pri Kranju, kjer so jih dočakali vsi najvišji voditelji SR Slovenije, kot so France Popit, Milan Kučan, Stane Dolanc in Franc Šetinc. Po koncu obiska v SR Sloveniji se je sovjetski voditelj z ženo napotil v Dubrovnik.

¹⁵⁸ Delo, 18.03.1988, št. 65, str. 3.

10 VOJAŠKA STRATEGIJA RUSIJE PO RAZPADU ZSSR

31. marca 1991 je Varšavska zveza prenehala obstajati¹⁵⁹. Enote Sovjetske armade so se začele postopoma umikati iz držav bivših zaveznic na ozemlje SZ. Tedaj je bilo uradno stališče in strategija Sovjetske vlade in armade, preprečiti razpad SZ in ustaviti nacionalistična gibanja, ki so se širila po celotni državi. Na dan razpada Varšavske zveze sta Sovjetska država in armada imeli le še devet mesecev »življenja«. Prvi dan leta 1992 je ogromna armada postala armada brez države, ki naj bi ji služila, s prenehanjem obstoja KP ZSSR pa tudi brez politične avtoritete, ki naj bi ji bila lojalna¹⁶⁰.

10.1 IDEJE O SKUPNI VOJSKI SND

Že 8. decembra 1991 so se, na skrivaj, na sestanku v Belorusiji predsedniki RSFSR, Beloruske SSR in Ukrajinske SSR (Jelcin, Kravčuk in Šuškevič) dogovorili o formiranju Skupnosti neodvisnih držav¹⁶¹. Pozneje so se tej organizaciji priključile še ostale sovjetske republike z izjemo Gruzije in Baltiških republik. Z nastankom Skupnosti neodvisnih držav se je porodila tudi ideja o skupni vojski ter vojaški strategiji te novonastale organizacije. Predsednik Rusije, Jelcin, je zadnjemu obrambnemu ministru ZSSR, maršalu Evgeniju Šapošnikovu (ki je bil glavni pobudnik ideje o skupni vojski SND), obljubil, da bo imela SND skupno vojsko in ga tudi imenoval za skupnega poveljnika oboroženih sil SND¹⁶².

Še v času, ko je ZSSR formalno obstajala, je Šapošnikov na dveh srečanjih vodij SND v Moskvi (26. in 27. decembra 1991) in Minsku (30. in 31. decembra 1991) predlagal prihodnjo ureditev in strategijo vojaških sil SND. V prvih mesecih leta 1992 so potekala še tri srečanja predstavnikov SND, v Moskvi (16. januarja), Minsku (14. februarja) in Kijevu (20. marca). Na nobenem od teh sestankov ni prišlo do dogovora o prihodnji ureditvi vojaških sil SND¹⁶³. Razlogov, zakaj ni prišlo do ustanovitve vojaških sil SND, je več. Eden je ta, da so nekatere republike v prvih nekaj mesecih po razpadu ZSSR ustanovile svoja ministrstva za obrambo (Belorusija, Uzbekistan, Armenija, Ukrajina). Drugi razlog zakaj ni zaživela ideja o skupni vojski SND je, da so nekatere članice želele,

¹⁵⁹ Odom, *The Collapse...*, str. 410.

¹⁶⁰ Odom, *The Collapse...*, str. 347.

¹⁶¹ Odom, *The Collapse...*, str. 411.

¹⁶² Odom, *The Collapse...*, str. 375.

¹⁶³ Odom, *The Collapse...*, str. 412.

da bi bil model organizacije vojaških sil bolj podoben sistemu, ki ga ima zveza NATO, Rusija pa je želela, da bi bil sistem bolj podoben sistemu, ki ga je imela bivša Varšavska zveza. Glavni razlog zakaj je ideja propadla pa je bil v tem, da večina republik ni želela tvegati, da bi ponovno prišla pod vojaško kontrolo Moskve. Tu so predvsem prednjačile nacionalistične težnje Ukrajine. Ukrajinski častniki pa so zavrnili skoraj vse predloge, ki jih je dal Šapošnikov na raznih srečanjih predstavnikov članic SND. Nekateri ruski generali so želeli formiranje vojaških sil SND iz razumljivega razloga, saj bi bivša sovjetska armada ostala približno na enakem ozemlju kot prej in njene naloge se ne bi bistveno spremenile. Vendar so ostale članice imele preveč nezaupanja v predloge Šapošnikova in ostalih ruskih častnikov¹⁶⁴.

Ideje o skupni vojski SND je bilo konec maja leta 1992, ko je bilo na predlog Jelcina ustanovljeno obrambno ministrstvo Ruske Federacije. 6. maja 1992 je bil general Pavel Gračev imenovan za obrambnega ministra¹⁶⁵. Glavni sedež vojske SND, ki je bil lociran v starih objektih Varšavske zveze v Moskvi, je deloval še eno leto. Šapošnikov je še poskušal poenotiti vojsko SND, ampak brez uspeha. Njegov zadnji predlog je rusko obrambno ministrstvo zavrnilo junija 1993, z obrazložitvijo, da ne more financirati združene vojske SND. Šapošnikov je s svojega položaja odstopil še konec meseca junija in s tem so se končale iluzije, da bi se Sovjetska armada lahko transformirala v vojsko SND¹⁶⁶.

10.2 VOJAŠKO-POLITIČNA STRATEGIJA RUSIJE V ČASU PRESEDOVANJA BORISA JELCINA

Vojaško-politična strategija Rusije po letu 1993 je bila na mednarodnem področju zelo defenzivna in precej agresivna, ko so bili ogroženi notranje-politični in varnostni interesi Ruske federacije. Glavne naloge oboroženih sil Ruske federacije so bile obrambe meja Rusije, boj proti separatizmu, ter boj proti tihotapljenju mamil preko ozemlja RF. Ruske oborožene sile so se v zgodnjih 90-ih tudi ukvarjale s prenosom nuklearnih bojnih konic in ostalega težkega konvencionalnega orožja iz ozemlja bivših članic Varšavske zveze ter bivših sovjetskih republik. Doktrina iz leta 1993 dovoljuje uporabo nuklearnega orožja

¹⁶⁴ Odom, *The Collapse...*, str. 379.

¹⁶⁵ Odom, *The Collapse...*, str. 412.

¹⁶⁶ Odom, *The Collapse...*, str. 387.

(predvsem v primeru napada zveze NATO), če konvencionalne enote niso zadostne za obrambo RF. Na političnem področju je bila v času predsedovanja Jelcina strategija, da Rusija ostane hegemon na področju bivše SZ ter da skrbi za pravice ruskih manjšin, ki so živele v ostalih sovjetskih republikah. Dejansko se je Jelcin v obeh svojih mandatih boril, da sploh ostane na položaju predsednika. Doktrina iz leta 1993 je dovoljevala uporabo oboroženih sil v posebnih notranje-političnih situacijah (npr. s ciljem obrambe teritorialne integritete Ruske federacije in njene ustavne ureditve). To je bilo potrjeno z dvema primeroma. Prvič, ko je Jelcin uporabil oborožene sile za napad na Belo hišo (Vrhovni sovjet RFSFR) v Moskvi oktobra 1993, še bolj pa je to potrjeno, ko so ruske oborožene sile reagirale v Čečeniji z bojem proti paramilitarnim enotam, ki so ogrožale teritorialno integriteto Ruske federacije¹⁶⁷.

V času Jelcina je prišlo do drastičnega upada financiranja armade. Leta 1951 je bilo kar 24,2 % BDP-ja namenjenih za potrebe armade (to je bil maksimum), v času Gorbačova, leta 1987 le 15,7 % BDP-ja, medtem ko je bil v času predsedovanja Jelcina ukaz, da se ne sme več kot 3,5 % BDP-ja vlagati v potrebe armade¹⁶⁸. Ruski vojni proračun je dosegel svoj minimum leta 1998, od tedaj naprej, pa vse do danes, se vse več vlaga v obrambne sile. Potrebno je še povedati, da je bil BDP SZ večji od RF in to je tudi eden izmed razlogov, zakaj se je manj vlagalo v vojsko v času Jelcina, kot v času SZ. V času predsedovanja Jelcina se je Ruska armada številčno zelo zmanjšala. Leta 1985, ko je vodja SZ postal Gorbačov, je armada štela 5,3 milijonov vojakov. Ob razpadu SZ, ko je Gorbačov že izredno zmanjšal armado, je ta štela le 3 milijone vojakov. V času Jelcina uradnih števil, koliko vojakov je armada štela sicer ni, predvideva pa se, da je to število variralo med 1,1 – 1,2 milijona. Tudi to zmanjšanje števila vojakov lahko delno obrazložimo s primerjavo Sovjetske zveze in Ruske federacije. SZ je ob razpadu (leta 1991) imela 286 milijonov prebivalcev, Rusija (leta 1993) pa le 148 milijonov.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Barany, Democratic Breakdown..., str. 50.

¹⁶⁸ Barany, Democratic Breakdown..., str. 53.

¹⁶⁹ Barany, Democratic Breakdown..., str. 55.

10.3 VOJAŠKO POLITIČNA STRATEGIJA RUSIJE V ČASU PRESEDOVANJA PUTINA IN MEDVEDEVA

V času predsedovanja Borisa Jelcina ni bilo večjih diplomatskih konfliktov med Rusijo in Zahodom (do sporov je sicer prišlo v času prve vojne v Čečeniji). Za to obstaja več razlogov. En od njih je prijateljstvo med Jelcinom in Clintonom, saj je Jelcin potreboval pomoč ZDA, da ostane na oblasti. Obenem pa so tudi ZDA enako potrebovale njega, saj so se bale obnove komunistične oblasti v Kremlju, v tem času pa je imela, po volitvah leta 1995, v ruski Dumi večino stranka Komunistična partija Ruske federacije. Drugi razlog za dobre odnose je bila obljuba NATA, tedaj še sovjetskemu predsedniku Gorbačovu, da se le-ta po združitvi Nemčije in s tem sprejetja njenega Vzhodnega dela v zvezo NATO ne bo več širil na Vzhod. Tretji razlog pa je bila nemoč Rusije, da parira Zahodu, v zgodnjih 90-ih. Politični analitiki na Zahodu so ob združitvi Nemčije predvidevali, da bosta postali edini supersili v Evropi Nemčija in Sovjetska zveza (Rusija), ločil pa bi ju pas politično in vojaško nevtralnih držav¹⁷⁰. Stvari pa se niso odvijale po napovedih.

Konec 90-ih so se odnosi med Zahodom in Rusijo ponovno zaostri. Sprva zaradi širjenja zveze NATO na Vzhod, saj so bile leta 1997 v zvezo NATO povabljene Madžarska, Poljska in Češka, polnopravne članice pa so postale 12. marca 1999. Nato pa še po intervenciji zveze NATO proti Zvezni republiki Jugoslaviji, zaradi zločinov, ki so se zgodili na Kosovu. Nekateri ruski generali so to izkoristili in se začeli pripravljati na vojno proti NATU, čeprav so bile možnosti za začetek oboroženega konflikta zadnjih 15 let minimalne¹⁷¹.

Leta 2000 sta tako ZDA kot Rusija dobili nova predsednika (Bush in Putin) in sledila je otoplitev odnosov po terorističnih napadih na ZDA, 11. septembra 2001. Po teh dogodkih so začele ZDA s svojim bojem proti terorizmu, pri tem pa jim je zelo pomagala Rusija (posebej v Afganistanu), predvsem zaradi svojih težav s teroristi na severnem Kavkazu. Do zaostritve odnosov je ponovno prišlo po letu 2003, ob ameriški okupaciji Iraka in leta 2004 ob vnovični širitvi zveze NATO na Vzhod. Tedaj so se zvezi pridružile Slovenija,

¹⁷⁰ Sean M. Lynn-Jones, *The Cold War and After, Prospects of Peace*, Harvard College, Massachusetts, 1991, 1. izd., str. 168.

¹⁷¹ Barany, *Democratic Breakdown...*, str. 51.

bivše članice Varšavske zveze Slovaška, Romunija in Bolgarija ter bivše sovjetske baltiške republike Litva, Latvija in Estonija¹⁷².

Oktober leta 2003 je rusko obrambno ministrovno izdalo t.i. »Ivanovovo doktrino« (po obrambnem ministru Sergeju Ivanovu). Doktrina poudarja, da je možnost napada NATA minimalna in da ni nevarnosti za notranjepolitično integriteto države. Doktrina, podobna tisti iz leta 1993, poudarja nevarnost islamskega fundamentalizma, oboroženi separatizem, terorizem in tihotapljenje pa so opredeljeni kot glavne nevarnosti za Ruske nacionalne interese. Doktrina še poudarja, da mora biti Ruska armada pripravljena in sposobna istočasno voditi dve lokalni vojni¹⁷³.

V času predsedovanja Vladimirja Putina so se vlaganja v vojsko povečala, vendar je Rusija, v primerjavi z ostalimi državami, relativno malo vlagala v oborožitev. Po ruskih podatkih so se v 15-ih letih, od 1991 - 2006, ruska vlaganja v armado zmanjšala za kar 87 %, v primerjavi z ZDA, ki je vlaganja zmanjšala za 31 % in Nemčijo in Veliko Britanijo, ki sta vlaganja v tem času zmanjšali za 27 %. Leta 2006 je bil proračun Ruske armade 20 milijard ameriških dolarjev, zadnji 2 leti predsedovanja Putina pa je ta še rasel (leta 2007 povečanje za 29% v primerjavi z letom 2006)¹⁷⁴. V letu 2009 je bila Rusija po količini denarja namenjenega za obrambne izdatke za ZDA, Kitajsko, Francijo in Veliko Britanijo na petem mestu. Povečanje vlaganja v Rusko armado lahko pojasnimo s povečanjem moči ruskega gospodarstva, potrebo po prenovi zastarelega orožja iz Sovjetske zveze in seveda zaradi dejstva, da je Rusija v času predsedovanja Putina ponovno postala pomembna sila v svetovni politiki.

Število vojakov je ostalo približno enako kot v času predsedovanja Jelcina (cca 1,1 – 1,2 milijona). Stanje v vojski se je nekoliko izboljšalo, kar je prispevalo k manjšemu odporu pri naboru, kot v 90-ih, obenem pa Rusija doživlja demografsko krizo, kar se kaže tudi na številu vojakov v armadi. Julija 2006 je imela Rusija 142,4 milijona prebivalcev, kar je za 6 milijonov manj kot leta 1993. Obenem se je v Rusiji od leta 1992 naselilo 5,5 milijona tujcev. Zaradi tega so začeli v času Putina v armado masovno rekrutirati tudi ženske. V

¹⁷² Members of NATO – Dospotno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Members_of_NATO (29.12.2009).

¹⁷³ Barany, Democratic Breakdown..., str. 50.

¹⁷⁴ Barany. Democratic Breakdown..., str. 54.

govoru ljudstvu je predsednik Putin, leta 2006, dejal, da je demografska kriza največji problem današnje Ruske države¹⁷⁵.

7. maja 2008 je, kot tretji predsednik Ruske federacije, zaprisegel Dmitri Medvedev, Vladimir Putin pa je prevzel položaj predsednika vlade. V enem od prvih govorov po prevzemu položaja, je Medvedev izjavil, da Ruska armada ne bo štela več kot milijon vojakov, temu primerno pa se mora zmanjšati tudi število oficirjev. Zmanjšalo naj bi se tudi število borbenih in operativnih enot v okviru letalskih in pomorskih sil. Reforma vojske naj bi bila končana do leta 2012. Ruska armada naj bi tako bolj kot na kvantiteti temeljila na kvaliteti. Nova vojna doktrina, sprejeta leta 2009, dovoljuje tudi preemtivni napad z nuklearnim orožjem, v primeru napada na Rusko federacijo¹⁷⁶.

Nova doktrina je bila v državah, ki mejijo z Rusijo, sprejeta precej kritično in zastavljalo se je vprašanje, koga ogroža nova ruska vojaška doktrina. Čeprav doktrina dovoljuje uporabo nuklearnega orožja tudi v lokalnih konfliktih, Rusi trdijo, da vojske bivših sovjetskih republik niso dovolj kakovostne in da v morebitnem boju z njimi ne bi bilo potrebno uporabiti nuklearnega orožja. Večjo grožnjo Rusiji predstavljajo vojske Baltičskih republik, saj so članice zveze NATO. Če bi prišlo do vojaškega konflikta s temi državami, bi ta konflikt iz lokalnega takoj prerasel v globalnega, saj so se članice NATA dolžne medsebojno braniti, če je katera izmed njih napadena. Možnost jedrskega konflikta je večja z Japonsko, v primeru, da bi Japonska želela na silo zasesti Kurilske otoke. Nova ruska vojna doktrina dovoljuje tudi uporabo vojaške sile s ciljem zaščite ruskih državljanov izven meja Ruske federacije. Potrebno je še dodati, da imajo druge države, vključno z ZDA, v svojih doktrinah klavzulo o preemtivnem napadu z nuklearnim orožjem¹⁷⁷.

Doktrino je sprejel spodnji dom ruskega parlamenta 23. oktobra 2009 in dovolil uporabo vojaških enot izven meja Ruske federacije. Doktrina je bila sprejeta predvsem zaradi agresije Gruzije na Južno Osetijo, avgusta 2008, kjer je Ruska armada intervenirala s ciljem, da zaščiti prebivalce Južne Osetije. Kot že rečeno, doktrina dovoljuje uporabo oboroženih sil, s ciljem zaščite ruskih državljanov izven meja Rusije in s ciljem boja proti piratstvu in zagotavljanju mirne plovbe civilnih ladij po svetovnih morjih. Doktrino sme

¹⁷⁵ Barany, *Democratic Breakdown...*, str. 56.

¹⁷⁶ Russia's new military doctrine allows pre-emptive nuclear strikes.

¹⁷⁷ Who should fear Russia's new military doctrine?

aktivirati predsednik Rusije, nato pa mora njegovo odločitev potrditi še zgornji dom parlamenta Ruske federacije¹⁷⁸.

10.4 VOJNI RUSKE FEDERACIJE V ČEČENIJI

Ob razpadu Sovjetske zveze, leta 1991, je tudi Čečenija razglasila neodvisnost. Vodja čečenskih upornikov je bil bivši sovjetski general Džohar Dudaev. Dudaevovi privrženci so zavzeli Vrhovni Sovjet Čečensko-Inguške avtomne oblasti in uvedli svojo upravo. Čeprav Čečeniji nihče ni priznal neodvisnosti, je dejansko bila neodvisna od Rusije. Rusi, ki so živeli v Čečeniji so bili med Dudaevovo vladavino diskriminirani in v Čečeniji se je oblikovala opozicija, ki ga je želela odstraniti z oblasti. Opozicijo so Rusi finančno in vojaško podpirali. Konec leta 1994 so se enote Ruske vojske pridružile opoziciji in izdale ultimatum, da se morajo Čečeni predati in ko je vlada v Groznej ultimatum zavrnila, je predsednik Jelcin armadi ukazal, da prevzame nadzor in vzpostavi ustavni red v Čečeniji. 11. decembra 1994 je Ruska armada začela ofenzivo in obrambni minister Gračev je izjavil, da bo z enoto padalcev zavzel Grozni ter da oboroženi konflikt ne bo trajal dlje kot do 20. decembra¹⁷⁹.

Sledil je skoraj 2-letni konflikt med Rusko armado in Čečenskimi uporniki. Ruska armada je dan in noč bombardirala Grozni in ostala Čečenska mesta, vendar Čečenskih upornikov niso uspeli poraziti in vzpostaviti popolne kontrole nad Groznej. Prva čečenska vojna je bila pravi pokazatelj nazadovanja Ruske armade. Morala vojakov je bila na minimumu, vojaki pa niso bili primerno opremljeni za takšno gverilsko vrsto bojevanja. Zgledalo je, da so se ruski generali še vedno pripravljali na globalno vojno proti ZDA. Nekdaj najmočnejša vojska na svetu ni mogla vzpostaviti reda v pokrajini, kjer je bilo le nekaj tisoč upornikov. Avgusta 1996 so uporniki začeli masiven protinapad proti ruskim enotam (čeprav jih je številčno bilo osemkrat manj) in jih hitro izgnali iz Groznega ter nad mestom prevzeli kontrolo. 31. avgusta 1996 sta ruski general Aleksander Lebed in bodoči čečenski predsednik Aslan Mashadov podpisala premirje, ki je zahtevalo demilitarizacijo Čečenije in umik enot ruske armade do 31. decembra 1996. To je pomenilo, da je Čečenija dobila neodvisnost, čeprav tega Rusija uradno ni priznala.

¹⁷⁸ Russian parliament passes bill on using troops abroad.

¹⁷⁹ Barany, Democratic Breakdown..., str. 71.

Prva vojna v Čečeniji je bila za Rusijo torej prava katastrofa. Utrpela je več kot 6.000 žrtev, kljub temu pa ni uspela pred umikom vzpostaviti nadzora in ustavnega reda nad uporniško republiko¹⁸⁰.

Druga čečenska vojna se je začela, ko so čečenski uporniki, ki jih je bilo okoli 2.000, pod vodstvom Šamila Basaeva in skupine mudžahedinov in vehabitov iz Savdske Arabije, avgusta 1999, napadli sosednjo pokrajino Dagestan. Uporniki so bili poraženi in primorani so se bili umakniti v Čečenijo. Konec avgusta 1999 so se začeli zračni napadi Ruskega letalstva na upornike v Čečeniji. 1. oktobra je premier Putin razglasil vladavino Mashadova za nelegitimno in povedal, da bo ruska kopenska armada vzpostavila kontrolo nad uporniško republiko. Njegov oster odnos do Čečenskih upornikov mu je tudi pomagal na predsedniških volitvah leta 2000, na katerih je tudi zmagal. Decembra so ruske enote začele napad na Grozni, ki so ga zavzele 2. februarja 2000. Ruska armada se je v drugi vojni odrezala dosti boljše kot v prvi. Generali so si tokrat postavili jasne cilje in niso brezglavo bombardirali civilnih tarč kot v prvi vojni. V drugi vojni je bilo poškodovanih veliko manj civilnih objektov, težka oborožitev je bila uporabljana selektivno in zaradi tega je bilo število civilnih žrtev manjše kot v prvi čečenski vojni. Kljub temu je število civilnih in vojaških žrtev na obeh straneh v dveh vojnah znašalo 160.000¹⁸¹.

Zaradi bolj korektnega vedenja ruske armade, so v drugi čečenski vojni, ruske sile dobile pomembnega zaveznika v čečenskem prebivalstvu, ki ni bilo navdušeno nad prisotnostjo islamskih ekstremistov iz Savdske Arabije, ki so stali ob strani Mashadovu in Basaevu. Najbolj znana dva Čečena, ki sta bila na strani Rusije, sta bila bivša muftija ter nato prvi čečenski predsednik Ahmad Kadirov in njegov sin, zdajšnji čečenski predsednik, Ramzan Kadirov. Čečenske enote so bile ruski vojski zelo koristne predvsem zaradi poznavanja terena in načina boja upornikov¹⁸².

Čeprav so se teroristični napadi v Rusiji nadaljevali tudi po letu 2000 je rezultat druge čečenske vojne bila restavracija Ruske oblasti nad uporniško republiko. Sicer se še vedno dogajajo občasni vojaški in teroristični napadi ekstremistov na čečenske in ruske enote, vendar je Čečenija sedaj popolnoma integrirana v sestavo Ruske federacije, medtem ko

¹⁸⁰ Barany, Democratic Breakdown..., str. 72.

¹⁸¹ Barany, Democratic Breakdown..., str. 75.

¹⁸² Barany, Democratic Breakdown..., str. 73.

predsednik Ramzan Kadirov uživa veliko podporo med čečenskim prebivalstvom. 16. aprila 2010 pa je Ruski nacionalni protiteroristični komite izdal ukaz, s katerim se končuje protiteroristična operacija v Čečeniji, ki se je začela pred skoraj enim desetletjem¹⁸³.

10.5 VOJNA V JUŽNI OSETIJI

5-dnevna vojna v Južni Osetiji, ki se je odvijala med 8. in 12. avgustom leta 2008 je bila prva vojna, v kateri so ruske vojaške enote delovale izven svojih teritorialnih meja, vse od operacije v Afganistanu, ki se je končala leta 1989.

Vojna med Osetijskim in Gruzijskim narodom leta 2008 ni bil prvi konflikt med tema dvema nacijama. V 20. stoletju sta se že zgodili dve krvavi vojni, na nemirnem območju severnega Kavkaza, med tema dvema narodoma. Prvi je bil neposredno po oktobrski socialistični revoluciji, kjer so bili Osetijci zavezniki boljševiske oblasti v Moskvi in so se želeli priključiti Ruski Sovjetski Federativni Socialistični Republiki, medtem ko je bila večina Gruzijcev protiboljševiško usmerjena in je želela na ruševinah ruskega imperija ustvariti neodvisno državo, ki bi obenem kontrolirala področje Južne Osetije, kjer je bila proglašena Sovjetska republika¹⁸⁴.

V juniju in juliju leta 1920 je gruzijska vojska začela masovno ofenzivo na Južno Osetijo, v kateri je bilo ubitih cca. 5.000 Osetijcev. Gruzijska armada je konstantno uporabljala taktiko »zažgane zemlje«. Medtem je v okviru RSFSR nastala avtonomna oblast Severne Osetije. 25 februarja je Rdeča armada vkorakala v Tbilisi in Gruzijska demokratična republika je prenehala obstajati. V Tbilisiju je bila kmalu zatem vzpostavljena komunistična oblast. Na predlog Moskve, s ciljem pomiritve Osetijskega in Gruzijskega naroda, je septembra 1921 Južnoosetijski revolucionarni komite sprejel resolucijo, s katero je vzpostavil Južno Osetijsko Sovjetsko Socialistično Republiko z glavnim mestom Tsinhvalijem, ki prostovoljno formira federativno zvezo z Gruzijo. Južna Osetija je ostala v okviru Gruzije skozi celotno obdobje SZ, vse do njenega razpada leta 1991¹⁸⁵.

¹⁸³ End of counter-terrorism regime in Chechnya.

¹⁸⁴ Kirill Tanayev, *Ossetian Tragedy, The White Book of Crimes Against South Ossetia*, August 2008, Moscow, Europe Publishing House, 2009, 1. izd., str. 17.

¹⁸⁵ Tanayev, *Ossetian Tragedy...*, str. 18.

Druga vojna med Južno Osetijo in Gruzijo se je odvijala v času razpada SZ. Na prvih večstrankarskih volitvah 28. oktobra 1990 je v Gruziji zmagala skrajno nacionalistična stranka Svobodna Gruzija. Njen vodja, bivši disident in skrajni nacionalist, Zviad Gamsahurdia, je postal njen predsednik¹⁸⁶. Gamsahurdia je že leta 1991 javno izjavil, da za Osetijce ni prostora na Gruzijemskem ozemlju in gruzijske enote so začele izvajati masovno etnično čiščenje, v katerem je bilo na tisoče Osetijcev prisiljenih zapustiti svoje domove. Marca 1991 je bil v SZ izpeljan referendum, ki naj bi odločal o usodi SZ. Gruzija je referendum ignorirala, medtem ko so se prebivalci Južne Osetije masovno opredelili za ohranitev Sovjetske zveze. Medtem je položaj Gamsahurdie v Tbilisiju postal nestabilen, saj je nacionalna garda v zadnjih dneh Sovjetske zveze, 21. decembra 1991, izvedla državni udar, ki se je končal s pobegom Gamsahurdie in njegovih pristašev iz Gruzije. Na oblast je marca leta 1992 prišel bivši sovjetski minister za zunanje zadeve, Eduard Ševernadze¹⁸⁷.

Takoj po razpadu Sovjetske zveze so oblasti v Južni Osetiji izvedle referendum o neodvisnosti, na katerem je 98 % prebivalcev podprlo neodvisnost. Gruzijška armada je takoj reagirala in napadla Tsinhvali. Obstreljevanje Južne Osetije je trajalo od februarja do junija leta 1992, ko sta obe strani z mediacijo Rusije dosegli mirovni sporazum. Rusija je v zameno za podpis mirovne pogodbe, podprla Ševernadzea, saj je v tistem trenutku Gruzija bila še vedno politično nestabilna. Po raznih podatkih je med novembrom 1989 in julijem 1992 v gruzijski agresiji na Južno Osetijo življenje izgubilo med 2.000 – 4.000 Osetijcev, več kot 3.500 ljudi je bilo ranjenih, okoli 300 ljudi je bilo pogrešanih, več kot 40.000 ljudi pa je moralo zapustiti domove in se preseliti v Rusijo. Požganih je bilo več kot 100 osetijskih vasi, večina tovarn v Južni Osetiji je bila uničenih, več kot 20.000 beguncev iz Južne Osetije in več kot 100.000 osetijskih beguncev iz Gruzije se je naselilo v Severni Osetiji¹⁸⁸.

S prihodom Mihaila Sakašvilija na oblast v Gruziji leta 2004 se je stanje med Tbilisijem in Tsinhvalijem zaostri. Sakašvili je obljubil, da bo obnovil ozemeljsko integriteto Gruzije in da je leto 2004 zadnje, v katerem Južna Osetija in Abhazija nista sodelovali na volitvah za predsednika Gruzije. Stanje je bilo zaostreno vse do začetka vojne, avgusta

¹⁸⁶ Tanayev, *Ossetian Tragedy...*, str. 21.

¹⁸⁷ Tanayev, *Ossetian Tragedy...*, str. 24.

¹⁸⁸ Tanayev, *Ossetian Tragedy...*, str. 25.

2008. Na začetku meseca julija se je Gruzijška armada, ki so jo od prihoda Sakašvilija na oblast oskrbovale ZDA, Češka republika, Izrael, Ukrajina, Nemčija, Velika Britanija, Madžarska, Bolgarija, Turčija in Poljska, pozicionirala v mestu Gori južno od glavnega mesta južne Osetije Tsinhvalija. 4. julija 2008 so prve granate zadele Tsinhvali in ubile 2 osetijska civilista¹⁸⁹.

V noči iz 7. na 8. avgust so gruzijske enote začele bombardirati ruske mirovne enote in civiliste v Tsinhvaliju¹⁹⁰. Isti dan se je na poziv Rusije sestal Varnostni svet ZN. Kmalu je bilo jasno, da Varnostni svet ne bo sankcioniral Gruzije in Rusija se je odločila, da bo reagirala. 8. avgusta 2008 popoldne, je rusko obrambno ministrstvo objavilo, da je poslalo okrepite svojemu mirovnemu bataljonu v Južni Osetiji. Dmitri Rogozin, ruski odposlanec v zvezi NATO pa je opozoril častnike NATA, naj prenehajo s podporo Sakašvilijevem režimu v Tbilisiju¹⁹¹.

Prvi dan bojev so imele iniciativo Gruzijške enote ter so v Tsinhvaliju prebile obrambne položaje južnoosetijske vojske in ruskih mirovnih enot ter zavzele dele mesta. Že prvi dan je rusko obrambno ministrstvo objavilo, da je 12 žrtev in več kot 50 ranjenih v njenem mirovnim bataljonu v Tsinhvaliju. Drugi dan bojev so ruske in abhazijske enote odprle drugo fronto proti gruzijski armadi v dolini Kodori Gorge, medtem ko so ruske okrepite prispele v Tsinhvali ter skupaj z Osetijskimi enotami prevzele iniciativo na bojnem polju¹⁹². Začela se je štiridnevna bitka za glavno mesto Južne Osetije, glavna bitka celotne vojne. Naslednji dan, 10. avgusta 2008 so rusko-abhazijske in rusko-južnoosetijske enote doživljale uspehe na obeh bojiščih, medtem ko se je ruska črnomorska flota vključila v boje ter poslala ladje v Gruzijške vode iz pristanišč v Sevastopolu in Novorossijsku¹⁹³. Do 12. avgusta so ruske in južnoosetijske enote izrinile gruzijsko armado iz Tsinhvalija in Južne Osetije. Enako uspešne so bile ruske in abhazijske enote v dolini Kodori Gorge. Gruzijške enote so se začele umikati v Gori 10. avgusta 2009, s ciljem, da se regrupirajo, ko je postalo jasno, da ne bodo uspeli zavzeti južnoosetijskega ozemlja. 12. avgusta ste ruski predsednik Medvedev in predsednik Francije Nicolas Sarkozy, ki je tedaj predsedovala Evropski uniji, predstavila plan šestih

¹⁸⁹ Tanayev, *Ossetian Tragedy...*, str. 38.

¹⁹⁰ Tanayev, *Ossetian Tragedy...*, str. 40.

¹⁹¹ Tanayev, *Ossetian Tragedy...*, str. 190.

¹⁹² Tanayev, *Ossetian Tragedy...*, str. 201.

¹⁹³ Tanayev, *Ossetian Tragedy...*, str. 206.

točk, s katerim bi se končali boji med gruzijskimi enotami na eni strani in rusko-osetijskimi ter abhazijskimi enotami na drugi strani. Čeprav je premirje bilo podpisano že isti dan, so boji trajali še do 16. avgusta¹⁹⁴. Plan so nato podpisali predsedniki Gruzije Mihail Sakašvili, Rusije Dmitri Medvedev, Južne Osetije Eduard Kokoiti in Abhazije Sergej Bagapš. Iz Južne Osetije je bilo v Severno Osetijo prisiljeno pobegniti cca. 30.000 civilistov, oblasti v Tsinhvaliju pa so potrdile še 365 civilnih žrtev v vojni. V vojni je življenje izgubilo 250 vojakov Južne Osetije, 15 je bilo pogrešanih, 500 pa jih je bilo ranjenih, medtem ko je ruska armada priznala 49 žrtev, 10 pogrešanih vojakov in 265 ranjenih¹⁹⁵. Rezultat vojne je neodvisnost Južne Osetije in Abhazije. Prva jo je priznala Rusija 26. avgusta 2008¹⁹⁶, sledile pa so ji še Nikaragva, Venezuela in mali pacifiški otok Nauru.

Slika 5: Stanovanjska hiša v Tsinhvaliju, po gruzijskem bombardiranju¹⁹⁷.

¹⁹⁴ Tanayev, *Ossetian Tragedy...*, str. 218.

¹⁹⁵ Tanayev, *Ossetian Tragedy...*, str. 281.

¹⁹⁶ Tanayev, *Ossetian Tragedy...*, str. 229.

¹⁹⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/File:Tskhinval_after_Georgian_attack4.jpg, Slika: Stanovanjska hiša v Tsinhvaliju, ogled 22.01.2010.

11 ZAKLJUČEK

11.1 VERIFIKACIJA HIPOTEZ

Pred začetkom pisanja diplomskega dela, sem si zastavil naslednje hipoteze: *Sovjetska zveza je bila hegemon v vzhodnem bloku in med članicami Varšavskega sporazuma.* To hipotezo lahko potrdim. Po osvoboditvi vzhodnoevropskih držav izpod nacistične okupacije, je Sovjetska zveza v tem delu Evrope vzpostavila režime, v katerih so imele vodilno besedo komunistične partije. Vzpostavljeni so bili satelitski režimi, ki so bili lojalni Moskvi. Ustanovljene so bile razne ekonomske, politične in vojaške organizacije, ki so Moskvi pomagale vzpostavljati nadzor nad svojimi satelitskimi državami. Najboljši primer pa predstavlja vojaška organizacija Varšavska zveza. Članice Varšavskega sporazuma so morale spoštovati, poleg svojih obrambno-strateških interesov, tudi obrambno–varnostne interese, svoje najmočnejše članice, Sovjetske zveze. Glavni štab Varšavske zveze je bil v Moskvi, vrhovni poveljnik zveze pa je bil obenem namestnik obrambnega ministra Sovjetske zveze. Sovjetska zveza je imela nameščene enote na ozemljih članic Varšavskega sporazuma. Intervencije sovjetskih enot na Madžarskem in Češkoslovaškem so najboljši primeri, da je bila SZ hegemon v vzhodnem bloku in da je bila pripravljena konflikte rešiti tudi z vojaškimi sredstvi, če to ni bilo mogoče z diplomatskimi. Z Brežnjevovo doktrino pa so takšne intervencije dobile tudi legitimiteto. Sovjetska zveza je področje Vzhodne Evrope obvladovala več kot 40 let, vse dokler ni sovjetska vlada, na čelu z Mihailom Gorbačovom, dovolila članicam Varšavskega sporazuma neodvisno politično delovanje.

Jugoslavija je spor z Informbirojem želela rešiti na miren način. To hipotezo lahko potrdim. Jugoslavija je bila do leta 1948 tesno navezana na Sovjetsko zvezo in ostale države »Ljudskih demokracij« in ni želela z njimi vstopati v kakršenkoli spor. Številni jugoslovanski voditelji, so bili že pred II. svetovno vojno v Moskvi, kjer so aktivno sodelovali pri delovanju Kominterne. Jugoslovansko časopisje pa je zelo pozitivno pisalo o vlogi Sovjetske zveze v svetovni politiki in njeni vlogi v zmagi nad nacizmom. Ko je izbruhnil spor med Jugoslavijo in Informbirojem, ga je Jugoslavija poskušala rešiti na miren način. Po napadu Informbiroja je bil sklican 5. kongres KPJ, na katerem so bile obtožbe zavrnjene in izraženo je bilo upanje v mirno zgladitev spora. Poslan je bil tudi

telegram Stalinu, v katerem se je sovjetskega vodjo prosilo, da naredi vse, kar je v njegovi moči, da se zgladi spor med državama. Zgodilo se je prav nasprotno, SZ in ostale komunistične partije so stopnjevale politično propagando proti Jugoslaviji. Ko je jugoslovansko vodstvo presodilo, da spora ne bo možno zgladiti na miren način, se je na pomoč obrnilo na Zahod. Jugoslavija in Sovjetska zveza nista rešili spora vse do Stalinove smrti, normalizacija odnosov med državama in partijama pa se je zgodila šele leta 1955 ob obisku Nikite Hruščova v Jugoslaviji.

Sovjetska zveza je obvladovala veliko širšo sfero geo-strateškega vpliva, tako s sredstvi političnega pritiska, kot z neposrednim vojaškim delovanjem, kakor jo danes Ruska federacija. To hipotezo lahko potrdim. Sovjetska zveza je v obdobju hladne vojne z vojaško-političnimi sredstvi obvladovala področje celotnega vzhodnega bloka. V njeni interesni sferi je bilo samo v Evropi šest držav. Danes Rusija na tem področju nima več nobenega vpliva, saj so vse države, ki so prej bile članice Varšavske zveze, danes članice zveze NATO. V hladni vojni se je Sovjetska zveza posluževala tudi vojaških sredstev, da obdrži nadzor nad svojim interesnim območjem v Vzhodnem bloku. Danes pa se Rusija poslužuje vojaške sile, samo če je ogrožena njena teritorialna integriteta ali ustavna ureditev. Rusija je izven svojega ozemlja uporabila svoje oborožene sile, po razpadu Sovjetske zveze, le enkrat, avgusta 2008, ob gruzijskem napadu na Južno Osetijo. Rusija se od konca hladne vojne trudi vzpostaviti čimboljše odnose z bivšimi sovjetskimi republikami. Za dosego svojih interesov danes Rusija ne uporablja vojaške sile, temveč se poslužuje političnih in gospodarskih sredstev. Najboljša primerjava z obdobjem hladne vojne bi lahko bil spor med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo, ko ni bilo vojaške intervencije, je pa Moskva uvedla ekonomsko blokado in poskušala Jugoslavijo oslabilo ter jo s političnimi sredstvi čimbolj osamiti. Interesna sfera Rusije je danes postsovjetsko območje. Danes so že tri bivše sovjetske republike članice zveze NATO (Litva, Latvija in Estonija), Rusija pa ima danes slabe odnose še z Gruzijo in Moldavijo. Torej danes nima Rusija pod nadzorom niti celotnega postsovjetskega območja, kaj šele, da bi se sfera njenega delovanja lahko primerjala s tisto, ki jo je med hladno vojno imela Sovjetska zveza.

11.2 SKLEP

Sovjetska zveza je leta 1945 v Vzhodni Evropi prevzela vlogo, ki so jo na tem območju med vojnama imele Zahodne sile (predvsem Francija). To ji je brez dvoma omogočilo zmagoslavje v II. svetovni vojni. Sovjetska zveza je v času med svetovnjima vojnama verjela, da je treba graditi socializem v eni državi in se ni ukvarjala s širjenjem revolucije po Evropi. Zmaga Rdeče armade v II. svetovni vojni je tudi svetovnemu delavskemu gibanju dala še eno priložnost. Socialistične revolucije so bile po koncu I. svetovne vojne pogost pojav. Poleg Rusije je kratkotrajna revolucija uspela še v Nemčiji in na Madžarskem. Zahodni sistem upravljanja s tržnim gospodarstvom je tako po II. svetovni vojni dobil konkurenta v politično-gospodarskem sistemu, ki so ga po sovjetskem modelu uvedle države v Vzhodni Evropi. Veliko število konvencionalnih vojaških enot je Sovjetski zvezi omogočilo, da leta 1945 postane ena od dveh svetovnih velesil. Sledilo je 45 let hladne vojne in medsebojnega tekmovanja med Zahodom in Vzhodom v vseh sferah življenja. ZDA so ustanovile NATO, Sovjetska zveza pa Varšavsko zvezo. organizaciji sta služili njunim vojaško-političnim interesom.

Glede Jugoslavije menim, da je ta modro izbrala tretjo pot in se ni želela opredeliti za nobeno opcijo v času hladne vojne. Jugoslavija je bila nekakšna »tampon cona« med obema vojaškima zvezama. Sovjetska zveza je imela nadzor nad članicami Varšavske zveze in ni dovoljevala, da katera izbere neodvisno politično pot brez konzultacije z Moskvo. Tito je menil, da ima vsaka država pravico, da gradi socializem na svoj način, tega pa Sovjetska zveza v Vzhodni Evropi ni dovoljevala. Mnogi zgodovinarji in politologi menijo, da je to bila ena od napak v sovjetski politiki, ki je bila ključna za neuspeh socialistične ureditve. Zahodne komunistične partije so po vojaški intervenciji na Češkoslovaškem, Moskvi obrnile hrbet. V poznih 80-ih je Gorbačov dopustil državam članicam Varšavske zveze, da izberejo neodvisno politično pot in to je vodilo v razpad komunističnega sistema v Vzhodni Evropi in kasneje tudi v Sovjetski zvezi. Čeprav je bil svet med hladno vojno večkrat na pragu uničenja, menim, da je politično-vojaška bipolarnost iz tega obdobja tisto, kar pogrešamo v danes. Danes obstaja le ena svetovna velesila in dominanten je le en politični in gospodarski sistem. Čeprav je socialistična ureditev doživela neuspeh, menim, da bi bilo dobro za človeštvo, če bi se pojavila neka alternativna pot, kot jo je leta 1945 s socializmom ponudila Sovjetska zveza.

12 LITERATURA

12.1 KNJIGE

- Barany, Zoltan. 2007. Democratic Breakdown and the Decline of the Russian Military. Princeton.
- Bebler, Anton. 1984. Naše teme – Časopis za društvena pitanja, Odnosi manjih članica Varšavskog pakta i SSSR-a, Zagreb.
- Bekić, Darko. 1988. Jugoslavija u hladnom ratu, Zagreb.
- Brzezinski, Zbigniew. 1967. The Soviet Bloc – Unity and Conflict, Harvard University Press, Cambridge.
- Crampton, R.J. . 2001. Eastern Europe in the twentieth century, New York.
- Davies, Norman. 1996. Europe – A History, Oxford University Press.
- Enciklopedija Jugoslavije. 1990. Zagreb.
- Fisk, Robert. 2005. The Great War for Civilizations: The Conquest of Middle East. London.
- Gustinčič, Jurij. 1969. Češkoslovaška 1968, Ljubljana.
- Holsti, Kalevi J. . 1991. Peace and war: armed conflicts and international order 1648 – 1989, Cambridge University Press.
- Jacobsen, Carl G. . 1990. Strategic Power USA/USSR, London.
- Jelavich, Barbara. 1999. History of the Balkans. Twentieth Century, Cambridge.
- Judt, Tony. 2007. Povojna Evropa 1945 – 2005, Ljubljana.
- Jugoslavija v hladni vojni. 2004. Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana.
- Lubi, Darko. 2008. Teorija strategije (študijsko gradivo), Ljubljana.
- Lynn-Jones, Sean M. . 1991. The Cold War and After – Prospects of Peace, Harvard College, Massachusetts.
- Mikuž, Metod. 1983. Svet po vojni – 1945-1957, Oris časa, v katerem živimo, Ljubljana.
- Nećak, Dušan. 1999. Hladna vojna, Ljubljana.
- Nećak, Dušan. 2003. Sodobna Zgodovina – Obča (Izbrana poglavja), Gradivo za interno uporabo. Ljubljana.
- Odom, William E. . 1998. The Collapse of the Soviet Military. Yale University Press.

- Petranović, Branko. 1988. Istorija Jugoslavije 1918 -1988 – Treća knjiga, Beograd.
- Pirjevec, Jože. 1987. Tito, Stalin in Zahod, Ljubljana.
- Repe, Božo. 2005. Slovene History 20th Century – Selected Atricles, Ljubljana.
- Sageman, Marc. 2004. Understanding Terror Networks. University of Pennsylvania Press.
- Staar, Richard F. 1977. Communist regimes in Eastern Europe, Hoover Institution Press, Stanford.
- Tanayev, Kirill. 2009. Ossetian Tragedy – The White Books of Crimes Against South Ossetia, August 2008. Moscow, Europe Publishing House.
- Valenta, Jiri. 1999. Soviet Intervention in Czechoslovakia 1968 – Anatomy of a Decision. London.
- Vukadinović, Radovan. 1983. Hladni rat i Evropa, Zagreb.

12.2 INTERNETNI VIRI:

- Arm Chair General. Dostopno prek: <http://www.armchairgeneral.com/wordpress/wp-content/image/2009/specialfeatures/Advisory%20Board%20War%20Photos/Moore%5BMain%5D.jpg>. (21. februar 2010).
- E-Novine. Dostopno prek: http://www.e-novine.com/files.php?file=photo/srbija/licnosti/josip_broz_tito/Nikita_Hrusciv_Tito_02_u_296039550.jpg (18. marec 2010).
- The Bear Files. Dostopno prek: http://biblecoderesearch.org/Key_Codes/Bear_Files/Index.html (05. september 2010).
- Wikipedia. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/League_of_nations (01. december 2009).
- Wikipedia. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Members_of_NATO (29. december 2009).
- Wikipedia. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Tskhinval_after_Georgian_attack4.jpg (22. januar 2010).

- Wikipedia. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_183-30483-002_Warschau_Konferenz_Europ%C3%A4ischer_L%C3%A4nder....jpg (13. marec 2010).

12.3 SPLETNI ČLANKI:

- End of counter-terrorism regime in Chechnya. Dostopno prek: [News/2009-04-16/End_of_counter-terrorism_regime_in_Chechnya.html](http://www.riaa.ru/news/2009-04-16/End_of_counter-terrorism_regime_in_Chechnya.html) (16.12.2009).
- On the Great Patriotic War, historical truth, and our memory. Dostopno prek: http://rt.com/Top_News/2009-05-08/On_the_Great_Patriotic_War__historical_truth__and_our_memory.html (05.12.2009).
- Russian parliament passes bill on using troops abroad. Dostopno prek: http://en.rian.ru/military_news/20091023/156570108.html (10.12.2009).
- Russia's new military doctrine allows pre-emptive nuclear strikes. Dostopno prek: <http://en.rian.ru/russia/20091014/156461160.html> (10.12.2009).
- "[The CIA's Intervention in Afghanistan \(Interview with Zbigniew Brzezinski\)](http://www.globalresearch.ca/articles/BRZ110A.html)". [Le Nouvel Observateur](http://www.globalresearch.ca/articles/BRZ110A.html). 1998-01-21. Dostopno prek: <http://www.globalresearch.ca/articles/BRZ110A.html>. (10.02.2009).
- Who should fear Russia's new military doctrine? Dostopno prek: <http://en.rian.ru/analysis/20091023/156567212.html> (10.12.2009).

12.4 ČASOPISNI ČLANKI:

- Borba – Organ socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije. 1968. Čehoslovačka okupirana, Št. 231. (22. avgust): 1.
- Borba – Organ socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije. 1968. Grub napad Moskve na politiku nesvrstavanja, Št. 256. (16. september): 12.
- Borba – Organ socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije. 1968. Kompromis postignut, Št. 242. (2. september): 1.

- Borba – Organ KPJ. 1948. Manifestacije Centralnom komitetu i Drugu Titu na mitingu Narodnog fronta Petog rajona Beograda, Št. 158. (03. julij): 1.
- Borba – Organ socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije. 1968. Predsjednik republike danas stiže u Prag, Št. 218. (09. avgust): 1.
- Borba – Organ KPJ. 1948. Telegram graditelja Prvog Bosansko-Hercegovačkog Metalnog kombinata, Št. 159. (04. julij): 3.
- Borba – Organ KPJ. 1948. Umjesto 1,4000.000 dinara, seljaci sela Polje kod Ljubljane upisali su 2,115.000 dinara narodnog zajma kao odgovor na klevete protiv KPJ, Št. 159. (04. julij): 2.
- Borba – Organ socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije. 1988. Vreme za nova pregnuća, Št. 76. (16. marec): 1.
- Delo. 1988. Gorbačova je zanimalo vse, od izvoza in uvoza do plač, Št. 65. (18. marec): 3.
- Delo. 1988. Topel sprejem na Brdu, Št. 65. (18. marec): 3.
- Ljudska pravica. 1955. Beograjski sestanek, Št. 122. (26. maj): 1.
- Ljudska pravica. 1955. Državniški razgovori na Topčideru, Št. 123. (28. maj): 1.
- Ljudska pravica - glasilo zveze komunistov Slovenije. 1948. Izjava Centralnega komiteja KPJ zasedanju Informacijskega biroja, Št. 154. (30. junij): 1.
- Ljudska pravica. 1955. Moskovski tisk o obisku, Št. 123. (28. maj): str 1.
- Ljudska pravica. 1955. Odhod sovjetske delegacije, Št. 129. (04. junij): str 1.
- Ljudska pravica. 1955. Prispevek k utrditvi miru, Št. 129. (04. junij): str 1.
- Narodna armija – Organ Jugoslovanske armade. 1948. Šesdeset devet godina velikog Stalina, Št. 333. (22. december): 3.